

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Digitale zittingen in de rechtspraak: stand van zaken in straf-, jeugdbeschermings-, vreemdelingen- en toezichtzaken in 2024

Voert, M.J. ter; Dubelaar, M.J.; Geertsema, K.E.; Neumann, F.; Simon Thomas, M.; Wingerden, S.G.C. van

Citation

Voert, M. J. ter, Dubelaar, M. J., Geertsema, K. E., Neumann, F., Simon Thomas, M., & Wingerden, S. G. C. van. (2024). *Digitale zittingen in de rechtspraak: stand van zaken in straf-, jeugdbeschermings-, vreemdelingen- en toezichtzaken in 2024*. Nijmegen/Utrecht/Leiden: Radboud Universiteit/Universiteit Utrecht/Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4210019>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4210019>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Digitale zittingen in de Rechtspraak

Stand van zaken in straf-, jeugdbeschermings-, vreemdelingen- en toezichtzaken in 2024

Marijke ter Voert
Marieke Dubelaar
Karen Geertsema
Franz Neumann
Marc Simon Thomas
Sigrid van Wingerden

Met medewerking van:
Eddy Bauw
Lize Glas
Anna Pivaty

December 2024

Colofon

Radboud Universiteit, Universiteit Utrecht, Universiteit Leiden 2024

Auteurs: Marijke ter Voert (Radboud Universiteit)
                  Marieke Dubelaar (Radboud Universiteit)
                  Karen Geertsema (Radboud Universiteit)
                  Franz Neumann (Universiteit Utrecht)
                  Marc Simon Thomas (Universiteit Utrecht)
                  Sigrid van Wingerden (Universiteit Leiden)

Met medewerking van:
                  Eddy Bauw (Universiteit Utrecht)
                  Lize Glas (Radboud Universiteit)
                  Anna Pivaty (Radboud Universiteit)

Subsidie: ZonMw

Inhoud

Voorwoord	3
1 Inleiding	4
1.1 Geconstateerde knelpunten	4
1.2 Probleemstelling en doelstelling	5
1.3 Methode van onderzoek	7
1.3.1 Literatuuronderzoek	7
1.3.2 Interviews	7
1.3.3 Focusgroepen	7
1.3.4 Survey	8
2 Inzichten uit (inter)nationale literatuur	9
2.1 Voordelen van digitale zittingen	9
2.1.1 Vergroting van de toegankelijkheid.....	9
2.1.2 Verkorting van de doorlooptijd	10
2.1.3 Verhoging van de ervaren procedurele rechtvaardigheid	10
2.1.4 Vergroting van de openbaarheid van rechtspraak	10
2.1.5 Nieuwe mogelijkheden voor rechtsbijstand of andere hulp	11
2.2 Nadelen digitale zittingen	11
2.2.1 Beperkingen (vertrouwelijk) overleg met advocaat	11
2.2.2 Moeizamere communicatie met tolk	13
2.2.3 Het missen van non-verbale communicatie	14
2.2.4 Technische storingen en beperkte apparatuur	15
2.2.5 Langere duur van zittingen	16
2.2.6 Beperkte communicatie	16
2.2.7 Veiligheids- of beïnvloedingsproblemen	17
2.2.8 Digitale kloof	17
2.2.9 Minder toegankelijkheid.....	18
2.2.10 Verhoging van de ervaren procedurele rechtvaardigheid.....	18
2.2.11 Risico's openbaarheid van zittingen	20
2.2.12 Fundamentele rechten	21
2.3 Best practices en aandachtspunten	22
2.3.1 Platform voor het houden van digitale zittingen	22
2.3.2 Aanvullende aandachtspunten.....	27
3 Gebruik en beleid ten aanzien van digitale zittingen	30
3.1 Algemeen	30
3.2 Strafrecht	33
3.2.1 Resultaten uit de survey onder rechters	33
3.2.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen.....	36
3.3 Jeugdbeschermingsrecht	38
3.3.1 Resultaten uit de survey onder rechters	38
3.3.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen.....	41
3.4 Vreemdelingenrecht	42
3.4.1 Resultaten uit de survey onder rechters	42
3.4.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen.....	45

3.5	Toezicht	47
3.5.1	Resultaten uit de interviews en focusgroepen.....	47
4	Conclusie	51
4.1	Stand van zaken digitale zittingen.....	51
4.2	Adresseren van knelpunten	53
4.3	Inzichten uit het buitenland en verbeterpunten	54
4.4	Tot besluit.....	55
	Literatuur	56
Bijlage 1	Informatieformulier	65
Bijlage 2	Topiclijst interviews	66
Bijlage 3	Opzet focusgroepen	68

Voorwoord

Dit onderzoek naar de stand van zaken van digitale zittingen anno 2024 betreft een vervolg op het onderzoek naar de gevolgen van Covid-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden. Beide onderzoeken zijn uitgevoerd met subsidie van ZonMw in het kader van het programma Covid-19. Het betreft een gezamenlijk project van onderzoekers verbonden aan de universiteiten van Leiden, Utrecht en Nijmegen die samenwerken onder de paraplu van het speerpunt Conflictoplossende Instituten van het sectorplan Rechtsgeleerdheid. Wij danken de Raad voor de rechtspraak, de geïnterviewde rechters en leden van de focusgroepen voor hun waardevolle inbreng.

1 Inleiding

De coronapandemie heeft een grote impact gehad op de Rechtspraak die haar werkwijzen drastisch moest aanpassen om haar taken gedurende de pandemie te kunnen blijven uitvoeren. De pandemie heeft daarmee een belangrijke impuls gegeven aan de digitalisering in de rechtspraak. Tegelijkertijd blijkt uit eerder onderzoek naar de gevolgen van de coronapandemie voor de positie van kwetsbare rechtzoekenden dat met de genomen digitale maatregelen de rechten van kwetsbare rechtzoekenden niet optimaal konden worden gewaarborgd.¹ Naar aanleiding van dat onderzoek zijn aanbevelingen gedaan om de kwaliteit van digitale zittingen en daarmee de (digitale) toegang tot het recht voor kwetsbare rechtzoekenden te verbeteren. Onduidelijk is echter wat de stand van zaken is voor wat betreft het digitaal horen van (kwetsbare) rechtzoekenden en in hoeverre de gesignaleerde knelpunten konden worden geadresseerd. Zijn de rechten van kwetsbare rechtzoekenden thans beter gewaarborgd en welke stappen kunnen daarin mogelijk nog worden gezet? Een achterliggende vraag is of de Rechtspraak thans ook beter voorbereid is op een eventuele volgende pandemie in de zin dat zij in staat is om in een dergelijke situatie de problemen ten aanzien van (digitale) toegang tot het recht te ondervangen. Dit onderzoek beoogt die vragen te beantwoorden.

1.1 Geconstateerde knelpunten

Tijdens de coronapandemie heeft de Rechtspraak ervoor gekozen sommige rechtzoekenden digitaal te horen. De effecten daarvan op de positie van kwetsbare rechtzoekenden in jeugdbeschermings-, straf- en vreemdelingenzaken zijn onderzocht in ons rapport 'Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden'. Daaruit kwam naar voren dat de inzet van online zittingen of zittingen waarop rechtzoekenden op afstand werden gehoord veel praktische gevolgen hadden voor rechtzoekenden en professionals. Allereerst werd gewezen op de belemmeringen in de communicatie als zodanig. Zo rapporteerden gedetineerden dat de non-verbale communicatie op afstand minder gemakkelijk te zien of 'te lezen' is en zij de behandeling minder goed kunnen volgen. Ook klaagden zowel gedetineerden als advocaten over de manier waarop ze in beeld worden gebracht en/of de kwaliteit van het beeld dat ze waarnemen. Veel genoemd waren voorts de communicatieproblemen door technische storingen of beperkte apparatuur, het niet (vertrouwelijk) kunnen overleggen tussen advocaat en cliënt als ze op gescheiden locaties deelnemen en het langer duren van zittingen indien de tolk en cliënt op verschillende locaties zitten en er niet simultaan kan worden vertaald. Specifiek in jeugdbeschermingszaken speelde het probleem dat het voor rechters onmogelijk was te controleren of partijen zich in een veilige situatie bevonden. Meer specifiek voor strafzaken gold dat er zeker in het begin van de coronacrisis nog onvoldoende telehoorvoorzieningen beschikbaar waren, zowel bij de penitentiaire inrichtingen als bij de rechtbanken. Mede om die reden werden tijdslots ingesteld waarbinnen zittingen moesten plaatsvinden.²

Met de hiervoor genoemde knelpunten kwamen de fundamentele rechten van rechtzoekenden, zoals het recht op aanwezigheid, actieve deelname en hoor een wederhoor, in het gedrang. De genomen maatregelen hadden ook effect op de ervaren procedurele rechtvaardigheid van kwetsbare rechtzoekenden. Weliswaar was de eindconclusie dat de grondrechten neergelegd in het EVRM in de kern (en over het geheel bezien) overeind zijn gebleven, het onderzoek heeft wel duidelijk kwetsbaarheden blootgelegd. Daarbij merkten de onderzoekers op dat procedurele rechten uit het EVRM voor de toekomst niet het enige punt van oriëntatie dienden te zijn. Deze

---

¹ Ter Voert e.a. 2022.

² Ter Voert e.a. 2022, p. 340.

minimumnormen konden en kunnen immers niet als een streefnorm worden gezien. De Rechtspraak zou zich daarom zelf moeten oriënteren op wat zij in Nederland een passend niveau van rechtsbescherming vindt bij online zittingen en daarover met ketenpartners in gesprek moeten. Ook de ervaringen van beroepsbeoefenaren en de principiële en praktische obstakels die zij in dit onderzoek vanuit hun professionele achtergrond naar voren brengen, zouden hierin moeten worden meegenomen.³

Met het oog op het voorgaande is een aantal aanbevelingen geformuleerd. De eerste aanbeveling had betrekking op toekomstige pandemieën of andere verstoringen van het openbare leven en zag op het ontwikkelen van een visie van de Rechtspraak op de prioritering van zaaksbehandeling in tijden van schaarse middelen. Die prioritering zou na brede consultaties met onder meer ketenpartners en andere betrokken organisaties en instanties moeten gebeuren waarbij tevens aandacht zou moeten worden besteed aan een grondrechtelijke toets van de prioritering en aan het type zaken dat zich wel of juist niet leent voor een online zitting.⁴

De tweede aanbeveling richtte zich op de huidige praktijk. Aanbevolen werd om een toetsingskader te ontwikkelen dat als basis zou kunnen dienen voor de beslissing van de rechter over wanneer wordt gekozen voor een schriftelijke behandeling, fysieke of digitale zitting of voor digitale aanwezigheid van een of meer betrokkenen bij een fysieke zitting. Dat toetsingskader zou onder meer duidelijkheid moeten verschaffen over de vraag of de rechter daar alleen over kan beslissen of dat betrokkenen daarmee moeten instemmen, en op basis van welke criteria de beslissing wordt genomen. Een dergelijk algemeen toetsingskader ontbrak ten tijde van de coronacrisis. Weliswaar waren er ook toen regelingen die de inzet van digitale zittingen moesten reguleren maar die waren erg algemeen geformuleerd en maakten geen onderscheid tussen het organiseren van een telefonische, online of hybride zitting, en waren ook niet gebaseerd op inzichten die uit empirisch onderzoek bekend zijn over de effecten van digitale zittingen op procesdeelnemers en hoe deze mogelijk doorwerken op beslissingen van rechters.⁵

Om een grondrechtencontrole te integreren in de planning van zittingen en voor afwegingen op bestuurlijk niveau, is in het eerdere onderzoek een checklist opgesteld voor de vraag of een zaak zich leent voor een digitale zitting of een schriftelijke behandeling.⁶

1.2 Probleemstelling en doelstelling

In juni 2023 eindigde de tijdelijke coronaregelgeving die het mogelijk maakte om in alle zaken digitale zittingen te houden.⁷ De Raad voor de rechtspraak (Rvdr) kondigde aan de mogelijkheden van digitale zittingen te willen uitbreiden. Volgens de Rvdr bieden deze zittingen een volwaardig alternatief voor fysieke deelname aan zittingen waarmee de toegang tot de rechter en kwaliteit en tijdigheid van procedures wordt vergroot en verbeterd.⁸ Ook de wetgever stuurt nadrukkelijk aan op structurele aanpassingen om digitale zittingen mogelijk te maken.⁹ Er worden zodoende plannen gemaakt om het instrument van digitale zittingen nader vorm te geven. Het is echter niet duidelijk wat nu de stand van zaken is in de praktijk en welke ervaringen na de pandemie nog zijn opgedaan met het digitaal horen.

---

³ Ter Voert e.a. 2022, p. 344-345.

⁴ Ter Voert e.a. 2022, p. 344.

⁵ Ter Voert e.a. 2022, p. 344.

⁶ Ter Voert e.a. 2022, p. 323-324.

⁷ Besluit van 24 maart 2023 tot wijziging van enkele vervaldata van wettelijke voorzieningen die zijn getroffen in verband met de uitbraak van COVID-19, Stb. 2023, 101.

⁸ De Rechtspraak Jaarplan 2023, p. 17 en 18.

⁹ Brief van de Minister voor Rechtsbescherming 11 april 2022, TK 2021/22, 29279, nr. 709.

Evenmin is duidelijk in hoeverre de aandachtspunten en aanbevelingen uit eerder onderzoek zijn meegenomen in de plannen en in de praktijk reeds zijn geadresseerd.

Om beleid te formuleren waarin voldoende rekening wordt gehouden met de positie van kwetsbare rechtzoekenden is onderzoek nodig naar de huidige stand van zaken met betrekking tot digitale zittingen voor kwetsbare rechtzoekenden in jeugdbeschermings-, straf-, vreemdelingen- en toezichtszaken. Dit onderzoek voorziet daarin. Daarbij wordt niet alleen in kaart gebracht in hoeverre en op welke wijze in de verschillende rechtsgebieden (nog) gebruik wordt gemaakt van digitale zittingen, maar wordt ook onderzocht hoe de Rechtspraak omgaat met de knelpunten met betrekking tot de fundamentele rechten en de ervaren procedurele rechtvaardigheid van kwetsbare rechtzoekenden die in ons vorige onderzoek zijn geconstateerd en welke mogelijke stappen daarin nog kunnen worden genomen. Met het oog op die laatste vraag zijn de best practices en bevindingen ten aanzien van digitale zittingen in het buitenland geïnventariseerd, waar in de coronapandemie eveneens veel ervaring is opgedaan met dit instrument.

Het doel van dit onderzoek is dan ook om in kaart te brengen hoe het in Nederland is gesteld met de inzet van digitale zittingen bij het horen van kwetsbare rechtzoekenden na de coronapandemie en te identificeren welke stappen nog kunnen worden genomen om digitale zittingen te verbeteren mede in het licht van de rechten van kwetsbare rechtzoekenden. De opgedane inzichten zijn relevant voor eventuele toekomstige epidemieën waarin de fysieke toegang tot gerechtsgebouwen mogelijk opnieuw moet worden beperkt, maar vooral ook voor toekomstige toepassingen van digitale zittingen op reguliere basis. Zowel de Rechtspraak als de wetgever kunnen profiteren van de opgedane inzichten nu die belangrijke keuzes moeten maken op dit punt.

Het voorgaande leidt tot de volgende drieledige hoofdvraag:

1. Wat is de huidige stand van zaken ten aanzien van de inzet van digitale zittingen bij het horen van kwetsbare rechtzoekenden in de rechtspraak?
2. Welke stappen heeft de Rechtspraak na de coronapandemie genomen om de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij digitale zittingen beter te waarborgen en beleid te ontwikkelen dat eerder gesignaleerde knelpunten ondervangt?
3. Waar liggen in dit opzicht nog mogelijke punten ter verbetering mede gelet op in het buitenland ontwikkelde *best practices*?

Het onderzoek richt zich, net als in het eerdere door ons uitgevoerde onderzoek, op drie rechtsgebieden, te weten het strafrecht, het vreemdelingenrecht en het civiele jeugdrecht. Voorts zijn op verzoek van de Rechtspraak in dit onderzoek ook rechtszaken betrokken waarin de rechter een toezichthoudende taak vervult. Dit betreft curatele, bewind- of mentorschapszaken (cbm) waarin burgers die niet goed voor hun geldzaken, bezit en/of persoonlijke zaken kunnen zorgen de rechter vragen een curator, bewindvoerder of mentor te benoemen die dit voor hen regelt. Tevens betreft het zaken met betrekking tot de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) waarbij mensen met problematische schulden verzoeken om toegelaten te worden tot de Wsnp. De verschillende procedures hebben met elkaar gemeen dat de rechtzoekenden zich doorgaans in een kwetsbare (rechts)positie bevinden.

Wat betreft de te hanteren terminologie onderscheiden wij in dit rapport onder de algemene noemer 'digitale zittingen' twee varianten. De eerste variant is de online zitting. Dit is een zitting die geheel online plaatsvindt en waar zowel de rechter(s) en griffier als de rechtzoekenden op afstand deelnemen aan de zitting via een online communicatieplatform. De tweede variant betreft een tussenvorm tussen een fysieke zitting en een geheel online zitting. Dat wordt in het rapport aangeduid als een hybride zitting. Het gaat om een zitting waarbij een of meer actoren deelnemen via een directe beeld- en geluidsverbinding (bijvoorbeeld met een getuige of deskundige). In relatie tot het strafrecht en het vreemdelingenrecht wordt in dit verband ook wel de termen telehoren of videoconferentie

gebruikt. Dat zijn hybride zittingen waarbij rechter, officier van justitie en griffie zich in een zittingszaal bevinden en de verdachte of vreemdeling digitaal vanuit het detentiecentrum wordt gehoord.¹⁰

1.3 Methode van onderzoek

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruikgemaakt van interviews, focusgroepen, literatuuronderzoek en een survey.

1.3.1 Literatuuronderzoek

Voor de beantwoording van de derde onderzoeksvraag is een internationaal literatuuronderzoek verricht over de periode 2021 tot april 2024. Daarin is geïnventariseerd 1) welke voor- en nadelen van digitale zittingen voor (kwetsbare) rechtzoekenden in empirisch onderzoek naar voren zijn gekomen en 2) welke *best practices* er zijn met betrekking tot online platforms en richtlijnen en protocollen voor het houden van digitale zittingen. Er is vooral gezocht naar Engelstalige internationale multidisciplinaire literatuur via Ars Aequi, HeinOnline, Web of Science, Google Scholar, Westlaw, JSTOR, Legal Intelligence, Kluwer, Scopus en InView Essential. Trefwoorden die zijn gebruikt zijn: digitale rechtspraak, online (rechts)zittingen, *remote justice*, *remote hearings*, *remote proceedings*, *virtual hearings*, *digital justice*, videoconferencing, *online courts*. In combinatie met: *best practice*, *remote/virtual interpretation interpreters*, *lawyer*, *digital strategy* of *zoom fatigue*.

1.3.2 Interviews

Ter beantwoording van de eerste en tweede onderzoeksvraag zijn interviews gehouden met de 'regievoerders online zittingen' die binnen de gehele Rechtspraak de regie voeren over het (toekomstig) beleid ten aanzien van online zittingen. Tevens zijn gesprekken gevoerd met rechters die bij strafzaken (N=2), vreemdelingenzaken (N=2), civiele jeugdbeschermingszaken (N=2) en toezichtszaken (N=1) zijn betrokken. In totaal hebben 8 semi-gestructureerde interviews plaatsgevonden. De gesprekspartners kregen vooraf een informatieformulier (zie bijlage 1) en topiclijst toegestuurd (zie bijlage 2). De gesprekken zijn opgenomen en uitgewerkt in gespreksverslagen.

1.3.3 Focusgroepen

Er zijn in september 2024 twee online focusgroepen georganiseerd om de resultaten uit de literatuurstudie te bespreken met het werkveld en nog aanvullende informatie op te halen over de stand van zaken met betrekking tot de plannen om digitale zittingen nader vorm te geven. Bij die focusgroepen waren vertegenwoordigers (rechters of raadsheren) van de Landelijk Overleggen Vakinhoud (LOV's) van verschillende rechtsgebieden aanwezig. In een LOV zijn alle afdelingen van een bepaald rechtsgebied van de rechtbanken en gerechtshoven verenigd. Het doel van een LOV is bevordering van de rechtseenheid, rechtszekerheid, deskundigheid en verbetering van werkprocessen.

Vooraf kregen de deelnemers informatie toegestuurd over het doel en de vragen die aan de orde zouden komen tijdens de focusgroep (zie bijlage 3). Tijdens de sessie zijn de voor- en nadelen van digitale zittingen uit de internationale literatuurstudie gepresenteerd, de *best practices* met betrekking tot (de functionaliteiten van) online platforms en andere maatregelen om digitale zittingen soepeler te laten verlopen. Tevens zijn onderwerpen van buitenlandse afwegingskaders/protocollen

---

¹⁰ Het besluit Videoconferentie biedt daarvoor de wettelijke basis (*Stb.* 2022, 465).

of richtlijnen gepresenteerd. De deelnemers is gevraagd naar hun eigen ervaringen of opvattingen ten aanzien van de genoemde punten en de stand van zaken binnen hun eigen rechtsgebied.

1.3.4 Survey

Ten slotte is ter beantwoording van de eerste onderzoeksvraag naar de huidige stand van zaken ten aanzien van de inzet van digitale zittingen gebruikgemaakt van de resultaten van een survey die twee van de onderzoekers in het kader van een aanpalend onderzoek over rechters en technologie in juni 2024 hebben afgenomen onder rechters en raadsheren. Aan de survey hebben 426 rechters en raadsheren deelgenomen (hierna allen aangeduid als rechters). In dit onderzoek worden uitsluitend de resultaten over videorechtspraak besproken, waarbij alleen de antwoorden worden betrokken van de 123 rechters die werkzaam zijn in het strafrecht, de 64 die werkzaam zijn in het familie/jeugdrecht en de 22 rechters die werkzaam zijn in het asiel/vreemdelingenrecht.¹¹ De vraag over het rechtsgebied waarin rechters werkzaam zijn, maakte het niet mogelijk om rechters te selecteren die toezichtszaken behandelen.

---

¹¹ Rechters konden aankruisen in welke rechtsgebieden zij werkzaam zijn. Een deel van de respondenten heeft meerdere rechtsgebieden aangekruist. Mogelijk zien hun antwoorden daarom ook op andere rechtsgebieden.

2 Inzichten uit (inter)nationale literatuur

Ten behoeve van de beantwoording van de onderzoeksvragen is een (inter)nationale literatuurstudie verricht. In deze literatuurstudie is ten eerste geïnventariseerd welke voor- en nadelen van digitale zittingen voor (kwetsbare) rechtzoekenden in empirisch onderzoek naar voren zijn gekomen. Ten tweede is geïnventariseerd welke *best practices* er zijn met betrekking tot het gebruik van digitale zittingen en de mogelijkheden van online platforms. Achtereenvolgens beschrijven wij in paragraaf 2.1 de voordelen van digitale zittingen en in 2.2 de nadelen. In paragraaf 2.3 komen de *best practices* met betrekking tot online platforms aan bod en aanvullende aandachtspunten.

2.1 Voordelen van digitale zittingen

In ons vorige rapport stelden we vast dat digitale zittingen voordelen voor rechtzoekenden kunnen bieden: zittingen hoeven minder vaak te worden uitgesteld als deelnemers verhinderd zijn (bijvoorbeeld door quarantaine) en personen die normaal gesproken niet aanwezig kunnen zijn, onder meer, vanwege verblijf in het buitenland, handicap of anderszins, kunnen toch deelnemen. Daarnaast zorgen digitale zittingen (vooral voor het strafrecht) voor minder lange reis- en wachttijden en ervaren sommige rechtzoekenden de zittingen als minder stressvol omdat ze vanuit hun vertrouwde omgeving kunnen deelnemen.¹² Deze bevindingen zijn ook grotendeels terug te vinden in de (inter)nationale literatuur.

2.1.1 Vergroting van de toegankelijkheid

Uit Amerikaans onderzoek naar de ervaringen van kwetsbare en niet-vertegenwoordigde rechtzoekenden bij digitale zittingen bleek dat deelnemers aan dergelijke zittingen minder structurele belemmeringen ervaren – zoals het missen van werk of andere belangrijke afspraken, en het moeten regelen van kinderopvang en vervoer – dan degenen die fysiek bij de rechtbank (moeten) verschijnen.¹³ Daarnaast kunnen digitale zittingen, met name voor niet-vertegenwoordigde rechtzoekenden, de psychologische uitdagingen van een fysieke rechtszitting verminderen, omdat rechtzoekenden over het algemeen minder stress en gevoelens van (sociale) uitsluiting ervaren tijdens digitale zittingen.¹⁴

Vergelijkbare conclusies werden getrokken in empirisch onderzoek op basis van interviews met meerdere aanklagers, advocaten en rechters in verschillende Amerikaanse staten. Zij noemden als voordelen dat procespartijen bij digitale zittingen (vaak) geen vrij hoeven te nemen van hun werk, niet naar het gerechtshuis hoeven te reizen, geen parkeerkosten hoeven te betalen en geen kinderopvang hoeven te regelen.¹⁵ Dit vermindert volgens hen zowel de financiële¹⁶ als emotionele stress die gepaard gaat met traditionele rechtszaken waarbij rechtzoekenden, soms meerdere keren, fysiek moeten verschijnen. Dit verbetert volgens hen de toegang tot de rechter (*access to justice*) omdat het bijwonen van digitale zittingen in beginsel toegankelijker, laagdrempeliger en goedkoper is.¹⁷

---

¹² Zie Ter Voert e.a. 2022, p. 337-345.

¹³ Quintanilla e.a. (eds.) 2023, p. 2, 3; Zie ook: Ostrom e.a. 2021; Kunkel, Ray & Bryant 2022.

¹⁴ Quintanilla e.a. (eds.) 2023, p. 40.

¹⁵ Webster e.a. 2023, p. 1746.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Engstrom 2020; Ferguson 2022.

¹⁷ Webster e.a. 2023, p. 1746, 1750, 1751.

Digitale zittingen vergroten bovendien de toegankelijkheid van een zitting omdat ze partijen die niet aan een fysieke zitting kunnen deelnemen (vanwege bijvoorbeeld quarantaine, verblijf in het buitenland of een handicap) de mogelijkheid bieden om dat wel te doen.¹⁸ Sommige studies constateren dat door digitale zittingen het aantal zaken waarin procespartijen niet komen opdagen afneemt. Dit wordt toegeschreven aan het feit dat digitale zittingen toegankelijker en laagdrempeliger (kunnen) zijn.¹⁹ Dit punt wordt echter genuanceerd, of zelfs tegengesproken, in ander onderzoek.²⁰

2.1.2 Verkorting van de doorlooptijd

Een digitale zitting kan de doorlooptijd van procedures verkorten. Aangezien minder rekening hoeft te worden gehouden met reistijd, zijn agenda's van procesdeelnemers flexibeler (en worden mogelijk minder verhinderdata doorgegeven), waardoor zittingen gemakkelijker en tijdiger kunnen worden ingepland.²¹

2.1.3 Verhoging van de ervaren procedurele rechtvaardigheid

Sommige studies constateren dat digitale zittingen de ervaren procedurele rechtvaardigheid van bepaalde rechtzoekenden kunnen verhogen. Dat is met name het geval wanneer rechtzoekenden door de digitale zittingen minder structurele belemmeringen en financiële en emotionele stress ervaren (zie hierboven). Uit Australisch onderzoek onder verdachten van strafzaken bleek bijvoorbeeld dat sommigen van hen zich minder geïntimideerd voelden wanneer zij op afstand deelnamen en zich waardiger voelden nu zij niet geboeid de rechtszaal hoefden binnen te komen.²² Onderzoek wijst uit dat asynchrone schriftelijke digitale procedures een aantal negatieve aspecten van fysieke zittingen kunnen verminderen, zoals lange wachttijden en een gehaast proces. Die aspecten kunnen worden ervaren als een gebrek aan respect en inspraak (*'inhibit voice'*).²³

2.1.4 Vergroting van de openbaarheid van rechtspraak

Een ander voordeel dat wordt genoemd is de mogelijkheden die digitale zittingen bieden om de openbaarheid van de Rechtspraak te vergroten.²⁴ Enkele landen hebben tijdens de pandemie stappen ondernomen om de rechtspleging zo open en transparant mogelijk te maken met behulp van digitale hulpmiddelen.²⁵ In de Amerikaanse staat Michigan werden bijvoorbeeld bepaalde digitale zittingen gelivestreamd via YouTube.²⁶ Het kanaal van de rechtbank had meer dan 25.000 abonnees en elke zitting werd door enkele duizenden mensen bekeken.²⁷ Andere voorbeelden, zij het minder verstrekkend, zijn het Verenigd Koninkrijk²⁸ en Noorwegen, waar zaken van bijzonder openbaar belang werden gelivestreamd.²⁹ Ook in Nederland gebeurt dit in zaken met grote publieke

---

¹⁸ Ridderbos-Hovingh e.a. 2022, p. 43.

¹⁹ Beukers & Ridderbos-Hovingh e.a. 2023; Webster e.a. 2023, p. 1741; Mentovich, Prescott & Rabinovich-Einy 2023.

²⁰ Benninger e.a. 2021.

²¹ Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023, p. 100

²² Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3; Bellone 2013.

²³ Mentovich, Prescott & Rabinovich-Einy 2023, p. 206.

²⁴ Nylund 2023; Ahmed 2023; Sanders 2022.

²⁵ Sanders 2022, p. 14, 15; Rossner 2021.

²⁶ Zie bijvoorbeeld: YouTube, '[Michigan Court of Appeals](#)'.

²⁷ Sanders 2022, p. 14-15.

²⁸ Zie bijvoorbeeld: The Supreme Court, '[Watch Supreme Court Live](#)'; Courts and Tribunals Judiciary, '[The Court of Appeal \(Civil Division\) – Live streaming of court hearings](#)'.

²⁹ Sanders 2022, p. 15.

belangstelling.³⁰ Daarnaast was het in landen als Spanje, Zwitserland,³¹ Ierland, Polen en Australië³² voor belanghebbenden mogelijk om een link of een toegangssleutel aan te vragen om digitale zittingen online bij te wonen.³³

Zo kunnen digitale zittingen in principe eenvoudiger worden opgenomen, wat het maken van transcripties kan vergemakkelijken (onder andere door het gebruik van spraakherkenningssoftware), en kunnen de opnames na afloop van de zitting naar de procespartijen worden gestuurd, die deze kunnen terugkijken en eventueel gebruiken om zich voor te bereiden op volgende/andere zittingen.³⁴

2.1.5 Nieuwe mogelijkheden voor rechtsbijstand of andere hulp

Uit onderzoek blijkt dat sommige Amerikaanse gerechten tijdens de pandemie – vooral bij huisuitzettingen – gebruikmaakten van de *break-out rooms* in Zoom om advies van pro deo- en rechtsbijstandsadvocaten beschikbaar te stellen aan niet-vertegenwoordigde procespartijen. Ook stelden gerechten via *break-out rooms* bemiddelaars beschikbaar om deze partijen te helpen tot een overeenkomst te komen.³⁵

Door digitale zittingen kunnen advocaten, tolken³⁶ en ander (essentieel) personeel meer cliënten bijstaan. Zij kunnen meer zittingen bijwonen omdat zij niet fysiek aanwezig hoeven te zijn bij de behandeling van de zaken en dus niet naar verschillende gerechten hoeven te reizen.³⁷

2.2 Nadelen digitale zittingen

Een belangrijk nadeel van telefonische/online/hybride zittingen dat in ons vorige onderzoek naar voren kwam, waren de negatieve gevolgen van dergelijke zittingen op de (vertrouwelijke) communicatie tussen cliënt en advocaat en, indien nodig, een tolk. Met name de onmogelijkheid van (vertrouwelijk) (voor)overleg tussen advocaat en cliënt wanneer zij op verschillende locaties deelnemen en de langere duur van de zitting wanneer er geen simultane vertaling kan plaatsvinden, werden geïdentificeerd als belangrijke tekortkomingen. Daarnaast bleek uit het onderzoek dat deelnemers aan digitale zittingen ook problemen ondervonden bij het interpreteren van non-verbale communicatie, wat hun vermogen om de zitting goed te volgen negatief kon beïnvloeden.

2.2.1 Beperkingen (vertrouwelijk) overleg met advocaat

Deze bevindingen zijn ook grotendeels terug te vinden in de (inter)nationale literatuur.³⁸ Zo bleek uit empirisch onderzoek naar de ervaringen van advocaten met *remote courts* dat velen het bezwaarlijk

---

³⁰ [Livestreams | Rechtspraak](#). Voor het vreemdelingenrecht zie bijvoorbeeld ABRvS 17 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:32 (over beëindiging tijdelijke bescherming voor ontheemden uit Oekraïne met een tijdelijk verblijfsrecht in Oekraïne) en ABRvS 8 februari 2023, ECLI:NL:RVS:2023:507 (over de huisvestingseis voor gezinshereniging met asielstatushouders).

³¹ Verordnung über Massnahmen in der Justiz und im Verfahrensrecht im Zusammenhang mit dem Coronavirus (Covid-19-Verordnung Justiz und Verfahrensrecht), Art. 2-6.

³² Supreme Court of Victoria, [‘Public live streams of Court hearings’](#), 2024.

³³ Sanders 2022, p. 15.

³⁴ Nylund 2023, p. 191; Reus 2022, p. 8; Africa Arbitration Academy 2020, punt 3.5.

³⁵ Quintanilla e.a. 2023, p. 23.

³⁶ Zie bijvoorbeeld: Boostlingo, [‘How Can We Solve Court Interpreter Shortages?’](#).

³⁷ Pandemic Practices Working Group 2023, p. 20.

³⁸ Zie bijvoorbeeld: Bannon & Keith 2021; Bell & Legg 2020; De Vocht 2023; Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022; Pandemic Practices Working Group 2023.

vonden dat zij zeer beperkte mogelijkheden hadden om met hun cliënten te spreken tijdens zittingen op afstand.³⁹ Zonder de mogelijkheid om met hun cliënt (fluisterend) te kunnen overleggen of gemakkelijk aantekeningen door te geven, was het moeilijker om (juridisch) advies te geven en dit aan te passen tijdens de zitting.⁴⁰ Sommige advocaten kozen er voor hun cliënt niet of minder aan het woord te laten tijdens digitale zittingen (zelfs wanneer de rechter daartoe de mogelijkheid bood) omdat zij niet de mogelijkheid hadden om (direct) advies te geven over hoe te reageren op een manier die in het belang van de rechtzoekende was.⁴¹

Een bijkomend nadeel is dat het gebrek aan fysieke nabijheid tijdens digitale zittingen advocaten minder in staat stelde om emotionele steun te bieden aan hun cliënten, wat vooral nadelig kon zijn als de emotionele lading van de zaak erg hoog was. Uit Nederlands onderzoek bleek bijvoorbeeld dat het tijdens digitale zittingen minder makkelijk was om procespartijen te kalmeren die erg emotioneel, geagiteerd, gespannen of boos werden (dit geldt overigens niet alleen voor advocaten, maar bijvoorbeeld ook voor rechters).⁴²

Ook moesten sommige advocaten ervoor zorgen dat rechtzoekenden begrijpen hoe de digitale zitting werkt en hoe ze de apparatuur moeten gebruiken of – voor rechtzoekenden die niet zelf over apparatuur beschikken – zorgen dat ze digitale toegang krijgen om de zitting bij te wonen. Dit alles kan de effectiviteit van het werk van de advocaat beïnvloeden.⁴³

Bij hybride strafzittingen waarbij de rechter en officier van justitie in de zittingszaal zijn en de verdachte in een penitentiare inrichting verblijft, maken advocaten de afweging of ze in de zittingszaal aanwezig zullen zijn of fysiek bij hun cliënt. Onderzoek toont aan dat fysieke aanwezigheid bij de cliënt tijdens hybride zittingen nadelig kan zijn als de advocaat deelneemt vanuit een PI of andere minder geschikte/formele plek. Dit kan namelijk negatieve vooroordelen (*biases*) creëren (zie ook paragraaf 2.2.10). Ook zijn sommige advocaten van mening dat pleiten via een videoverbinding minder overtuigend overkomt. Bovendien kan het onderhevig zijn aan technische problemen.⁴⁴ De keuze om al dan niet fysiek aanwezig te zijn bij cliënten tijdens digitale zittingen wordt niet altijd op basis van vergelijkbare argumenten gemaakt door advocaten, waardoor de belangen van rechtzoekenden op de achtergrond (kunnen) raken.⁴⁵ Zo blijkt dat er tijdens de pandemie een groot verschil was tussen advocaten, waarbij sommigen een meer op eigenbelang gerichte stijl hanteerden en anderen een meer cliëntgerichte stijl.⁴⁶ Terwijl advocaten met de laatste stijl meer gewicht gaven aan de belangen van hun cliënten en vaker fysiek aanwezig waren om hun cliënten juridisch en emotioneel te ondersteunen, was dit minder vaak het geval voor advocaten met de eerste stijl.⁴⁷

Ook kunnen verschillen in de technische faciliteiten van gerechten (type videoplatform) en de digitale bekwaamheid van individuele rechters van invloed zijn op de mate waarin communicatie tussen advocaat en cliënt kan plaatsvinden. Sommige gerechten gebruikten videoplatforms die virtuele *break-out rooms* voor advocaten en cliënten beschikbaar stelden tijdens de procedure. Andere gerechten beschikten hier niet over, waardoor advocaten alleen via gewone tekst/chat met

---

³⁹ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

⁴⁰ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

⁴¹ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

⁴² Zie bijvoorbeeld: Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023, p. 2.

⁴³ Bruquetas-Callejo, Dubelaar & Geertsema 2022, p. 106; Turner 2021, p. 197.

⁴⁴ Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022.

⁴⁵ Bruquetas-Callejo, Dubelaar & Geertsema 2022, p. 105, 106.

⁴⁶ Bruquetas-Callejo, Dubelaar & Geertsema 2022, p. 105, 106.

⁴⁷ Bruquetas-Callejo, Dubelaar & Geertsema 2022, p. 105, 106.

hun cliënten communiceerden.⁴⁸ Overigens bleek dat wanneer de mogelijkheid van *break-out rooms* bestond, sommige advocaten terughoudend waren om de zitting te onderbreken om toegang tot deze ruimtes te vragen.⁴⁹

2.2.2 Moezamere communicatie met tolk

Rechtzoekenden en ook betrokken professionals noemen – wanneer simultaan tolken niet mogelijk is – de langere duur van zittingen als een nadeel.⁵⁰ Hierbij moet wel worden opgemerkt dat, hoewel simultaan tolken sneller is dan consecutief tolken, consecutief tolken het voordeel heeft nauwkeuriger te zijn omdat er meer tijd is om aantekeningen te maken en het gezegde vervolgens coherenter te vertolken.⁵¹

Sommige tolken melden dat zij de fragmentatie van de communicatieve omgeving (personen op verschillende schermen/locaties) tijdens digitale zittingen als een groot nadeel ervaren.⁵² Deze fragmentatie beïnvloedt hun vermogen om verbale en non-verbale signalen waar te nemen (en zelf te maken), waardoor zij zich minder aanwezig en betrokken kunnen voelen tijdens de zitting (“*sense of presence*”).⁵³ Die betrokkenheid is belangrijk voor het begrijpen van de context, het trekken van de juiste conclusies en het geven van een coherente boodschap.⁵⁴ Als dit ontbreekt, kan dit de nauwkeurigheid en de kwaliteit van de vertolking (aanzienlijk) verminderen.⁵⁵

Verder kunnen er (1) technische problemen zijn (audio/video), waardoor tolken de zitting niet goed kunnen volgen of zelf niet worden verstaan, (2) problemen zijn met het ordelijke verloop van de procedure (*conversational turn-taking* en communicatiemanagement), waardoor het voor tolken moeilijker kan zijn om de zitting te volgen en te vertolken, en (3) problemen zijn met de kwaliteit van de vertaling door de cognitieve (over)belasting bij digitale zittingen.⁵⁶ Daarnaast kan het tijdens digitale zittingen ook moeilijk zijn om alle vertrouwelijke communicatie tussen advocaat en rechtzoekende goed te vertolken, vooral wanneer de advocaat en rechtzoekende fysiek naast elkaar zitten maar de tolk online deelneemt, of wanneer de advocaat en rechtzoekende een *break-out room* gebruiken voor vertrouwelijk overleg.⁵⁷ Interessant is dat sommige studies stellen dat de bovenstaande problemen enigszins kunnen worden verholpen in online zittingen, terwijl ze juist verergeren in hybride zittingen.⁵⁸ Zo kan het tijdens online zittingen gemakkelijker zijn om problemen aan de orde te stellen of een pauze aan te vragen, omdat het opsteken van een virtuele hand of het gebruik van de chatfunctie minder storend is dan het uiten van een verzoek en dus het onderbreken van de procedure tijdens fysieke/hybride zittingen.⁵⁹ Daarnaast worden technische en andere problemen die de communicatie belemmeren (bijvoorbeeld onderbroken/vertraagde verbinding van een procespartij) sneller opgemerkt omdat meer deelnemers dit tegelijkertijd ervaren.⁶⁰ Bovendien

---

⁴⁸ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

⁴⁹ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

⁵⁰ Lea 2023.

⁵¹ Grieshofer 2023, p. 778, 779.

⁵² Braun 2020, p. 69.

⁵³ Braun 2020, p. 52.

⁵⁴ Braun 2020, p. 69.

⁵⁵ Braun 2020, p. 69.

⁵⁶ Grieshofer 2023, p. 776.

⁵⁷ Ran 2023.

⁵⁸ Norton 2023; Grieshofer 2023, p. 778, 779.

⁵⁹ Norton 2023; Grieshofer 2023, p. 778, 779.

⁶⁰ Norton 2023; Grieshofer 2023, p. 778, 779.

hebben online zittingen het voordeel – zelfs in vergelijking met fysieke zittingen – (1) dat alle deelnemers op hetzelfde scherm verschijnen, wat de zichtbaarheid van de deelnemers verbetert, wat belangrijk is voor een goede vertolking, (2) dat iedereen een eigen microfoon heeft en het volume van de (ingebouwde) luidsprekers kan aanpassen, wat de verstaanbaarheid van procespartijen kan vergroten en (3) dat tijdens online zittingen vaak duidelijk is wie er aan het woord is, omdat de software dit aangeeft.⁶¹

2.2.3 Het missen van non-verbale communicatie

Een veelgenoemd probleem is de moeite die deelnemers van digitale zittingen hebben met het interpreteren van non-verbale communicatie.⁶² Zo blijkt dat procespartijen tijdens digitale zittingen meer afstand ervaren, minder persoonlijk contact hebben en elkaars gezichtsuitdrukkingen minder goed kunnen waarnemen.⁶³ Een belangrijke bijkomende kwestie is dat digitale zittingen het moeilijker maken om oogcontact te hebben en te houden, omdat procespartijen de neiging hebben om tijdens het praten naar het scherm te kijken in plaats van naar de camera.⁶⁴ Afgezien van het feit dat dit negatieve (impliciete) *biases* over de procespartijen kan creëren, maakt het gebrek aan oogcontact het ook moeilijker voor advocaten en andere procespartijen (bijvoorbeeld rechters) om (goed) contact te maken met de rechtzoekende en een vertrouwensrelatie op te bouwen.⁶⁵

In aanvulling op het bovenstaande kan het tijdens digitale zittingen ook moeilijker zijn om ‘contextuele informatie’ op te pikken. Dit kan een negatieve invloed hebben op het vermogen van procespartijen om de procedure te volgen, zoals het minder goed kunnen observeren hoe verschillende procespartijen in de zaal op elkaar reageren en hoe individuen zich tijdens de zitting gedragen.⁶⁶ Dit kan verergeren wanneer er beperkingen of problemen zijn met de beeld- en geluidskwaliteit of wanneer, tijdens hybride zittingen, delen van de zaal niet zichtbaar zijn door beperkte apparatuur.

Problemen met non-verbale communicatie tijdens digitale zittingen maken het echter niet alleen moeilijker om de procedure te volgen, maar kunnen er ook toe leiden dat online procespartijen ‘*zoom fatigue*’ (zoommoeheid) ervaren. Onderzoek toont namelijk aan dat dergelijke zoommoeheid – vermoeidheid, stress of zelfs gevoelens van burn-out na het (overmatige) gebruik van videoplatforms – deels wordt veroorzaakt door de verhoogde mentale inspanning die nodig is om non-verbale communicatie via videoverbinding te verwerken.⁶⁷

---

⁶¹ Norton 2023; Grieshofer 2023, p. 778, 779.

⁶² Zie bijvoorbeeld: De Vocht 2023; Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023; Ridderbos-Hovingh e.a. 2022; Kamber 2022; Webster e.a. 2023; Bell & Legg 2020; Nylund 2023; Bell & Legg 2022; Quintanilla e.a. 2023; Peristeridou & De Vocht 2021.

⁶³ Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023, p. 2.

⁶⁴ Kamber 2022.

⁶⁵ Webster e.a. 2023; Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022.

⁶⁶ Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023, p. 2.

⁶⁷ Bailenson 2021; Bell & Legg 2022.

2.2.4 Technische storingen en beperkte apparatuur

Veel studies melden dat technische storingen of beperkte apparatuur ertoe kunnen leiden dat procespartijen problemen ondervinden bij het volgen van de zitting.⁶⁸ Technische storingen of beperkte apparatuur kunnen bijvoorbeeld de voordelen van digitale zittingen (ernstig) beperken, vooral wanneer rechtzoekenden de zitting niet (goed) kunnen volgen of andere procespartijen niet goed kunnen horen of zien door haperingen in de verbinding of slecht geplaatste microfoons, luidsprekers of camera's.⁶⁹ Hetzelfde geldt wanneer de gebruikte apparatuur niet optimaal is voor digitale zittingen (bijvoorbeeld wanneer het scherm te klein is), of wanneer het gebruikte videoplatform niet is geoptimaliseerd voor de apparaten die procespartijen gebruiken om deel te nemen (bijvoorbeeld computers, tablets of mobiele telefoons).⁷⁰ Dit laatste kan de gebruiksvriendelijkheid van het videoplatform verminderen, en tot minder positieve ervaringen van digitale zittingen leiden.⁷¹ Complicaties met de techniek en apparatuur zijn echter niet alleen problematisch voor de procespartijen zelf, maar hebben ook een negatieve impact op de procedure en vooral op de ervaren rechtvaardigheid ervan. Zo blijkt uit onderzoek dat technische problemen met audio en video de waargenomen legitimiteit en professionaliteit van de procedure kunnen verminderen, wat vervolgens weer een negatief effect kan hebben op de ervaren procedurele rechtvaardigheid van rechtzoekenden.⁷²

Naast het bovenstaande heeft de technologie die wordt gebruikt tijdens digitale zittingen (videoplatforms, camera's, microfoons) ook een aantal meer inherente problemen waarmee rekening moet worden gehouden. Zoals eerder vermeld kan een pleidooi van een advocaat via een videoverbinding bijvoorbeeld minder overtuigend overkomen, wat weer kan worden versterkt wanneer de advocaat niet goed gehoord of gevolgd kan worden door technische storingen of beperkte apparatuur.⁷³ Wat eveneens een belemmerende rol kan spelen, is dat voor het overbrengen van emoties hoge en lage tonen belangrijk zijn, terwijl de meeste microfoons, videoplatforms en luidsprekers zich richten op de middenfrequentie.⁷⁴ Dit kan het moeilijker maken om dergelijke emoties effectief over te brengen tijdens digitale zittingen.⁷⁵

Daarnaast blijkt dat haperingen in de verbindingen en andere technische problemen ook kunnen leiden tot bepaalde (impliciete) *biases* over procespartijen, wat een negatieve invloed kan hebben op hoe andere procespartijen hun geloofwaardigheid en karakter beoordelen.⁷⁶ Hetzelfde geldt voor de manier waarop procespartijen in beeld worden gebracht. Uit onderzoek blijkt namelijk dat kleine verschillen in cameraopstelling en beeldgrootte grote effecten kunnen hebben op hoe

---

⁶⁸ Zie bijvoorbeeld: [‘Written evidence submitted by The Law Society’ 2023](#); Norton 2023; Webster e.a. 2023; Quintanilla e.a. (eds.) 2023; Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022; Olugasa & Davies 2022; Ridderbos-Hovingh e.a. 2022; Peristeridou & De Vocht 2021; Legg & Song 2021; Turner 2021; Rossner, Tait & McCurdy 2021; Rickard 2021; Benninger e.a. 2021; Ter Voert & Glasgow 2021; Kim 2020.

⁶⁹ Norton 2023; Webster e.a. 2023; Quintanilla e.a. (eds.) 2023; Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022; Ridderbos-Hovingh e.a. 2022; Legg & Song 2021.

⁷⁰ ‘Written evidence submitted by The Law Society’ 2023, punt 21; Sanders 2022.

⁷¹ ‘Written evidence submitted by The Law Society’ 2023, punt 21; Sanders 2022.

⁷² Webster e.a. 2023, p. 1741; Bateson 2020; Van der Kraats, 2021, p. 302.

⁷³ Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022; Norton 2023.

⁷⁴ De Vocht 2023, p. 151.

⁷⁵ De Vocht 2023, p. 151.

⁷⁶ Norton 2023, p. 23.

online deelnemers door anderen worden waargenomen.⁷⁷ Zo kan de opstelling van de camera invloed hebben op hoe groot, hoe klein of dominant procespartijen worden ingeschat.⁷⁸

Daarnaast kunnen close-ups (*head shots*) de gelaatstreken van procespartijen uitvergroten, waardoor een streng uiterlijk of onaantrekkelijke uitdrukkingen meer impact kunnen hebben op hoe deze personen overkomen.⁷⁹ Vergelijkbare problemen kunnen ontstaan door de manier waarop procespartijen worden belicht.⁸⁰ Zo blijkt uit filmtheorie dat beelden met veel schaduw, die donker zijn en veel contrast hebben vaak worden geassocieerd met gevaar, mysterie en kwaad. Personen die op deze manier worden afgebeeld worden vaak gezien als kwaadaardig, manipulatief en onbetrouwbaar. Daarentegen roepen heldere verlichting en minder contrast emoties op als vreugde, geluk en eerlijkheid. Personen die in dit licht worden afgebeeld worden gezien als goedgehartig en beminlijk.⁸¹ Slecht belichte online deelnemers kunnen zo het risico lopen dat andere procespartijen hen (onbewust) negatieve eigenschappen zoals manipulatief of onbetrouwbaar toeschrijven.⁸²

Deze inherente nadelen kunnen een extra grote rol spelen bij kwetsbare rechtzoekenden, zoals mensen met een laag inkomen die minder of geen toegang hebben tot geschikte apparatuur en in sommige gevallen deelnemen met een smartphone camera die ze omhoog moeten houden om zichzelf te filmen, of mensen met psychische problematiek, die minder comfortabel kunnen zijn met digitale apparatuur en het moeilijker kunnen vinden om in beeld te blijven en niet weg te zakken voor de camera.⁸³

2.2.5 Langere duur van zittingen

Hoewel de meeste (inter)nationale literatuur het erover eens is dat digitale zittingen een aanzienlijke tijdsbesparing kunnen opleveren in reis- en wachttijd, stellen sommige studies tegelijkertijd dat digitale zittingen soms langer kunnen duren dan fysieke zittingen.⁸⁴ Dit is vooral het geval wanneer zich tijdens de digitale zitting problemen voordoen met de techniek, verbinding of moeilijkheden bij het delen van schermen of uploaden van documenten.⁸⁵

2.2.6 Beperkte communicatie

Procespartijen kunnen de communicatie tijdens digitale zittingen als minder 'rijk' ervaren – mede omdat zij meer op afstand staan, het contact minder persoonlijk is en gezichtsuitdrukkingen minder waarneembaar zijn.⁸⁶ Dit laatste speelt met name een belangrijke rol bij hybride zittingen, vooral wanneer de online procespartijen slechts een zeer uitgezoomd beeld krijgen van het fysieke deel van de zitting en de andere procespartijen beperkt te zien zijn. Hierdoor kan 'contextuele informatie' gemist worden, omdat online procespartijen minder goed kunnen waarnemen hoe andere procespartijen (en publiek en pers) in de zaal op elkaar reageren en hoe individuen zich gedragen tijdens de zitting.⁸⁷

---

⁷⁷ De Vocht 2023, p. 149.

⁷⁸ De Vocht 2023, p. 149.

⁷⁹ De Vocht 2023, p. 149; Benninger e.a. 2021.

⁸⁰ Benninger e.a. 2021, p. 18.

⁸¹ Poland 2015, p. 13.

⁸² Benninger e.a. 2021, p. 18.

⁸³ Norton 2023, p. 23; Ridderbos-Hovingh e.a. 2022, p. 40.

⁸⁴ Webster e.a. 2023, p. 1741.

⁸⁵ Webster e.a. 2023, p. 1741; Zie ook Ostrom 2021; Naves, 2021.

⁸⁶ De Vocht 2023, p. 146.

⁸⁷ De Vocht 2023, p. 147.

Daarnaast is het tijdens digitale zittingen minder of zelfs niet mogelijk om oogcontact met elkaar te hebben (vanwege de neiging van online procespartijen om naar het scherm te kijken in plaats van in de camera), wat verder kan bijdragen aan het gevoel dat dergelijke zittingen minder persoonlijk zijn.⁸⁸

Naast de minder persoonlijke sfeer van digitale zittingen, lopen rechtzoekenden door het bovenstaande ook het risico dat andere procespartijen zich eerder een negatief beeld van hen vormen door *biases* die kunnen voortvloeien uit deze inherente kenmerken van digitale sessies (gebrek aan persoonlijkheid, oogcontact, emoties en contextuele informatie). De regie – de manier waarop de online/hybride zitting en de (online) deelnemers in beeld worden gebracht – speelt een essentiële rol in het zoveel mogelijk ondervangen van de hiervoor beschreven nadelen.⁸⁹ Daarnaast kan een goede regie ook het (mogelijke) oneerlijke verschil tussen online en hybride zittingen minimaliseren – d.w.z. de (mogelijke) voordelen die fysiek aanwezige deelnemers ervaren, waaronder de betere kwaliteit van communicatie(middelen).⁹⁰

2.2.7 Veiligheids- of beïnvloedingsproblemen

Digitale zittingen kunnen veiligheidsproblemen opleveren voor bepaalde (kwetsbare) procespartijen. Dit geldt bijvoorbeeld wanneer individuen buiten het zicht van de camera de rechtzoekende (emotioneel) beïnvloeden. Dit kan opzettelijk of onopzettelijk (simpelweg door aanwezig te zijn) zijn. In jeugdbeschermingszaken was het bijvoorbeeld lastig om te controleren of (kwetsbare) partijen zich in een veilige situatie bevonden (bevinden zich personen in de dode hoek van de camera en zo ja, wie?). Bij een slachtoffer van huiselijk geweld dat online deelneemt, bestaat het risico dat de dader ontdekt waar deze zich bevindt op basis van de omgevingscues van de schermachtergrond van het slachtoffer.⁹¹

2.2.8 Digitale kloof

Een andere veelgenoemde zorg is de zogenaamde digitale kloof (*digital divide*).⁹² Ten eerste heeft deze digitale kloof een geografische component. Dat wil zeggen dat bepaalde delen van een land een minder stabiele internetverbinding hebben en dus eerder te maken kunnen krijgen met verbindingproblemen. Ten tweede heeft het een financiële component, aangezien mensen met lagere inkomens minder toegang (kunnen) hebben tot geschikte apparatuur om effectief deel te nemen aan digitale zittingen. Ten derde is er ook een technische knowhowcomponent aangezien sommige personen minder bedreven zijn in de omgang met de benodigde digitale apparatuur.⁹³ Deze nadelen gelden uiteraard niet alleen voor de rechtzoekende zelf, maar ook voor andere procespartijen (advocaat, rechter, tolk) en kunnen zo zelfs leiden tot (oneerlijke) nadelen met betrekking tot het verloop van de zitting (het vermogen van de rechter om goed en effectief om te gaan met de software en hardware)

---

⁸⁸ De Vocht 2023, p. 147.

⁸⁹ Ridderbos-Hovingh e.a. 2022, p. 41; Norton 2023; De Vocht 2023.

⁹⁰ Zie bijvoorbeeld: Cramwinckel & De Boer 2023/173.

⁹¹ Norton 2023, p. 24.

⁹² Zie bijvoorbeeld: Huang e.a., 2023; Quintanilla e.a. 2023; Olugasa & Davies 2022; Mulcahy & Tsalapatanis 2022; Bell & Legg, 2022; Rattan, Rattan & Rattan 2021.

⁹³ Zie bijvoorbeeld: Huang e.a. 2023; Quintanilla e.a. 2023; Olugasa & Davies 2022; Mulcahy & Tsalapatanis 2022; Bell & Legg 2022.

en eventuele digitale ondersteuning die de advocaat/tolk kan bieden (denk hier bijvoorbeeld aan de virale video van de Amerikaanse ‘cat lawyer’).⁹⁴

Nederland is redelijk ver gevorderd in de digitalisering in vergelijking met andere landen. Zo heeft bijna iedereen in Nederland een internetverbinding van minimaal 100 Mbit/s,⁹⁵ wat in principe voldoende is voor de meeste videoplatforms. Niettemin is het bovenstaande ook relevant voor (de toekomst van) digitale zittingen binnen Nederland. Uit onderzoek blijkt namelijk dat hoewel 98% van de Nederlanders van 16 jaar en ouder toegang heeft tot internet en 83% van de Nederlanders tussen de 16 en 75 jaar digitale basisvaardigheden heeft, er nog steeds een relatief grote groep kwetsbare mensen is, waaronder ouderen, lager opgeleiden, mensen met lagere inkomens en mensen met een beperkte geletterdheid, die minder goed in staat zijn om digitale apparaten te bedienen en te interacteren met digitale omgevingen.⁹⁶ Individuen uit deze groep kwetsbare mensen kunnen (grote) barrières ervaren bij het gebruik van digitale zittingen. Daarnaast is meer in het algemeen het gebruik van laptops en tablets sinds 2020 afgenomen en is er een groeiende groep mensen die alleen een smartphone gebruikt om te internetten.⁹⁷ Dit kan negatieve consequenties tijdens digitale zittingen hebben, gezien de eerdergenoemde beperkingen om een goede regie te voeren en de kwaliteit van beeld en geluid.

2.2.9 Minder toegankelijkheid

Hoewel digitale zittingen voor sommige mensen de toegankelijkheid kunnen vergroten, geldt dit niet voor iedereen. Mensen met zintuiglijke beperkingen (slechthorendheid, doofheid of blindheid) en mensen die niet goed Nederlands kunnen verstaan en spreken en een tolk nodig hebben om de zitting te volgen, kunnen bijvoorbeeld grotere systematische belemmeringen ervaren voor effectieve deelname tijdens digitale zittingen dan tijdens fysieke zittingen.⁹⁸ Dit kan met name het geval zijn wanneer de benodigde (gebaren)tolken (bijvoorbeeld Print-on-Palm) niet fysiek aanwezig kunnen zijn bij deze procespartijen, of omdat het gebruikte videoplatform technisch gezien niet geschikt voor hen is.⁹⁹

2.2.10 Verlaging van de ervaren procedurele rechtvaardigheid

In ons vorige onderzoek constateerden we potentiële negatieve effect van digitale zittingen op de ervaren procedurele rechtvaardigheid van rechtzoekenden. Zo bleek dat, vooral in het vreemdelingenrecht waar de overgrote meerderheid van de zaken in hoger beroep schriftelijk wordt afgehandeld, het gebrek aan een fysieke ‘day in court’ de ervaren procedurele rechtvaardigheid van rechtzoekenden kan verlagen. Daarnaast bleek dat rechtzoekenden een bepaald decorum (kunnen) missen tijdens digitale zittingen en/of het gevoel hebben dat ze niet serieus worden genomen.

Deze bevindingen zijn ook grotendeels terug te vinden in de (inter)nationale literatuur. Zo blijkt uit (empirisch) onderzoek dat – hoewel rechtzoekenden digitale zittingen als minder stressvol

---

⁹⁴ Saxena 2024; Bell & Legg 2022; Voor de ‘cat lawyer’ zie: Guardian News, ‘[‘I’m not a cat’: lawyer gets stuck on Zoom kitten filter during court case](#)’, (YouTube), 2021.

⁹⁵ Zie: Rijksoverheid, ‘[Vaste Internetverbindingen in Nederland](#)’ 2024.

⁹⁶ Digitale Overheid, ‘[Voor wie is dit belangrijk?](#)’, 2024; University of Twente 2023.

⁹⁷ University of Twente 2023.

⁹⁸ Norton 2023, p. 21; Judicial College 2020.

⁹⁹ Norton 2023 p. 21; Judicial College 2020; Baydoun e.a. 2023; ‘Written evidence submitted by The Law Society’ 2023, punt 18.

kunnen ervaren – ze ook als ‘minder echt’, ‘onnatuurlijk’ of ‘afstandelijk’ kunnen worden ervaren.¹⁰⁰ Daarnaast voelen sommige online rechtzoekenden zich ‘niet gezien’ tijdens dergelijke zittingen, kunnen zij gevoelens van eenzaamheid ervaren, zijn zij (mogelijk) minder goed in staat om de procedure te volgen en te begrijpen, en kunnen zij in extreme gevallen zelfs een ‘freezing effect’ ervaren, waarbij zij verstarren door het gebruik van schermen.¹⁰¹

Naast de onnatuurlijkheid en afstandelijkheid van digitale zittingen, benadrukt de (inter)nationale literatuur dat het gebrek aan decorum zowel negatieve als positieve gevolgen kan hebben voor de ervaren procedurele rechtvaardigheid.¹⁰² Hoewel digitale zittingen aan de ene kant de formaliteit en de daarmee vaak gepaard gaande stress kunnen verminderen,¹⁰³ kan aan de andere kant het gebrek aan decorum en plechtigheid er ook toe leiden dat rechtzoekenden de sfeer als té informeel ervaren.¹⁰⁴ Dit gebrek aan formaliteit tijdens digitale rechtszaken kan het soms moeilijk maken om deelname aan online gerechtelijke procedures te onderscheiden van deelname aan meer ‘gewone’ online uitwisselingen over informele zaken.¹⁰⁵ Dit kan een negatieve invloed hebben op de ervaren procedurele rechtvaardigheid.¹⁰⁶ Het gebrek aan decorum van digitale zittingen kan ook door andere procespartijen als negatief worden ervaren, vooral wanneer dit ertoe leidt dat rechtzoekenden zich minder formeel gedragen. Uit empirisch onderzoek in de Verenigde Staten blijkt bijvoorbeeld dat sommige rechtzoekenden tijdens de covidpandemie digitale zittingen bijwoonden vanuit hun auto, kantines of andere minder geschikte ruimten. Dit werd door andere procespartijen (aanklagers, advocaten en rechters) als te informeel ervaren.¹⁰⁷ Dergelijke percepties/gevoelens van procespartijen kunnen op hun beurt negatieve gevolgen hebben voor rechtzoekenden vanwege de (impliciete) *biases* die deze percepties/gevoelens over hen kunnen oproepen.

Een ander nadeel van digitale zittingen dat de (ervaren) procedurele rechtvaardigheid kan verminderen, zijn de *biases* die bepaalde achtergronden en achtergrondgeluiden kunnen creëren over procespartijen.¹⁰⁸ Hoewel het (sociaalwetenschappelijk) onderzoek naar de soorten *biases* en welke effecten ze hebben zich nog in een pril stadium bevindt, blijkt hieruit niettemin dat achtergrond(geluid)en een relatief groot effect kunnen hebben op hoe andere procesdeelnemers oordelen over online deelnemers.¹⁰⁹ Zo blijkt dat het deelnemen aan een digitale zitting vanuit een penitentiaire inrichting – vooral wanneer dit duidelijk wordt door de visuele achtergrond of achtergrondgeluiden, waaronder luid geschreeuw, dichtslaande deuren, rammelende sleutelbossen en alarmen (de ‘*soundtrack of incarceration*’)¹¹⁰ – van invloed kan zijn op de onschuldpresumptie van gedetineerden, omdat zij in een ‘schuldige’ setting aan de rechter worden gepresenteerd.¹¹¹ Deze *biases* gelden niet alleen voor de gedetineerden zelf, maar mogelijk ook voor hun advocaten wanneer zij fysiek aanwezig zijn bij hun cliënt in de penitentiaire inrichting doordat bepaalde achtergrond(geluid)en de overtuigingskracht van hun pleidooien negatief kunnen beïnvloeden.¹¹²

---

¹⁰⁰ Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022, p. 834; Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3; Van der Kraats 2021, p. 302.

¹⁰¹ Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3.

¹⁰² Webster e.a. 2023; Rossner 2021; Bell & Legg 2022; Norton 2023.

¹⁰³ Van der Kraats 2021, p. 302.

¹⁰⁴ Webster e.a. 2023; Rossner 2021; Bell & Legg 2022; Norton 2023.

¹⁰⁵ Kamber 2022, p. 9.

¹⁰⁶ Webster e.a. 2023; Rossner 2021; Bell & Legg 2022; Norton 2023.

¹⁰⁷ Rossner 2021; Norton 2023. Webster e.a. 2023, p. 1748.

¹⁰⁸ Pandemic Practices Working Group 2023; Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022, p. 836.

¹⁰⁹ Muir, Newman & Rossner 2023.

¹¹⁰ McKay 2016, p. 27; McKay 2020.

¹¹¹ De Vocht 2023, p. 151; Muir, Newman & Rossner 2023; Turner 2021.

¹¹² Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022; Norton 2023.

Daarnaast blijkt uit onderzoek dat een rommelige of nette achtergrond, of er dure of goedkope meubels staan, of er foto's van familie aan de muur hangen en of er achtergrondgeluid is, en zo ja, welk geluid (spelende kinderen, blaffende honden) *biases* kunnen creëren over onder meer de sociaaleconomische status en het karakter van de rechtzoekende, waardoor (onbewust) subtiele voor- en nadelen kunnen ontstaan.¹¹³ Ook blijkt dat verbindingstoringen en asynchroon beeld en geluid door vertragingen - waar kwetsbare rechtzoekenden vaker mee te maken kunnen hebben (digitale kloof) - een negatief effect kunnen hebben op de empathie en het inlevingsvermogen van andere procespartijen ten opzichte van de rechtzoekende.¹¹⁴ Dit is (deels) te wijten aan de zogenaamde *fundamental attribution error of correspondence bias*, waarbij mensen de oorzaak toeschrijven aan (negatieve) karaktereigenschappen in plaats van aan de situaties waarin rechtzoekenden zich bevinden. Procespartijen schrijven dus de negatieve effecten van videotecnologie (haperingen, verbindingproblemen) ten onrechte toe aan de persoon die het betreft.¹¹⁵ Ook een eenvoudige en neutrale achtergrond kan echter negatieve effecten veroorzaken. Zo blijkt dat, vooral in het strafrecht, procespartijen (aanklagers, advocaten en rechters) de neiging hebben om te zoeken naar locatie aanwijzingen (*location cues*) van online deelnemers.¹¹⁶ Als verdachten voor een neutrale witte muur verschijnen, kunnen deze procespartijen mogelijk minder goed inschatten of de verdachte vanuit huis of vanuit een penitentiaire inrichting deelneemt, wat, uitgaande van het laatste, kan leiden tot negatieve beeldvorming over de verdachte.¹¹⁷

2.2.11 Risico's openbaarheid van zittingen

Hoewel digitale zittingen, zoals in paragraaf 2.1.4 besproken, de potentie hebben om de openbaarheid van de rechtspraak te vergroten, heeft de praktijk tijdens de covidpandemie laten zien dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn.¹¹⁸ Zo was de toegang van publiek en media tot digitale zittingen tijdens de covid-pandemie vaak beperkt, zowel wat betreft het absolute aantal deelnemers als ook wie kon deelnemen (enkel de media of ook ander publiek). De beperkte toegang was deels het gevolg van (beleids)overwegingen, maar ook van technische problemen of ongeschikte apparatuur.¹¹⁹ Zelfs in de landen waar *live streaming* gebruikelijk was, werd daarvan slechts bij een klein deel van de zaken daadwerkelijk gebruikgemaakt.¹²⁰ Ook het aantal personen en het type deelnemers dat per zitting werd toegelaten, was beperkt. Zo meldden Ngo's in het Verenigd Koninkrijk dat zij, in tegenstelling tot journalisten, moeilijker toegang hadden tot de *livestreams*.¹²¹ Dergelijke beperkingen kunnen problematisch zijn omdat *livestreams* (vaak) geen volwaardig alternatief zijn voor het fysiek bijwonen van zittingen, deels omdat er bepaalde keuzes moeten worden gemaakt over hoe en wat er in beeld wordt gebracht of gerapporteerd.¹²²

Voorts kan (overmatige) openbaarheid van digitale zittingen negatieve effecten hebben op onder meer het gedrag van procespartijen, de privacy van rechtzoekenden en de rechtvaardigheid en

---

¹¹³ Norton 2023, p. 25.

¹¹⁴ Bandes & Feigenson 2021; Muir, Newman & Rossner 2023.

¹¹⁵ Bandes & Feigenson 2021; Muir, Newman & Rossner 2023.

¹¹⁶ Muir, Newman & Rossner 2023, p. 10; Rossner 2021.

¹¹⁷ Muir, Newman & Rossner 2023, p. 10; Rossner 2021.

¹¹⁸ Das 2020; Van Lent & Malsch 2021; Sanders 2021, p. 15.

¹¹⁹ Sanders 2021, p. 15; Nylund 2023, p. 191.

¹²⁰ Das 2020.

¹²¹ Sanders 2022, p. 15.

¹²² Das 2020.

objectiviteit van de procedure (d.w.z. het risico van *disruptive justice*).¹²³ Zo kan het feit dat een digitale zitting door velen wordt gevolgd of gemakkelijk kan worden verspreid - zoals bijvoorbeeld het geval is met YouTube *livestreams* - het gedrag van procespartijen, getuigen en deskundigen (negatief) beïnvloeden.¹²⁴ Om deze effecten van *excessive publicity* te voorkomen, hebben sommige landen tijdens de covidpandemie maatregelen genomen, waaronder het bieden van een beperkt aantal *slots* per zitting of het alleen op verzoek toegang verlenen tot gelivestreamde zittingen.¹²⁵ Hoewel dergelijke maatregelen tot op zekere hoogte effectief kunnen zijn om de effecten van *excessive publicity* te beperken, hebben zij ook duidelijke nadelen.¹²⁶ Zo beperkt het eerste type maatregel de openbaarheid van digitale zittingen, terwijl het tweede type maatregel mensen verhindert om dergelijke zittingen anoniem bij te wonen.¹²⁷

Daarnaast brengen digitale zittingen ook risico's met zich mee voor de privacy van procespartijen. Deze risico's omvatten het uitlekken van gevoelige gegevens,¹²⁸ het prijsgeven van informatie over de locatie van de rechtzoekende op basis van visuele/auditieve *background cues*¹²⁹ en ongeoorloofde opnames. Daarbij kunnen ook verschillen tussen leeftijdsgroepen van belang zijn. Hoewel jongeren, in tegenstelling tot volwassenen, communicatie via videoverbinding als natuurlijker ervaren, zich er sneller aan aanpassen en zich in sommige gevallen zelfs meer op hun gemak voelen bij digitale deelname dan bij fysieke deelname, kunnen zij zich ook minder op hun gemak voelen bij virtuele deelname als het gaat om het delen van persoonlijke informatie.¹³⁰ Uit onderzoek in Australische jeugdgevangenissen blijkt bijvoorbeeld dat jongeren zich zorgen maakten over hun privacy tijdens digitale zittingen en zich minder bereid voelden om (persoonlijke) informatie te delen.¹³¹ Op deze manier kunnen digitale zittingen het opbouwen van vertrouwen met jongeren bemoeilijken.¹³²

2.2.12 Fundamentele rechten

Zoals ook in het vorige ZonMw-onderzoek is benadrukt, heeft het bovenstaande gevolgen voor verschillende fundamentele rechten van rechtzoekenden tijdens digitale zittingen. Zo heeft het mogelijke gebrek aan geschikte technische faciliteiten of (technische) problemen met die faciliteiten, gevolgen voor het aanwezigheidsrecht in samenhang met het nauw daarmee samenhangende recht van effectieve deelname aan het proces. Daarnaast kan de negatieve impact van digitale zittingen op de (vertrouwelijke) communicatie tussen rechtzoekenden en advocaat en tolk het beginsel van *equality of arms* aantasten, aangezien het gebrek aan goed functionerende (vertrouwelijke) communicatie de kwaliteit van de verdediging en, waar nodig, de vertolking aanzienlijk kan verminderen. Tevens kan de beperkte aanwezigheid van het publiek of de media een negatieve invloed hebben op de openbaarheid van de zitting en het vonnis.

---

¹²³ Ahmed 2023 p. 14; Nylund 2023, p. 191.

¹²⁴ Nylund 2023, p. 191.

¹²⁵ Nylund 2023, p. 191.

¹²⁶ Nylund 2023, p. 191.

¹²⁷ Nylund 2023, p. 191.

¹²⁸ Huang e.a. 2023, p. 84; Zie ook: Wolfangel, '[Mithören, wenn Beamte sprechen](#)', (Online Artikel Zeit Online), 5 Juni 2024; Van Eijndhoven, '[Ambtenaren gebruiken onveilig vergaderprogramma: 'Data waardevol voor spionnen'](#)', (Online artikel NOS), 6 juni 2024.

¹²⁹ Norton 2023, p. 24.

¹³⁰ Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3.

¹³¹ Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3; McKay 2015; Myers e.a. 2006, p. 646.

¹³² Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3.

Naast de rechten die in het vorige ZonMw onderzoek werden geïdentificeerd, worden in de (inter)nationale literatuur nog enkele andere fundamentele rechten genoemd die direct of indirect kunnen worden aangetast tijdens digitale zittingen. Deze omvatten, onder meer:

1. het recht op eerlijke bewijsvoering (*fair administration of evidence*), en in het bijzonder de eis dat rechtzoekenden de mogelijkheid hebben om het gebruik van bewijs te betwisten. Dit kan beperkt zijn bij digitale zittingen gezien de mogelijk gemarginaliseerde rol van de rechtzoekende of hun advocaat/tolk, onder andere door beperkte apparatuur of technische problemen met die apparatuur;¹³³
2. het recht op getuigenverhoor (*examination of witnesses*), dat ook bemoeilijkt kan worden door beperkte apparatuur of technische problemen, evenals door het gebrek aan (vertrouwelijke) communicatie tussen rechtzoekende, advocaat en, waar nodig, tolk;¹³⁴
3. het recht op een tolk (*assistance of an interpreter*);¹³⁵
4. het recht op informatie over de aard en de oorzaak van beschuldigingen (*the right to information on the nature and cause of accusations*), die voor digitale rechtzoekenden, en in het bijzonder voor niet-vertegenwoordigde rechtzoekenden, moeilijker te begrijpen kan zijn, gezien de inherente problemen van digitale hoorzittingen (zoals haperingen in de verbinding, het gebrek aan (non-verbale) communicatie). Bovendien kan het gebrek aan begrip moeilijker worden opgemerkt door andere procespartijen (rechters, advocaten) door de ‘afstandelijkheid’ van dergelijke zittingen;¹³⁶ en
5. het vermoeden van onschuld (*the presumption of innocence*), dat negatief kan worden beïnvloed door de (impliciete) *biases* die bepaalde achtergronden, zowel visueel als auditief, kunnen oproepen over rechtzoekenden en andere procespartijen, zoals advocaten (zie hierboven).¹³⁷

2.3 Best practices en aandachtspunten

Paragraaf 2.1 en 2.2 geven een overzicht van voor- en nadelen van digitale zittingen die te vinden zijn in de (inter)nationale literatuur van de afgelopen drie jaar. In deze paragraaf wordt nader stilgestaan bij de *best practices* ten aanzien van het ontwikkelen van een online platform voor en de vereisten waaraan een dergelijk platform moet voldoen. De aandachtspunten daarvoor zijn voornamelijk ontleend aan (inter)nationale literatuur op het gebied van nieuwe technologische ontwikkelingen en richtlijnen en protocollen over digitale zittingen. Achtereenvolgens wordt stilgestaan bij het te ontwikkelen platform voor het houden van digitale zittingen (par. 2.3.1) en aanvullende stappen om digitale zittingen zo soepel mogelijk te laten verlopen (par. 2.3.2).

2.3.1 Platform voor het houden van digitale zittingen

In de literatuur wordt benadrukt dat een goed functionerend platform voor digitale zittingen gebruiksvriendelijk en toegankelijk moet zijn, goede databeveiliging moet hebben en professionaliteit moet (decorum) uitstralen. Daarnaast moet een dergelijk platform goede video- en audiokwaliteit hebben met minimale connectiviteitsproblemen, mogelijkheden bieden voor (vertrouwelijk) overleg

---

¹³³ Kamber 2022, p.13.

¹³⁴ Kamber 2022, p.14.

¹³⁵ Kamber 2022, p.14.

¹³⁶ Kamber 2022, p.14.

¹³⁷ Kamber2022, p.15; Glas, Geertsema & Bruning 2022.

tussen procespartijen, en de rechter (of andere personen die het proces leiden) in staat stellen om het ordelijke verloop van de procedure te waarborgen.

Gebruiksvriendelijk en toegankelijk

De gebruiksvriendelijkheid is een belangrijk aspect van een digitaal platform en draagt bij aan een positieve ervaring tijdens een zitting.¹³⁸ Een stap hierin is het ontwerpen van een digitale interface die zo intuïtief, eenvoudig en begrijpelijk mogelijk is. Daartoe moet de interface ‘schoon’ en ongecompliceerd zijn, zonder afleidende en onnodige functies, knoppen en kleuren. Eventueel kan worden overwogen om procespartijen de keuze te geven tussen (enigszins) verschillende interfaces (kleuren, knopgroottes, enz.). Uit empirisch onderzoek blijkt dat online deelnemers verschillende esthetische verwachtingen, behoeften en voorkeuren (kunnen) hebben voor het ontwerp van digitale videoplatformen op basis van verschillen in demografische kenmerken, waaronder leeftijd, geslacht, culturele achtergrond, opleiding, taalvaardigheid en economische status.¹³⁹

Ook de integratie van andere belangrijke procedurele elementen in het platform (zoals het elektronisch indienen van documenten en het toewijzen van zaken binnen afdelingen) kunnen het gebruiksgemak van het platform vergroten. Het gaat hier bijvoorbeeld om het digitaal toegankelijk maken van documenten (dossiers) tijdens de zitting, het beschikbaar stellen van voorgeformatteerd papierwerk aan advocaten en het mogelijk maken van digitale handtekeningen.¹⁴⁰

In aanvulling op het bovenstaande kunnen gemakkelijk toegankelijke handleidingen (schriftelijk, video en/of audio *tutorials*) beschikbaar worden gesteld die rechtzoekenden vóór de zitting kunnen raadplegen. Daarin moet zo duidelijk en volledig mogelijk worden uitgelegd hoe het gebruikte platform werkt.¹⁴¹ Om te zorgen voor een vlotte en positieve ervaring op de dag zelf, zouden rechtbanken technische assistenten ter beschikking kunnen stellen die vóór de zitting controleren of iedereen die digitaal moet verbinden ook daadwerkelijk aanwezig is, en die online deelnemers voor en tijdens de zitting kunnen helpen als ze (technische) problemen ondervinden of het platform niet begrijpen (wat deze taak gedeeltelijk wegneemt van advocaten, die zich op hun beurt meer kunnen richten op hun ‘traditionele’ rol van het bieden van juridische en emotionele ondersteuning aan de rechtzoekende).¹⁴²

Het platform zou deelname vanaf zoveel mogelijk apparaten mogelijk moeten maken – bijvoorbeeld computers, tablets of mobiele telefoons met verschillende besturingssystemen en schermformaten – evenals interoperabiliteit tussen apparaten.¹⁴³ Hierbij moet er specifiek op worden gelet dat het platform ook compatibel is met oudere of andere minder geschikte apparatuur, zodat (kwetsbare) rechtzoekenden die digitale zittingen alleen kunnen bijwonen met dergelijke apparaten (bijvoorbeeld verouderde smartphones) ook probleemloze deelname wordt geboden.¹⁴⁴

Daarnaast is het van belang rekening te houden met toegang tot het platform voor rechtzoekenden (en andere procespartijen) met zintuiglijke (slechthorendheid, doofheid en/of

---

¹³⁸ Sanders 2021.

¹³⁹ Sela 2021.

¹⁴⁰ Turner 2021; Olugasa & Davies 2022; Zie ook Virtual Courts, ‘[About Virtual Court](#)’.

¹⁴¹ Africa Arbitration Academy 2020; European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) 2021 (*Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*).

¹⁴² [Vienna International Arbitral Centre 2020](#); Online Dispute Resolution Committee 2021; Chief Justice of New Zealand 2023; Kim 2020; Norton 2023.

¹⁴³ Gori & Pahladsingh 2021.

¹⁴⁴ University of Twente 2023.

blindheid) of andere beperkingen.¹⁴⁵ Hierbij kan gedacht worden aan het ontwikkelen van een *Closed Captioning of Communication Access Realtime Translation*¹⁴⁶ systeem zodat slechthorenden en/of doven de zitting (beter) kunnen volgen, de mogelijkheid om het beeld van bepaalde personen (bijvoorbeeld gebarentolken) vast te pinnen en het platform compatibel maken met de meest gangbare schermlezers.¹⁴⁷

In het belang van de openbaarheid van de rechtspraak moet het platform ook toegankelijk zijn voor externe deelnemers (publiek en pers), bijvoorbeeld via *livestream*, (persoonlijke) link of toegangssleutel. Daarbij moeten rechters (of andere personen die het proces leiden) wel de mogelijkheid hebben om toegang tot de zaak tijdelijk op te schorten voor iedereen behalve voor degenen die de zaak mogen bijwonen, bijvoorbeeld om gevoelige gegevens/informatie te beschermen.¹⁴⁸

Databeveiliging

Een platform moet solide informatiebeveiliging en gegevensbescherming hebben, zodat vertrouwelijke gegevens niet (kunnen) uitlekken.¹⁴⁹ Een platform zou in overeenstemming moeten zijn met alle relevante nationale, Europese en internationale regels en wetgeving op het gebied van gegevensbescherming (bijvoorbeeld de AVG). Het kan nuttig zijn om inspiratie op te doen bij landen die permanente wetgeving over digitale procedures hebben geïmplementeerd, zoals China,¹⁵⁰ of bij verschillende arbitrageprotocollen¹⁵¹ voor digitale zittingen.

Het lekken van gevoelige gegevens via ongeoorloofde opnames kan mogelijk worden voorkomen door procespartijen en externe toeschouwers te waarschuwen voor de illegaliteit van dergelijke opnames. Dit kan bijvoorbeeld worden benadrukt door de rechter bij aanvang van de zitting en via een tekst of pictogram aan de zijkant van het digitale beeld.¹⁵²

Verder is het belangrijk dat mogelijke veiligheidsproblemen voor bepaalde (kwetsbare) rechtzoekenden worden beperkt. Dit geldt bijvoorbeeld voor slachtoffers van huiselijke geweld, waarbij de dader of andere deelnemers kunnen ontdekken waar het slachtoffer zich bevindt op basis van visuele/auditieve *background cues*. Risico's kunnen tot op zekere hoogte worden beperkt door ervoor te zorgen dat dergelijke rechtzoekenden deelnemen met een neutrale achtergrond of hen te voorzien van neutrale digitale/virtuele achtergrond (bijvoorbeeld een foto van de rechtszaal).

---

¹⁴⁵ Norton 2023, p. 21; Judicial College 2020.

¹⁴⁶ National Association of the Deaf, '[Communication Access Realtime Translation](#)', 2024.

¹⁴⁷ Zie bijvoorbeeld: Baydoun e.a. 2023 p. 21, 22.

¹⁴⁸ Nylund 2023, p. 191; Sanders, 2021, p. 15.

¹⁴⁹ Huang e.a. 2023, p. 84; Zie ook: Wolfangel, '[Mithören, wenn Beamte sprechen](#)', 2024; Van Eijndhoven, 'Ambtenaren gebruiken onveilig vergaderprogramma: '[Data waardevol voor spionnen](#)', 2024.

¹⁵⁰ Zie bijvoorbeeld: The Supreme People's Court, Online Litigation Rules of the People's Courts, Fa Shi (2021) No.12; Zie ook: European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) – Working Group on Cyberjustice and Artificial Intelligence (CEPEJ-GT-CYBERJUST) 2021 (*Selected national good practices on videoconferencing in judicial proceedings: Complement to the CEPEJ Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*).

¹⁵¹ International Council for Commercial Arbitration (ICCA) & the International Bar Association (IBA) 2019; Africa Arbitration Academy 2020; Kim 2020; American Arbitration Association (International Centre for Dispute Resolution) 2021.

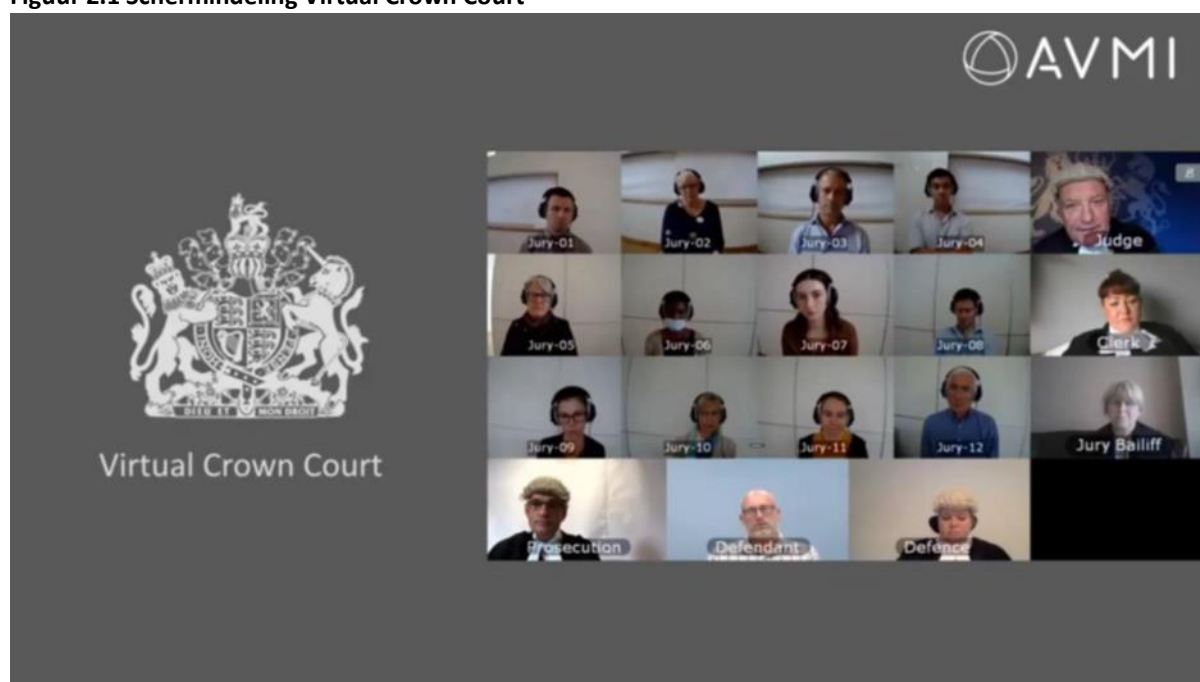
¹⁵² Nylund 2023, p. 191.

Professionaliteit en decorum

Een neutrale digitale/virtuele achtergrond zijn niet alleen nuttig om de privacy van (kwetsbare) rechtzoekenden te beschermen, maar kunnen ook worden gebruikt om de professionaliteit en het decorum van de zitting en de procedure te verhogen. Zo kunnen digitale achtergronden die zo min mogelijk (impliciete) *biases* creëren beschikbaar worden gesteld aan alle procespartijen, zodat er relatieve uniformiteit is in digitale achtergronden.

Ook kan een scherm met logo's en een vaste duidelijke schermindeling van de deelnemers en hun rol tijdens de zitting de professionaliteit en het decorum verbeteren. In figuur 2.1 is daar een voorbeeld van gegeven.

Figuur 2.1 Schermindeling Virtual Crown Court

Bron: <https://justice.org.uk/our-work/criminal-justice-system/current-work-criminal-justice/justice-covid-19-response/>

Een ander element dat de professionaliteit en het decorum kan verhogen, is het gebruik van een virtueel 'welkom'. De deelnemers krijgen na het inloggen een reeks schermen te zien (met het logo en andere symbolen van het betreffende gerecht) met relevante informatie via tekst, afbeeldingen, audio en video over bijvoorbeeld de zaak, de etiquette van de virtuele rechtszaal en hoe zij het beste regie kunnen voeren (cameraopstelling, achtergronden en belichting).¹⁵³ Dit zou ook het moment kunnen zijn waarop online deelnemers de keuze krijgen tussen de verschillende interfaces (zie hiervoor).

Na het doorlopen van dit 'welkom' kunnen deelnemers in een 'virtuele wachtkamer' worden geplaatst, waar zij onder andere informatie over de zaak (partijen, zaaknummer), een klok en de status van de andere procespartijen kunnen zien (zitten deze ook in de digitale wachtkamer of niet?).¹⁵⁴ In deze wachtkamer zouden deelnemers ook nog laatste aanpassingen kunnen doen aan hun microfoon, camera, belichting en kleding.¹⁵⁵ Zodra iedereen digitaal aanwezig is, zou de rechter de zitting moeten

¹⁵³ Rossner 2021, p. 350; Rossner & McCurdy 2020, p. 17-26.

¹⁵⁴ Rossner 2021, p. 350; Rossner & McCurdy 2020, p. 17-26.

¹⁵⁵ Rossner 2021, p. 350; Rossner & McCurdy 2020, p. 17-26.

kunnen starten, waarna een aftelklok van bijvoorbeeld één minuut in de wachtkamer verschijnt samen met een hoorbare *audio cue*. Hierdoor worden procesdeelnemers niet verrast en hebben ze tijd om zich fysiek en emotioneel klaar te maken voor de zitting.¹⁵⁶

Door deze en andere elementen in een platform op te nemen, kunnen digitale zittingen bepaalde negatieve componenten van traditionele, fysieke zittingen verminderen (bijvoorbeeld het intimiderende karakter van fysieke zittingen). Terwijl het platform de elementen bevat die nodig zijn voor een gepast decorum, zoals het gebruik van officiële logo's, de formele kledij van de rechter(s) en het gebruik van digitale achtergronden met afbeeldingen van de rechtszaal, worden tegelijkertijd de negatieve elementen die intimidatie kunnen veroorzaken vervangen door nieuwe elementen die meer egalitair en inclusief zijn, zoals neutrale achtergronden, de digitale 'reis' naar de rechtszaal die tijd biedt om zich emotioneel voor te bereiden op de zitting, en een grotere nadruk op het begrijpelijk maken van de techniek en procedure.¹⁵⁷

(Vertrouwelijk) overleg tussen procespartijen

Om (vertrouwelijke) communicatie tussen advocaat en rechtzoekende mogelijk te maken, zou een platform over virtuele *break-out rooms* moeten beschikken.¹⁵⁸ Indien de rechtzoekende een tolk nodig heeft, moeten dergelijke *break-out rooms* ook toegankelijk zijn voor de tolk. Het louter ter beschikking stellen van *break-out rooms* is echter niet voldoende om de (vertrouwelijke) communicatie te waarborgen, gezien de terughoudendheid van bepaalde procespartijen om het gebruik van deze kamers aan te vragen.¹⁵⁹ Om ervoor te zorgen dat alle betrokken procespartijen zich vrij voelen om deze ruimten zo vaak als nodig te gebruiken, wordt aanbevolen procespartijen te informeren over het bestaan en het vrije gebruik ervan.¹⁶⁰ Dit kan onder andere in de handleidingen die vóór de zitting beschikbaar worden gesteld, tijdens het virtuele 'welkom' en aan het begin van de zitting door de rechter. Om het aanvragen van een *break-out room* te vergemakkelijken, zou het platform kunnen voorzien in een laagdrempelige manier voor rechtzoekenden of hun advocaten om een *break-out room* aan te vragen (bijvoorbeeld door een hand op te steken, zoals mogelijk is in Zoom).

Eenmaal in de *break-out room* moeten rechtzoekenden en hun advocaten vertrouwelijk kunnen overleggen en wanneer zij de ruimte niet langer nodig hebben, moeten zij dit kunnen aangeven. Als de rechter de *break-out room* wil opbreken, moet dit in principe mogelijk zijn, maar opnieuw met een aftelklok en hoorbare *audio cue* zoals in de wachtkamer, zodat procespartijen en advocaten niet zonder waarschuwing terug in de zitting belanden.

Ordelijk verloop van de procedure

Rechters (of andere personen die de procedure leiden) zouden in staat moeten zijn om een ordelijk verloop van de procedure te waarborgen. Hierbij kan gedacht worden aan de mogelijkheid om deelnemers die de zitting (dreigen te) verstoren te *muten* of te verwijderen (bijvoorbeeld naar de 'virtuele wachtkamer') en om specifieke procespartijen of toeschouwers op *hold* te zetten wanneer de rechter bepaalde kwesties met geselecteerde procespartijen wil bespreken of wanneer er gevoelige informatie wordt besproken.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Rossner 2021, p. 350; Rossner & McCurdy 2020, p. 17-26; Jukes 2024.

¹⁵⁷ Rossner 2021, p. 360.

¹⁵⁸ [Africa Arbitration Academy](#) 2020; Baydoun e.a. 2023.

¹⁵⁹ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

¹⁶⁰ Bannon & Keith 2021, p. 1893, 1894.

¹⁶¹ Baydoun e.a. 2023.

Wat rechters verder kan helpen om de procedure soepel te laten verlopen, is om deelnemers aan het begin van de zitting te wijzen op de speciale aard van digitale zittingen en uit te leggen hoe *conversational turn-taking* werkt tijdens dergelijke zittingen. Hierdoor kunnen alle procespartijen goed voorbereid aan de zitting beginnen (dit kan ook worden opgenomen in eventuele handleidingen en het digitale ‘welkom’).¹⁶² Daarnaast zijn er opties om een geluid af te spelen wanneer procespartijen (of externe deelnemers) de zitting binnenkomen of verlaten, waardoor beter bijgehouden kan worden wie er online aanwezig is.¹⁶³ Verder kunnen er mogelijkheden worden ingebouwd waardoor procespartijen verschillende kwesties en/of problemen onder de aandacht kunnen brengen. Bijvoorbeeld door verschillende pictogrammen te kunnen ‘opsteken’, zodat rechters (of ander technisch personeel) onderscheid kunnen maken tussen verzoeken die zo snel mogelijk moeten worden behandeld (technische problemen of een verzoek om toegang tot een *break-out room*) en verzoeken die niet onmiddellijk hoeven te worden behandeld (algemene vragen of opmerkingen).¹⁶⁴

Goede video- en audiokwaliteit met minimale verbindingsproblemen

Een platform moet over goede video- en audiokwaliteit beschikken met minimale verbindingsproblemen. Voor hybride zittingen is het belangrijk dat er voldoende en goed geplaatste camera’s zijn zodat de verschillende procespartijen goed in beeld kunnen worden gebracht, dat de spreker automatisch in beeld wordt gebracht en er voldoende microfoons zijn zodat online procespartijen de zitting goed kunnen verstaan.¹⁶⁵ Empirisch onderzoek toont aan dat een *‘distributed courtroom’* – waarin alle procespartijen via schermen een plaats krijgen in de virtuele rechtszaal op een vergelijkbare manier als in de fysieke rechtszaal – het gevoel van een gelijk speelveld en de ervaren rechtvaardigheid aanzienlijk kan vergroten.¹⁶⁶ Tot slot is het belangrijk dat rechtszalen een stabiele internetverbinding hebben om verbindingsproblemen of andere technische problemen tot een minimum te beperken.

Transcripties

Het maken van transcripties van de procedure kan vergemakkelijkt worden door spraakherkenningssoftware in het platform op te nemen.¹⁶⁷

2.3.2 Aanvullende aandachtspunten

In (inter)nationale literatuur worden nog andere suggesties gedaan om digitale zittingen zo soepel mogelijk te laten verlopen.

---

¹⁶² Rossner & Tait 2023; Rossner, Tait & McCurdy 2021.

¹⁶³ National Centre for State Courts 2020.

¹⁶⁴ National Centre for State Courts 2020.

¹⁶⁵ De Vocht 2023, p. 147.

¹⁶⁶ Boone, Dubelaar & Van Wingerden, 2022, p. 834.

¹⁶⁷ Reus 2022, p. 8.

Afwegingskader en richtlijnen

Tijdens en na de coronapandemie zijn verschillende richtlijnen, aandachtspunten of afwegingskaders verschenen die gebruikt kunnen worden om te beslissen of een digitale zitting geschikt is of niet.¹⁶⁸ Voorop staat dat een digitale zitting recht moet doen aan de eisen van een rechtvaardige procedure. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om wegingsfactoren ten aanzien van het doel van de zitting (bijvoorbeeld inhoudelijk of niet), type zaak (bijvoorbeeld complexiteit, vertrouwelijkheid, emotioneel gehalte, duur, aantal betrokkenen), het type rechtzoekende (kwetsbaarheid, lichamelijke of mentale beperking, digitale vaardigheden), de argumenten en wensen van partijen, en voorwaarden (zoals is effectieve bijstand van een advocaat of tolk mogelijk, beschikt iedereen over goede apparatuur en een stabiele internetverbinding).¹⁶⁹ Ook kan inspiratie worden gehaald uit bijvoorbeeld de *benchcards* (beslisbomen) van de gerechten in Michigan (VS) voor het al dan niet houden van een digitale zitting.¹⁷⁰

Trainingen professionele partijen

Het belang van gestructureerde trainingen (schriftelijk, audio, video of fysiek) voor verschillende procespartijen (advocaten, aanklagers en rechters) wordt benadrukt. Hierbij kan worden gedacht aan trainingen over (1) het gebruik van de benodigde software (platform) en hardware (camera, microfoon en scherm),¹⁷¹ (2) hoe het beste regie kan worden gevoerd (achtergronden, belichting en cameraplantsing), maar bijvoorbeeld ook (3) over mogelijke (impliciete) *biases* die kunnen optreden tijdens digitale zittingen en hoe men daar het beste en zo transparant mogelijk mee om kan gaan.¹⁷²

Specifiek voor rechters wordt gewezen op het belang dat zij zich bewust zijn van, en mogelijk getraind worden in, hun essentiële rol in het creëren van een sfeer die respect en decorum uitstraalt, wat de 'onnatuurlijkheid' en 'afstandelijkheid' van digitale zittingen enigszins kan verminderen.¹⁷³ Goed communicatiemanagement met duidelijke regels rond *conversational turn-taking* (wie praat wanneer en waarover) kan hier bijzonder nuttig zijn.¹⁷⁴ Daarnaast kan het ook helpen als rechters langzamer spreken, procespartijen bij naam aanspreken zodat iedereen begrijpt tot wie zij zich richten. Ook is het van belang dat zij aan het begin van de zitting de tijd nemen om te controleren of iedereen elkaar hoort, ziet en de afspraken over *conversational turn-taking* en het verloop van de zitting begrijpt. Tijdens lange zittingen wordt geadviseerd regelmatig pauzes te nemen om zoommoeheid te voorkomen.¹⁷⁵ Het implementeren van dergelijke stappen kan bijdragen aan meer digitale inclusie tijdens digitale zittingen en zo de (ervaren) procedurele rechtvaardigheid van rechtzoekenden vergroten.¹⁷⁶

---

¹⁶⁸ Zie met name: Glas, Geertsema & Bruning 2022; Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023; Cramwinckel & De Boer 2023; Ridderbos-Hovingh e.a. 2022; Legg & Song 2021.

¹⁶⁹ The Supreme People's Court, [Online Litigation Rules of the People's Courts](#), Fa Shi (2021) No.12; CEPEJ – Working Group on Cyberjustice and Artificial Intelligence (CEPEJ-GT-CYBERJUST) 2021 (Selected national good practices on videoconferencing in judicial proceedings: Complement to the CEPEJ Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings); Africa Arbitration Academy 2020; CEPEJ 2021 ([Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings](#))

¹⁷⁰ Zie: Michigan Courts, Virtual Courtrooms (Benchcards).

¹⁷¹ Olugasa & Davies 2022; Huang e.a., 2023; Denvir & Selvarajah 2022.

¹⁷² McKay 2016, p. 27; McKay 2020; Norton 2023, p. 25.

¹⁷³ Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022, p. 834; Peristeridou & de Vocht 2021, p. 3; Van der Kraats 2021, p. 302.

¹⁷⁴ Rossner 2021, p. 354.

¹⁷⁵ Rossner 2021, p. 360; Rossner & McCurdy 2020, p. 30; Rossner, & Tait 2023; Legg & Song 2021.

¹⁷⁶ Rossner & Tait 2023.

Handleiding rechtzoekenden

In aanvulling op het voorgaande is het belangrijk dat handleidingen beschikbaar worden gesteld voor rechtzoekenden die ze voorafgaand aan de zitting kunnen raadplegen. Deze handleidingen kunnen, naast informatie over toegang tot het platform (zie hierboven), ook algemene informatie bevatten over de voor- en nadelen van digitale zittingen, gedragscodes en *best practices* (d.w.z. het belang van een neutrale achtergrond, voorkomen van achtergrondgeluiden en de etiquette van digitale zittingen). Inspiratie voor de inhoud en het format van deze handleidingen/trainingen kan worden geput uit verschillende buitenlandse voorbeelden.¹⁷⁷

Beschikbaar stellen van voorzieningen

Voor partijen die niet beschikken over geschikte apparatuur of een stabiele internetverbinding, of geen rustige ruimte hebben met voldoende privacy en een neutrale achtergrond, worden in sommige landen voorzieningen ter beschikking gesteld (*zoom rooms*).¹⁷⁸ Dit zijn openbaar toegankelijke en geluiddichte ruimtes die tijdens gebruik niet toegankelijk zijn voor derden en die beschikken over een stabiele internetverbinding en goede videoconferentie-apparatuur.¹⁷⁹

Leren van ervaringen

Tot slot zou na elke digitale zitting een korte enquête naar de verschillende procespartijen kunnen worden gestuurd om gegevens over hun ervaringen te verzamelen en feedback voor verbeteringen te vragen. Op basis daarvan kan het platform worden aangepast of kunnen nieuwe functies worden uitgetoetst die het gebruiksgemak van het platform kunnen vergroten.¹⁸⁰

Nieuwe technieken

Het gebruik van online technologieën binnen de rechtspraak heeft de afgelopen jaren wereldwijd een hoge vlucht genomen en wordt ook buiten de context van noodsituaties steeds gebruikelijker. Daarbij dienen zich weer nieuwe ontwikkelingen aan. Een spraakmakend voorbeeld hiervan is het gebruik van *Virtual Reality* (VR). In de Verenigde Arabische Emiraten, China en Colombia hebben deelnemers zittingen bijgewoond via een VR-bril waarbij ze zich als *avatars* in een *unified virtual space* bevonden. Ook zijn in de Verenigde Staten proefzittingen gehouden waarin hologrammen zijn gebruikt om getuigen te horen.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ Zie bijvoorbeeld: [Action Committee on Court Operations in Response to COVID-19](#) (Overzicht best practices); [City of Guelph Provincial Offences \(best practices\)](#); Jackson & Krantz 2022; Florida Bar 2022; Florida Supreme Court 2020.

¹⁷⁸ Pinsler 2021, p. 169.

¹⁷⁹ Africa Arbitration Academy 2020; Nylund 2023, p. 184.

¹⁸⁰ Rickard 2021.

¹⁸¹ Johnson, '[Colombian Court Holds Hearing in Metaverse – Metaverse Bitcoin News](#)', 2023; Radu, '[Property Litigation in the Metaverse: AI Judges and Virtual Courtrooms](#)', 2023; Euronews en Reuters, '[US mock trial tests hologram witnesses on the stand](#)', 2023.

3 Gebruik en beleid ten aanzien van digitale zittingen

In dit hoofdstuk staan we ter beantwoording van de eerste twee onderzoeksvragen stil bij de huidige stand van zaken ten aanzien van de inzet van digitale zittingen en de stappen die de Rechtspraak na de coronapandemie heeft genomen om de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij digitale zittingen beter te waarborgen en beleid te ontwikkelen dat eerder gesignaleerde knelpunten ondervangt. Daartoe wordt eerst een algemeen beeld geschetst van de ontwikkelingen sinds de coronapandemie, waarna vervolgens de bevindingen op de verschillende rechtsgebieden worden besproken.

3.1 Algemeen

Ook na de covidpandemie is het gebruik van online en hybride zittingen voortgezet.¹⁸² De wetgeving hieromtrent verschilt per rechtsgebied. Voor het strafrecht en voor bewaringszaken bestaat al sinds 2006 een wettelijke grondslag die digitale zittingen mogelijk maakt.¹⁸³ Voor burgerlijke en bestuursrechtelijke gerechtelijke procedures voorzagt artikel 2 van de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid in de mogelijkheid een zitting digitaal te laten plaatsvinden.¹⁸⁴ Dit wetsartikel is per 1 juni 2023 vervallen.¹⁸⁵ De voormalig minister voor rechtsbescherming deed de toezegging wetgeving voor te bereiden om digitale zittingen permanent mogelijk te maken,¹⁸⁶ maar dit is door opvolgend staatssecretaris van rechtsbescherming niet voortgezet.¹⁸⁷

In september 2022 publiceerde het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC) een onderzoek uitgevoerd door Pro Facto waarin de ervaringen met de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid zijn onderzocht, waaronder de vraag of de mogelijkheid voor digitale zittingen zich in juridisch opzicht leent voor een permanente regeling.¹⁸⁸ Het onderzoek laat zien dat er onder de betrokken beroepsgroepen breed draagvlak bestaat voor een dergelijke permanente regeling,¹⁸⁹ maar dat aandacht nodig is voor de randvoorwaarden, zoals het contact tussen de rechtzoekende en procesdeelnemers, rechtzoekende en advocaat en de waarborgen rond de openbaarheid van de zitting.¹⁹⁰

Ondanks deze bevindingen en toezeggingen, is in 2024 nog geen wetsvoorstel ingediend. De Raad voor de rechtspraak hoopte op structurele wetgeving in 2024.¹⁹¹ De Raad voor heeft sinds de covidpandemie de nodige stappen gezet om een structureel kader te scheppen voor rechtbanken. De

---

¹⁸² De Rechtspraak, '[Digitalisering rechtspraak](#)'; Cramwinckel & de Boer 2023.

¹⁸³ Besluit videoconferentie, *Stb.* 2006,275.

¹⁸⁴ Wet van 22 april 2020, houdende tijdelijke voorzieningen op het terrein van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in verband met de uitbraak van Covid-19 (Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid), *Stb.* 2020, 124

¹⁸⁵ Besluit van 24 maart 2023 tot wijziging van enkele vervaldata van wettelijke voorzieningen die zijn getroffen in verband met de uitbraak van COVID-19, *Stb.* 2023, 101.

¹⁸⁶ Brief van de Minister voor Rechtsbescherming 11 april 2022, *TK* 2021/22, 29279, nr. 709.

¹⁸⁷ Prins 2023.

¹⁸⁸ Ridderbos-Hovingh, e.a. 2022

¹⁸⁹ Zie ook de visie van de Raad voor de rechtspraak, [Jaarverslag 2023](#), p. 17 en [Jaarplan 2024](#), en [het standpunt van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak](#),

¹⁹⁰ Ridderbos-Hovingh, e.a. 2022, p. 100-101.

¹⁹¹ De Rechtspraak, [Jaarplan 2024](#), p. 22.

projectgroep Online Zittingen werd in 2021 in het leven geroepen en stelde eerst een ‘Visie online zittingen’ op en vervolgens conceptplan van aanpak.¹⁹²

Over de omvang van het aantal digitale zittingen in 2024 zijn geen gegevens bekend; het wordt niet geregistreerd. Volgens een regievoerder online zittingen is het doel ook niet om veel digitale zittingen te houden, maar dat het gebruikt kan worden wanneer nodig. De meeste digitale zittingen worden in het strafrecht gehouden:

Op dit moment zijn er met name online zittingen in het strafrecht (beslissingen of iemand langer moet blijven vastzitten, die worden vrijwel allemaal online gehouden) omdat dit korte zittingen zijn en de gedetineerde naar een rechtbank moet worden gebracht en een dag moet doorbrengen in en cel die daar niet voor geschikt is. En dat zijn er veel. Dus er zijn veel online zittingen. We gebruiken het ook bij veiligheidsissues en in het weekend bij spoedbeslissingen. En als iemand ziek is of in het buitenland zit, dan wordt het echt wel ingezet. Er zijn wekelijks online zittingen. Hoeveel dat er zijn weten we niet, want we registreren het niet.

De doorontwikkeling van digitale zittingen geschiedt langs drie sporen: een maatschappelijk, vakinhoudelijk en voorzieningsspoor. Het maatschappelijke spoor heeft als doel de maatschappij te betrekken bij de doorontwikkeling door middel van klankbordgroepen en een symposium. Daarvoor zijn groepsgesprekken georganiseerd met professionele ketenpartners, zoals het OM, penitentiaire inrichtingen, advocatuur, en rechtsbijstandsverleners in bredere zin, zoals sociaal raadslieden. Ook zijn organisaties betrokken die burgers vertegenwoordigen, bijvoorbeeld de Ombudsman en Consumentenbond. Daarnaast is gesproken met partijen die regelmatig betrokken zijn, zoals de Belastingdienst, het UWV, verzekeringsmaatschappijen en gerechtsdeurwaarders. Het doel van die gesprekken was ervaringen uit te wisselen over digitale zittingen en te horen waar hun behoeften liggen. De ervaringen waren erg wisselend. Over het algemeen was men te spreken over de mogelijkheid dat het kon, maar was er ook bezorgdheid. Bijvoorbeeld over mogelijke technische problemen en of dat hun standpunt online minder goed zou overkomen op de rechter. Vooral bij emotionele zaken die mensen erg raken, gaat de voorkeur daarom uit naar een fysieke zitting. Ook waren er kwetsbare groepen, zoals demente of psychotische mensen die niet begrepen wat er gebeurde: ‘Wie is die mevrouw daar op dat scherm’. Dit soort overwegingen zijn meegenomen in het afwegingskader.

Het vakinhoudelijke spoor heeft als doel om de praktijk verder vorm te geven door het ontwikkelen van beleid per rechtsgebied. Naast intern en extern overleg, wordt daarbij gebruik gemaakt van buitenlandse ervaringen. Er zijn Europese samenwerkingsverbanden, congressen en bijeenkomsten waar inzichten worden gedeeld, zowel over digitale platforms als over het afwegingskader. Het afwegingskader is op 13 september 2024 vastgesteld.¹⁹³ Het geldt als een kader in ontwikkeling, dat kan worden aangepast naar aanleiding van voortschrijdend inzicht en gesprekken met ketenpartners. In het afwegingskader zijn uitgangspunten geformuleerd voor de beslissing om een zitting al dan niet digitaal te houden. Het algemene uitgangspunt is dat zittingen fysiek plaatsvinden, omdat fysieke aanwezigheid optimale communicatie tussen alle betrokkenen in het proces waarborgt. Zo kunnen verbale en non-verbale uitingen beter worden waargenomen. De uiteindelijke keuze om gebruik te maken van een digitale zitting berust uitsluitend bij de rechter. Verdere afweging is sterk afhankelijk van de individuele zaak en de procespartij. Het afwegingskader is een aanvulling op de al

---

¹⁹² ‘Visie Online Zittingen’, september 2021, en ‘Plan van Aanpak Online Zittingen’ beiden vastgesteld bij besluit van het Presidenten Raad Overleg op 19 december 2022. Over het plan van aanpak zie Boeree (voorzitter van de projectgroep) in Trema 2022, 6, p. 8-9.

¹⁹³ ‘Afwegingskader en spelregels online zitting’, vastgesteld door het GLO (alle voorzitters van de landelijke overleggen gezamenlijk) op 13 september 2024, intern gedeeld binnen de Rechtspraak op intro.

bestaande procesreglementen en besluiten, waarin per rechtsgebied de mogelijkheid voor een digitale zitting is opgenomen.¹⁹⁴ Bij het uitblijven van een wettelijke grondslag zijn deze protocollen en beleidsdocumenten van cruciaal belang.

Het derde spoor ziet op de technische voorzieningen. Het belang van goede techniek kwam uit de onderzoeken van zowel de projectgroep Online Zittingen als Pro facta¹⁹⁵ naar voren. De Raad voor de rechtspraak is bezig met een aanbestedingsprocedure voor het realiseren van een geschikt digitaal platform.¹⁹⁶ De ICT-dienstverlener van de Rechtspraak, IVO Rechtspraak, ziet een voorbeeld in het digitale platform dat in het Verenigd Koninkrijk wordt gebruikt.¹⁹⁷ Belangrijke functionaliteiten die dat platform volgens de Rechtspraak zou moeten bieden zijn genoemd in de Visie Online Zittingen en in het onderstaande schema weergegeven. In de Visie worden de volgende vijf randvoorwaarden genoemd:

1. Stabiliteit, veiligheid en privacy
2. Het kunnen voeren van regie op beeld en geluid en het hebben van een wachtruimte en *breakout-room*
3. Toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid
4. Openbaarheid voor publiek en pers
5. Administratieve, technische en communicatieve ondersteuning en opleiding voor rechters

Schema 3.1 Functionele gebieden digitale zittingen

Bron: Presentatie IVO Rechtspraak Online zitten: toelichting stand van zaken voor ketenpartners, 18-9-2023.

¹⁹⁴ Procesreglement bestuursrecht Art. 2.14a 'Zittingen door middel van een beeld- en geluidverbinding', *Stcrt.* 2023, 32442. Besluit Videoconferentie, *Stb.* 2022, 465.

¹⁹⁵ Ridderbos-Hovingh, e.a. 2022

¹⁹⁶ De Rechtspraak, Jaarplan 2024, p. 22.

¹⁹⁷ Interview met Lubbers, informatiemanager bij IVO Rechtspraak, *Trema* 2022-6, p.18.

De ontwikkeling van een eigen platform vergt tijd. Tot die tijd wordt hoofdzakelijk gebruik gemaakt van het platform MS Teams. In sommige gevallen wordt nog gebruikgemaakt van Skype, met name als experts moeten worden geraadpleegd, aangezien in MS Teams niet uitgebeeld kan worden.¹⁹⁸

De kwaliteit van de apparatuur verschilt per gerecht en binnen gerechten per zittingszaal. Soms is er goede videoconferentie-apparatuur (verschillende camera's, microfoons en gezichtspunten voor de online deelnemer), soms wordt een videoset binnengereken die van beduidend minder kwaliteit is (een cameragezichts punt voor de online deelnemer). Voor hybride zittingen bij straf- en vreemdelingen-bewaringszaken is de rechtspraak ook afhankelijk van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en de apparatuur die gebruikt wordt in de inrichting waar de rechtzoekende verblijft.

Tijdens de voor dit onderzoek gehouden focusgroepen bleek dat de deelnemers een nieuw online platform ter vervanging van MS Teams en Skype toejuichen. De huidige platforms ogen niet professioneel en hebben te weinig functionaliteiten. Ook is de rechtspraak te afhankelijk van procespartijen of apparatuur beschikbaar is bij partijen. De samenwerking met ketenpartner DJI is cruciaal voor het laten slagen van online zittingen in straf- en vreemdelingenbewaringszaken en is nu niet optimaal.

De deelnemers benoemden dat een onlinetraining voor het leiden van een digitale zitting nuttig zou zijn. Het studiecetrum SSR biedt een dergelijke cursus inmiddels aan.¹⁹⁹

3.2 Strafrecht

In deze paragraaf staan we nader stil bij de bevindingen in het strafrecht, waarbij eerst de resultaten uit de survey onder rechters worden besproken en vervolgens de bevindingen uit de interviews en de focusgroepen. In het strafrecht is de rechterlijke macht altijd fysiek aanwezig. Volledig online zittingen komen in de reguliere procedure daarom niet voor: als er sprake is van digitale zittingen betreft dat de vorm van de hybride zitting.

3.2.1 Resultaten uit de survey onder rechters

Ervaringen

Aan de survey over 'Rechters en technologie' hebben 123 strafrechters deelgenomen.²⁰⁰ Uit hun antwoorden blijkt dat de ervaringen met digitale zittingen sterk uiteenlopen. Deze variëren ook afhankelijk van welke actor in het strafproces digitaal deelneemt (zie figuur 3.1). Zo komen digitale zittingen met minderjarigen en met getuigen zelden voor, terwijl rechters meer ervaring hebben met zittingen waarbij deskundigen of verdachten online deelnemen.

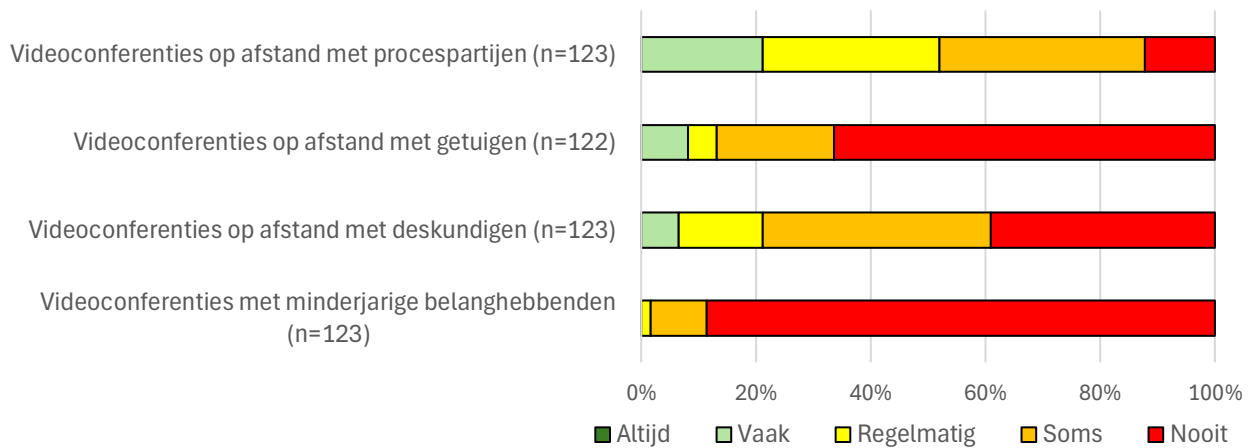
---

¹⁹⁸ Interview met Lubbers, informatiemanager bij IVO Rechtspraak, Trema 2022-6, p.18.

¹⁹⁹ Voor het bestuursrecht: <https://ssr.nl/cursus/brzmtele/>

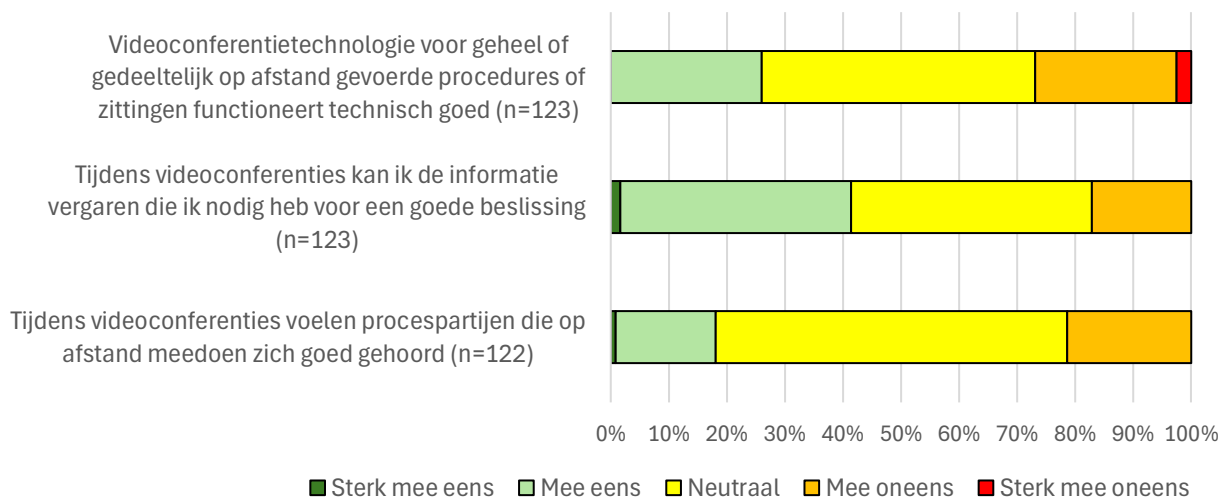
²⁰⁰ Een enkele keer heeft een respondent een vraag niet beantwoord. Om duidelijk te maken door hoeveel respondenten de vraag is beantwoord, staan in de figuren steeds de aantallen respondenten weergegeven.

Figuur 3.1. Ervaringen van rechters met digitale zittingen (%)

De meningen van strafrechters over videoconferentietechnologie zijn verdeeld (zie figuur 3.2). Een kwart van de respondenten is het eens met de stelling dat de technologie goed functioneert, een kwart is het daarmee oneens, en bijna de helft blijft neutraal. Ruim 40% meent dat bij een digitale zitting de informatie kan worden vergaard die nodig is voor het nemen van een goede beslissing. 17% is het daarmee oneens, terwijl vier op de tien rechters neutraal blijven. Op de vraag of rechters denken dat procespartijen die op afstand meedoen zich goed gehoord voelen, blijft 61% neutraal. 18% van de rechters denken dat partijen zich wel goed gehoord voelen, terwijl 21% meent dat dit niet het geval is.

Figuur 3.2. Meningen rechters over videorechtspraak (%)

Voordelen

Aan de rechters is gevraagd welke voordelen zij van videorechtspraak ervaren. Veel rechters beschouwen videorechtspraak als een efficiënte oplossing, vooral bij niet-inhoudelijke zittingen zoals pro-forma zaken en raadkamers gevangenhouding. Verdachten die in voorlopige hechtenis zitten, hoeven dan niet naar de rechtbank te worden vervoerd. Dit scheelt reistijd, reiskosten, en ongemak van het transport. Voor deskundigen, procespartijen en rechters zelf biedt het de mogelijkheid om flexibeler te plannen, wat de doorlooptijd van zaken kan verkorten.

Daarnaast vergroot videorechtspraak de toegankelijkheid van de rechtspraak: procespartijen die fysiek niet aanwezig kunnen zijn, zoals getuigen in het buitenland of personen voor wie reizen te belastend is, krijgen de mogelijkheid om toch aan de zitting deel te nemen. Hierdoor hoeven zittingen minder vaak te worden aangehouden bij onverwachte verhinderingen, wat de voortgang van de rechtsgang ten goede komt.

Nadelen

De rechters noemen ook nadelen van digitale zittingen, vooral op het gebied van communicatie, procesdynamiek en technische betrouwbaarheid. Ten eerste ervaren rechters dat de afstandelijkheid van digitale rechtspraak ten koste gaat van de kwaliteit van het contact met procespartijen. Bij digitale zittingen is het moeilijker om de deelnemers in de ogen te kijken of hun fysieke reacties volledig waar te nemen. Non-verbale communicatie, zoals mimiek en lichaamstaal, is minder goed zichtbaar, wat met name in zaken met emotionele of complexe interacties als een groot gemis wordt gezien. Dit bemoeilijkt het opbouwen van een band en het goed begrijpen van emoties en intenties van betrokkenen, waardoor meer afstand wordt ervaren en verdachten zich soms minder gehoord voelen. Een rechter noemt ook als nadeel dat advocaten moeilijkheden ervaren om op een natuurlijke manier met hun cliënten te overleggen tijdens zittingen via video.

Een tweede belangrijk knelpunt betreft de technische problemen, zoals haperende verbindingen, slechte geluidskwaliteit of vertraging in beeld en geluid. Deze storingen leiden niet alleen tot frustraties bij alle betrokkenen, maar veroorzaken ook vertragingen en verstoringen van de zitting, waardoor tijd en efficiëntie verloren gaan: soms moeten zittingen zelfs worden aangehouden. Rechters geven aan dat dit vooral tijdens de coronapandemie een terugkerend probleem was, maar dat het ook nu een uitdaging blijft.

Daarnaast noemen rechters dat videorechtspraak in specifieke situaties, zoals bij kwetsbare verdachten, extra beperkingen kent, doordat het ontbreken van fysieke nabijheid het moeilijker maakt om emoties te signaleren en in te spelen op de behoeften van kwetsbare verdachten. Daarnaast wordt genoemd dat de communicatie bij digitale zittingen moeilijk verloopt als er gebruik moet worden gemaakt van tolken. Simultaan tolken lukt dan niet goed, en alles achteraf vertalen kost veel extra tijd. Ten slotte noemen rechters als nadeel dat het publiek en de pers videorechtspraak als minder toegankelijk ervaren, wat afbreuk kan doen aan de perceptie van transparantie en rechtvaardigheid.

Voorkeur

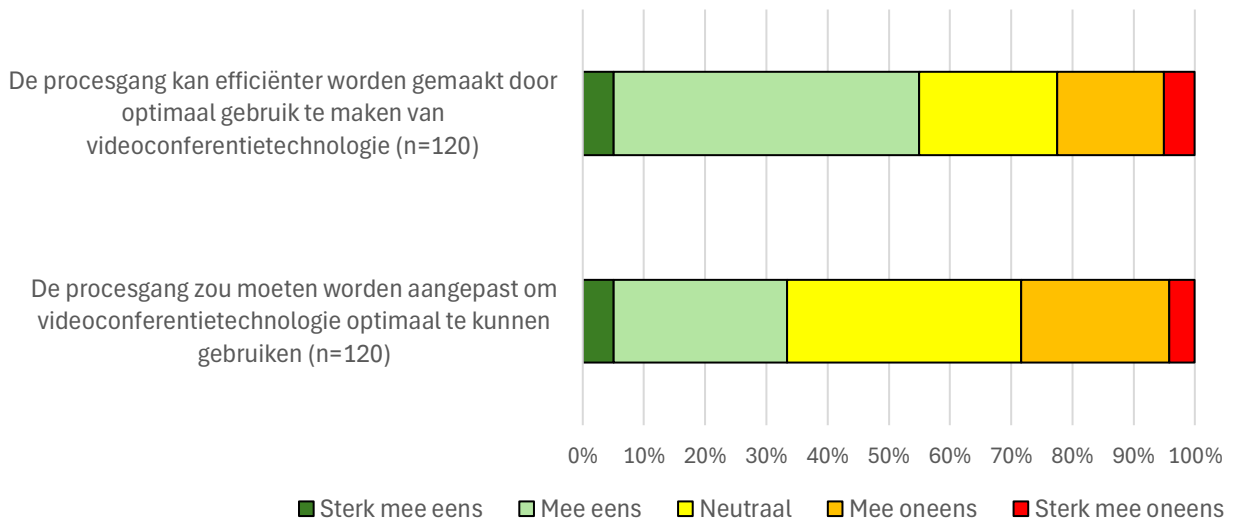
Gevraagd naar hun voorkeur voor een fysieke of een digitale zitting, geven drie op de tien rechters aan dat hun voorkeur afhangt van de kenmerken van de zaak of van het type zitting. Zeven op de tien rechters geven aan een voorkeur voor een fysieke zitting te hebben. Uit opmerkingen die rechters bij de surveyvragen hebben geplaatst, blijkt dat zij menen dat de coronapandemie heeft laten zien dat videorechtspraak in uitzonderlijke omstandigheden heel waardevol kan zijn, maar dat fysieke aanwezigheid de voorkeur blijft houden, vooral om communicatieve en emotionele barrières te overbruggen en een goede procesdynamiek te waarborgen.

Toekomst

Gevraagd naar hun mening ten aanzien van de toekomst van digitale zittingen benadrukken rechters dat de technologie rondom videorechtspraak aanzienlijk moet verbeteren om bredere inzet mogelijk te maken. De kwaliteit van verbindingen, gebruiksvriendelijkheid van apparatuur en technische ondersteuning zijn hierbij cruciale factoren. Toch lijkt videorechtspraak een vast plek binnen het strafrecht te hebben veroverd: ruim de helft van de rechters denkt dat de procesgang nog efficiënter gemaakt kan worden door optimaal gebruik te maken van videoconferentietechnologie (zie figuur 3.3).

Daarnaast meent één op de drie rechters dat de procesgang aangepast zou moeten worden om optimaal gebruik te kunnen maken van videoconferentietechnologie.

Figuur 3.3. Mening rechters over de toekomst van digitale zittingen (%)

3.2.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen

De geïnterviewde rechters hebben, uit hoofde van hun rol binnen het LOVS, goede kennis over het afwegingskader dat is ontwikkeld om te bepalen in welke zaken een verdachte of andere betrokkene online aan zijn zitting kan deelnemen. Het doel van dit kader is om meer uniformiteit te creëren in het gebruik van digitale zittingen. Voor het strafrecht is het afwegingskader inmiddels geïntegreerd in een breder afwegingskader dat alle rechtsgebieden omvat. Het kader is door rechters ontwikkeld en afgestemd binnen het LOVS. Het is echter nog niet afgestemd met andere belanghebbenden, zoals de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en advocaten.

Een rechter benadrukt dat het uitgangspunt voor het strafrecht blijft dat fysieke zittingen de voorkeur hebben, maar dat digitale zittingen in specifieke gevallen als een volwaardig alternatief worden gezien, zolang zij voldoen aan de rechtsstatelijke principes, kernwaarden en eisen van een rechtvaardige procedure, vergelijkbaar met fysieke zittingen. Cruciaal daarbij is dat de kwaliteit van de verbinding goed genoeg moet zijn om effectieve communicatie te waarborgen. Wanneer dit niet het geval is, moet de rechter de zitting aanhouden. Ook is van belang dat de verdachte of getuige zich in een gecontroleerde omgeving bevindt, zodat de rechter erop kan vertrouwen dat deze niet wordt beïnvloed door iemand buiten beeld.

De rechters waarderen dat het afwegingskader als uitgangspunt heeft dat de rechter altijd degene is die beslist of een zitting een videozitting wordt, ook bij complexe zaken zoals die in de Extra Beveiligde Inrichtingen (EBI). Bij de beslissing over een digitale zitting weegt de rechter factoren als het type zitting en de betrokken personen zorgvuldig mee. De rechters geven aan de inhoudelijke behandeling van de zaken niet digitaal te willen doen. Zij willen de verdachte dan fysiek in de rechtbank zien. Digitale zittingen worden vooral ingezet bij de raadkamer gevangenhouding en pro forma zittingen. De verdachte bevindt zich dan in een penitentiaire inrichting en online deelname bespaart dan reistijd en -kosten en belast de verdachte minder, omdat deze geen lange reizen en ongemakkelijke omstandigheden hoeft te doorstaan voor een korte zitting die slechts tien minuten duurt. En van de respondenten geeft aan dat dat er ook praktische redenen kunnen zijn om een zitting

digitaal te houden, bijvoorbeeld voor verdachten die in een zwaar beveiligde inrichting verblijven: ‘Als je een hele politiemacht op de been moet zetten om hier een rechtbankgebouw van binnen en buiten te beveiligen, [...] dan kan ik mij best voorstellen dat pro forma-zittingen in dat soort zaken digitaal worden afgedaan’. De andere respondent noemt milieu-aspecten als iets om ook rekening mee te houden: ‘Als je 500 ritbewegingen minder per week hebt met die busjes, vind ik dat je dat er ook bij moet betrekken’.

Ook als rechters menen dat er sprake is van een kwetsbare verdachte met wie een goede communicatie uitdagender is, zullen rechters voor een fysieke zitting kiezen. Dit geldt bijvoorbeeld voor minderjarigen. Een rechter noemt dat de aanwezigheid in een fysieke zittingszaal meer decorum meebrengt en een grotere impact heeft op jonge verdachten. In andere gevallen, zoals bij verlengingen van terbeschikkingstellingen, kan juist worden gekozen voor een digitale zitting, omdat de terbeschikkinggestelde zich prettiger kan voelen in zijn eigen omgeving met de behandelaar naast zich. Als een digitale zitting dan toch niet goed verloopt, kan alsnog worden besloten dat de zitting verder moet gaan in fysieke aanwezigheid van de betrokkene. Een rechter zegt dat hij de terbeschikkinggestelde ook laat aanvoeren als de zaak er heel erg om spant. In zaken die vrij duidelijk zijn op voorhand, staat hij digitale aanwezigheid sneller toe.

Naast verdachten verzoeken deskundigen soms ook om online deel te nemen aan de zitting, bijvoorbeeld bij tbs-verlengingen. Dat bespaart hen reistijd en -kosten. Rechters staan daar wel vaak voor open.

Ten slotte geven de rechters aan dat er technische randvoorwaarden en eisen zijn die gerespecteerd moeten worden: als de techniek niet op orde is, kan een zitting niet digitaal plaatsvinden. Een rechter geeft aan enthousiast te zijn over pilots binnen de penitentiaire inrichtingen, die erop gericht zijn om videozittingen soepeler te laten verlopen. Het bleek binnen de penitentiaire inrichting bijvoorbeeld vaak een uitdaging om de verdachte op het juiste moment in de videokamer te hebben te zitten, vanwege personeelstekort of calamiteiten in de penitentiaire inrichting, of omdat het zittingsschema van de rechtbank was uitgelopen. Een respondent geeft aan dat er nu pilots zijn waarbij de verdachte op zijn cel een iPad krijgt, zodat die al klaar zit voordat de zitting begint. Zo is hij niet meer afhankelijk van penitentiaire inrichtingswerkers die hem tijdig naar de videokamer moeten begeleiden.

Volgens één van de respondenten vinden er wekelijks zo’n honderd videozittingen plaats in het strafrecht en vreemdelingenrecht samen, terwijl dit aantal tijdens de coronalockdown op ongeveer 450 per week lag. De digitale zittingen betreffen vooral raadmokers gevangenhouding, maar het gebruik verschilt per rechtbank. Op de rechtbank van één van de respondenten vindt alleen de toetsing bij het kabinet RC middels een digitale zitting plaats en soms een raadkamer gevangenhouding als de verdachte daarom vraagt. De andere respondent merkt op over de hoeveelheid digitale zittingen dat ‘we het wel meer zouden moeten doen’.

De techniek is sinds de *lockdown* aanzienlijk verbeterd. Waar verdachten eerder niet konden zien wie er aan het woord was, bieden camera’s nu een overzicht en zoomen ze automatisch in op de spreker. Ondanks deze verbeteringen merken rechters dat veel collega’s tijdens de pandemie op videozittingen zijn afgeknapt door de inefficiënties die ontstonden wanneer de techniek niet goed werkte. Hierdoor namen zittingen vaak meer tijd in beslag dan gebruikelijk. Mogelijk verklaart het afknappen op videozittingen tijdens de coronapandemie de resultaten uit de survey, waar veel rechters zich niet positief uitlaten over de videoconferentietechnologie. De geïnterviewde rechters hopen dat de huidige technische vooruitgang collega’s kan overtuigen om vaker gebruik te maken van videozittingen.

Hoewel de Hoge Raad het niet toestaat dat zittingen in het strafrecht volledig online plaatsvinden, waarbij de rechters en officieren van justitie ook op afstand werken, denken de rechters dat de rechtspraak allicht beter is voorbereid op een mogelijke toekomstige lockdown. Een respondent

zegt daarover: ‘In maart 2020 heb ik gewoon een beeldscherm ergens weggetrokken en ben ik maar wat gaan doen’. Inmiddels is er heel veel geïnvesteerd in videorechtspraak: veel rechtszalen zijn tegenwoordig ingericht als videozaal en de techniek is veel beter, wat de kwaliteit van de digitale zittingen aanzienlijk heeft verbeterd.

3.3 Jeugdbeschermingsrecht

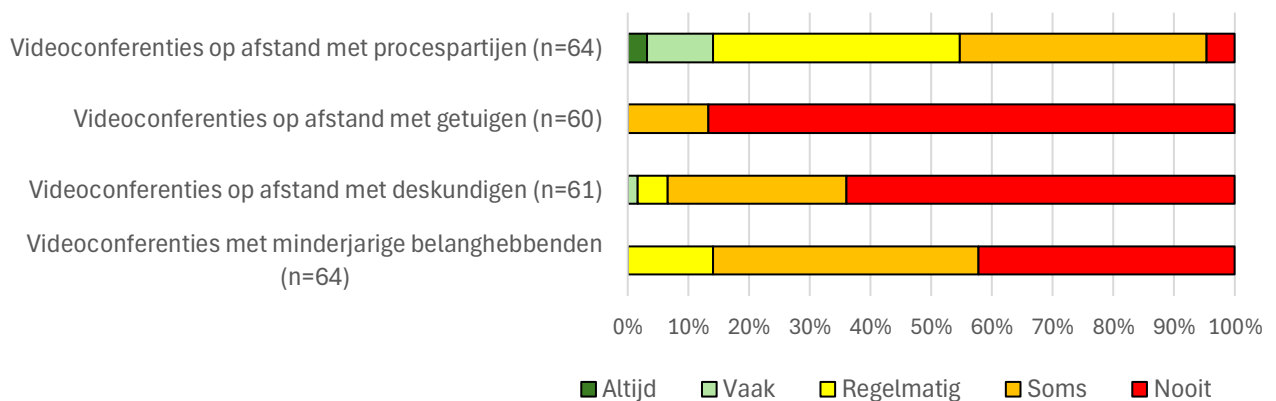
In deze paragraaf gaan we nader in op de bevindingen in het jeugdbeschermingsrecht, waarbij eerst de resultaten uit de survey onder rechters worden besproken en vervolgens de bevindingen uit de interviews en de focusgroepen.

3.3.1 Resultaten uit de survey onder rechters

Ervaringen

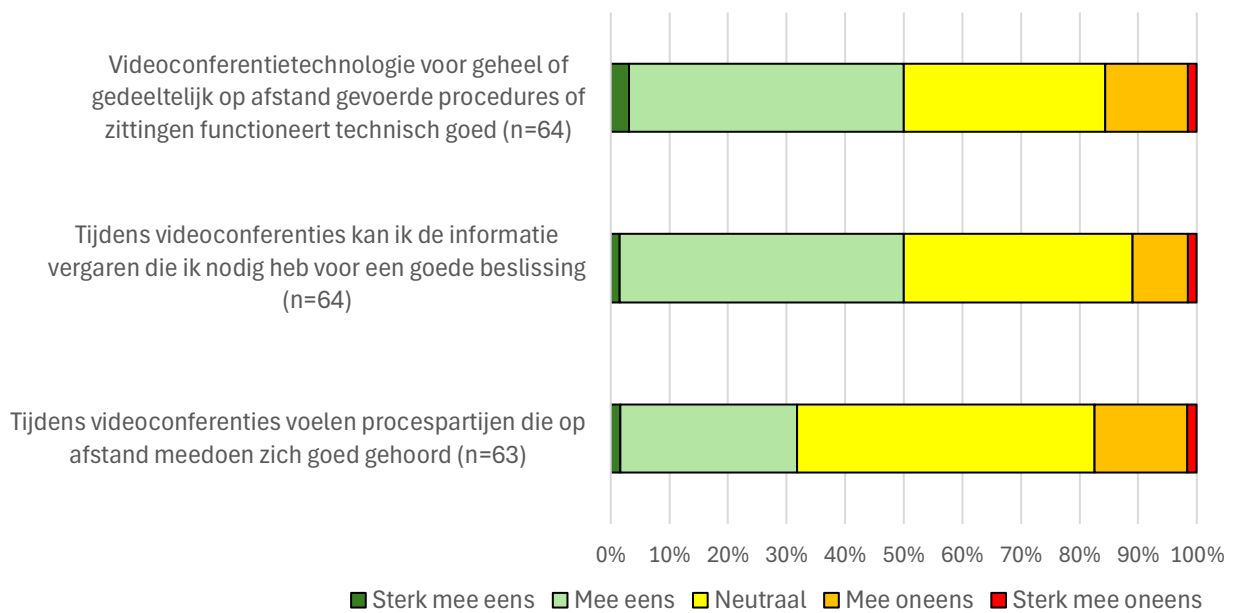
Aan de survey over ‘Rechters en technologie’ hebben 64 rechters die werkzaam zijn in het familie- en jeugdrecht deelgenomen. Uit hun antwoorden blijkt, net als bij strafrechters, dat de ervaringen met digitale zittingen sterk uiteenlopen. Deze verschillen ook afhankelijk van welke actor digitaal deelneemt (zie figuur 4). Slechts 5% van de rechters heeft nooit videoconferenties met procespartijen, terwijl meer dan de helft van de rechters ze regelmatig, vaak of altijd gebruikt. Daarnaast heeft meer dan de helft soms of regelmatig ervaring met videoconferenties met minderjarigen. Een derde van de rechters heeft weleens te maken met videoconferenties met deskundigen, terwijl slechts één op de zeven soms een getuige via video hoort.

Figuur 3.4 Ervaring van rechters met digitale zittingen (%)

De meningen over de technologie zijn verdeeld (zie figuur 3.5). De helft van de respondenten is het eens met de stelling dat de technologie goed functioneert, terwijl 16% het daarmee oneens is. Een derde van de rechters blijft neutraal. Eveneens de helft van de rechters meent dat digitale zittingen voldoende informatie opleveren voor een goede beslissing, terwijl 11% dit betwist en vier op de tien rechters neutraal blijven. Over de vraag of procespartijen zich goed gehoord voelen bij deelname op afstand, blijft de helft neutraal. Een op de drie rechters denkt dat partijen zich wel goed gehoord voelen, terwijl 17% meent dat dit niet het geval is.

Figuur 3.5 Mening rechters over videorechtspraak (%)

Voordelen

Aan de rechters is gevraagd welke voordelen zij van videorechtspraak ervaren. Rechters benadrukken dat videorechtspraak veel tijd en kosten bespaart, zowel voor de rechtbank als voor de betrokkenen, doordat partijen minder hoeven te reizen. Dit vermindert niet alleen de reistijd, maar ook de reiskosten. Bovendien biedt het meer flexibiliteit in de planning van zittingen, waardoor zaken sneller en efficiënter kunnen worden behandeld. Vooral voor spoedprocedures of complexe internationale procedures kan videorechtspraak een uitkomst zijn, net als voor korte zittingen, zoals het horen van kinderen of het behandelen van eenvoudige zaken.

Een daaraan gerelateerd voordeel dat door veel rechters wordt genoemd, is dat videorechtspraak voorkomt dat zittingen worden aangehouden. Dit geldt vooral in situaties waarin een procespartij door ziekte, verblijf in het buitenland of andere onvoorziene omstandigheden niet fysiek aanwezig kan zijn, maar ook voor kinderen of kwetsbare personen die vanwege de reistijd of de emotionele belasting niet naar de rechtbank kunnen reizen. Dankzij videorechtspraak kan de procedure toch doorgaan, wat bijdraagt aan kortere doorlooptijden en een vlottere afhandeling van zaken. De laagdrempelige toegang van videorechtspraak zorgt ervoor dat meer partijen gehoord kunnen worden en dat het beginsel van hoor en wederhoor beter wordt gewaarborgd.

Een laatste voordeel dat rechters noemen is dat videorechtspraak bijdraagt aan het vermijden van conflictvolle situaties in bijvoorbeeld familierecht, doordat partijen fysiek gescheiden blijven.

Nadelen

Naast voordelen hebben rechters ook verschillende nadelen van videorechtspraak benoemd. Deze nadelen betreffen ten eerste de kwaliteit van communicatie. Dit komt vooral door het verlies van non-verbale signalen, zoals lichaamstaal en oogcontact, die belangrijk zijn om emoties, nuances en onderlinge verhoudingen goed te begrijpen, bijvoorbeeld in verplichte zorgzaken. Hierdoor is het lastiger om "echt contact" te maken met partijen en om pijnpunten en emoties bij betrokkenen te herkennen. Ook de regievoering over de zitting – zoals het in goede banen leiden van interrupties of het in de hand houden van een partij – wordt hierdoor bemoeilijkt.

Daarnaast menen rechters dat videorechtspraak minder mogelijkheden biedt voor schikkingen of informele gesprekken, bijvoorbeeld op de gang. Dat komt onder andere doordat videozittingen een verminderde sfeer met zich brengen, waardoor partijen zich minder op hun gemak voelen om tot een oplossing te komen.

Een ander nadeel dat veel rechters noemen zijn de technische problemen, waardoor videoverbindingen haperen of wegvallen. Dat heeft ook met gebrekkige apparatuur of een instabiele internetverbinding aan de kant van rechtzoekenden of advocaten te maken. Daarnaast zijn niet alle deelnemers, waaronder ouderen en kwetsbare partijen, vertrouwd met digitale middelen. Zelfs advocaten hebben soms moeite om correct in te loggen of apparatuur goed te gebruiken. Rechters wijzen erop dat onhandigheid van partijen met technologie zorgt voor verloren tijd. Rechters benadrukken dat betere ondersteuning, zoals heldere instructies en technische hulp, het succes van videorechtspraak kan vergroten. Momenteel wordt nog te veel overgelaten aan de gebruikers zelf.

Ook zijn het geluid en beeld van deelnemers op afstand niet altijd goed zichtbaar of hoorbaar voor partijen in de zaal, wat de efficiëntie en sfeer van de zitting kan beïnvloeden. Daarnaast worden problemen met tolken genoemd, omdat simultaan tolken bij een videoconferentie niet mogelijk is. Asynchroon tolken levert vertraging op.

Daarnaast uiten rechters zorgen over het gebrek aan controle over de omgeving van de rechtzoekenden. Het is vaak onduidelijk of ongewenste derden meeluisteren, meekijken of opnames maken, wat de vertrouwelijkheid van besloten zittingen kan aantasten. Dit kan een gevoel van ongelijkwaardigheid en onzekerheid bij partijen veroorzaken.

Ten slotte wijzen rechters erop dat videorechtspraak in sommige gevallen wel tijd kan besparen, maar dat het ook juist meer tijd kan kosten. Dit komt door het opstarten van de techniek en het oplossen van verbindingproblemen, de langere tijd die nodig is voor communicatie bij hybride of volledig digitale zittingen en door het beoordelen van verzoeken voor digitale deelname, wat extra afstemming en administratie vergt.

Voorkeur

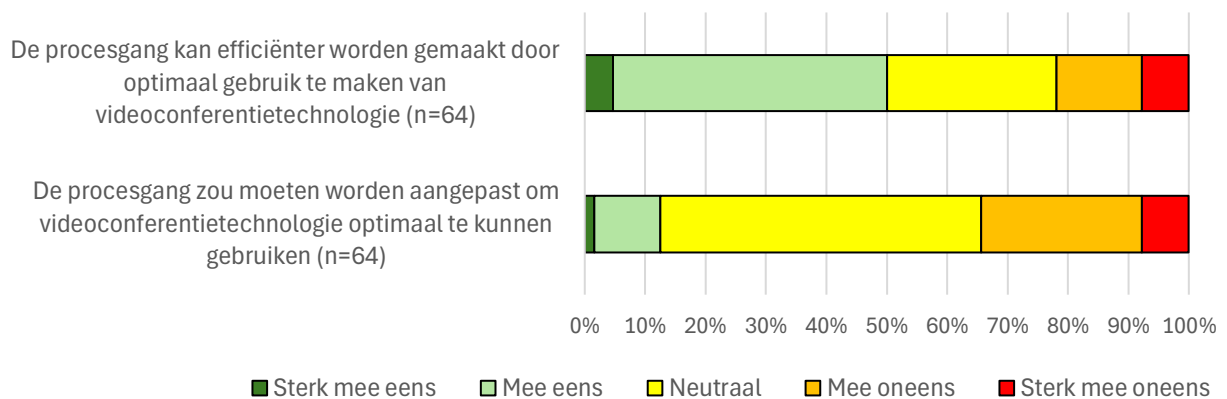
Gevraagd naar hun voorkeur voor een fysieke of een digitale zitting, geeft één op de vijf rechters aan dat hun voorkeur afhangt van de kenmerken van de zaak of van het type zitting. Vier op de vijf rechters geeft aan een voorkeur voor een fysieke zitting te hebben. Uit opmerkingen die rechters bij de surveyvragen hebben geplaatst, blijkt dat de ervaring uit de coronaperiode heeft geholpen om digitale vaardigheden te ontwikkelen, maar dat het voor velen een suboptimale oplossing blijft ten opzichte van fysieke zittingen.

Toekomst

Gevraagd naar hun mening ten aanzien van de toekomst van videorechtspraak geven rechters aan dat videorechtspraak een waardevolle aanvulling kan zijn op fysieke zittingen, mits er voldoende aandacht is voor techniek, privacy en ondersteuning. Ze benadrukken de behoefte aan apparatuur en software die aansluit bij de eisen van een professionele zitting. Een rechter vraagt zich af waarom partijen niet digitaal deel kunnen nemen aan hun zitting zoals Anouk online aan het televisieprogramma 'The Voice of Holland' deelnam: alsof ze in de stoel zit, met je juiste *'look and feel'*.

Gevraagd naar de toekomst is de helft van de rechters het eens met de stelling dat de procesgang nog efficiënter gemaakt kan worden door optimaal gebruik te maken van videoconferentietechnologie (zie figuur 3.6). Daarentegen denkt 22% dat digitale zittingen niet tot een efficiëntere procesgang zal leiden, terwijl 28% van de rechters neutraal antwoordt. Daarnaast meent slechts 13% van de rechters dat de procesgang daarvoor aangepast zou moeten worden, ruim de helft is neutraal en een derde meent dat de procesgang geen aanpassingen behoeft.

Figuur 3.6 Mening rechters over de toekomst van videorechtspraak (%)

3.3.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen

Uit zowel de interviews met twee jeugdrechters en uit de twee focusgroepen blijkt dat ook in de dagelijkse praktijk van de jeugdrechtspraak het beleid 'fysiek, tenzij' de werkelijkheid is. Een fysieke zitting in een zittingszaal geniet de voorkeur. Alleen in situaties waarin digitaal zitten onvermijdelijk is en wanneer het verzoek daartoe goed onderbouwd is, wordt gekozen voor online zitten. Dit is het geval bij praktische problemen (bijvoorbeeld verblijf in het buitenland) of wanneer vertegenwoordigers van bepaalde instellingen (zoals Raad voor de Kinderbescherming of Gecertificeerde Instelling (GI)) ziek thuis zijn of ad hoc moeten worden vervangen. Wanneer gevraagd wordt naar een schatting van het percentage waarin er wel – geheel of gedeeltelijk – gebruik wordt gemaakt van digitaal zitten, geeft de ene rechter dat het gros van de zittingen fysiek plaatsvindt en de ander schat dat in 5% van de gevallen sprake is van online zitten. Digitale zittingen worden beschouwd als 'second best'.

De keuze om tot een digitale zitting over te gaan komt altijd vanuit een verzoek van een van de partijen of van de jongere, bijvoorbeeld het voorkomen van een lange reistijd. Dit moet wel goed worden onderbouwd en verzoeken worden terughoudend behandeld. Daarbij worden de daarvoor aangedragen redenen bij ouders of jongeren echter wel sneller gehonoreerd – 'we zijn minder streng dan voorheen' – dan bij professionele partijen, volgens een van de rechters. Deze rechter verwacht de professionele partijen 'gewoon' in de zittingszaal. Dit betreft dan bijvoorbeeld de GI, maar ook de advocaat van verdachte. Volgens een van de rechters is dat hun werk en zittingen horen daarbij. Ook in het kader van de *equality of arms* vindt deze rechter dat goede bijstand betekent dat het verstandiger is wanneer een advocaat in de zaal zit en niet online aanwezig is.

Bij een goed onderbouwd verzoek om online deelname wordt de tegenpartij altijd om een reactie gevraagd. Als de tegenpartij niet instemt, is het aan de rechter om een beslissing te nemen. Het komt volgens beide rechters niet voor dat zij zelf een digitale zitting voorstellen. Rechters zijn tenslotte voorstander van een beleidskader, waardoor verzoeken op een zo gelijk mogelijke manier kunnen worden behandeld.

Als er gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot digitaal zitten, dan betreft dit voornamelijk de hybride variant, waarbij een of meerdere deelnemers online zijn aangesloten, maar niet iedereen. Als nadeel hiervan wordt ervaren dat diegene die online is minder goed gehoord of gezien wordt. Met name het non-verbale wordt gemist. Ook vinden rechters het lastig om de aandacht tussen online en fysieke deelnemers goed te verdelen. Online deelnemers zijn – letterlijk en figuurlijk

– ‘toch wat meer op afstand aanwezig’. Er zit een onevenredigheid in de aandacht die de rechter dan voor de deelnemers heeft. Tegelijkertijd wordt er daarom, zeker aan het begin van de hybride zitting, extra aandacht besteed aan hen die online zijn. Niet alleen om de kwaliteit van de verbinding te testen, maar ook om uit te leggen wie en wat de online deelnemer ziet. Tijdens de hybride zitting wordt vervolgens expliciet aangegeven wie er aan het woord is, om onduidelijkheid bij de online deelnemer te voorkomen. Uit de focusgroepen komt eveneens naar voren dat fysieke zittingen het voordeel hebben van gemakkelijker en beter contact met alle partijen, betere discussies en een gemakkelijkere afdoening van zaken. De indruk bestaat ook dat procespartijen bij fysieke zittingen minder snel de handdoek in de ring gooien bij een poging tot schikking dan bij online zittingen (dit bleek ook uit de survey). Met betrekking tot kindgesprekken merken de rechters overigens op dat wanneer deze online plaatsvinden er weliswaar risico’s aan verbonden zijn (meeluisteren, buiten beeld beïnvloeden, opnames maken), maar dat er niet per sé slechte ervaringen mee zijn.

Bij de digitale zittingen wordt gebruik gemaakt van MS Teams. In de rechtbanken zijn zittingszalen met grote schermen en de bijbehorende techniek aanwezig. De rechter en de griffier kunnen indien gewenst hulp krijgen van een technisch medewerker (IVO Rechtspraak) die ondersteuning kan bieden bij het tot stand brengen van de verbinding en kan helpen bij eventuele storingen. De aanvraag voor de aanwezigheid van een dergelijke collega wordt gedaan door de juridisch medewerker. De uitnodiging en aanwijzingen die vooraf aan de online deelnemende partijen wordt gestuurd gaat buiten de rechter om. Beide rechters gaan ervan uit dat deze partijen vooraf instructies krijgen toegestuurd. Mocht er nou toch iets misgaan met de verbinding dan is er altijd nog de mogelijkheid dat de rechter telefonisch contact opneemt met partijen. Een van de rechters die wij spraken gaf aan dat zij had gehoord dat er in de toekomst ook gebruik gemaakt kan worden van een ‘digitale bode’. Als nadeel van digitale zittingen wordt het maken van ongeoorloofde opnames genoemd. Dat gebeurde aan het begin van de coronapandemie wel eens en werd herkend door het letterlijk weergeven van reacties tijdens de zitting in een hoger beroep. Dat werd dan ook toegegeven door partijen. Daardoor hadden/hebben sommige procesdeelnemers minder vertrouwen in de betrouwbaarheid van de procedure. De indruk is dat het goed werkt om rechtzoekenden voor de zitting te informeren over de onrechtmatigheid hiervan.

3.4 Vreemdelingenrecht

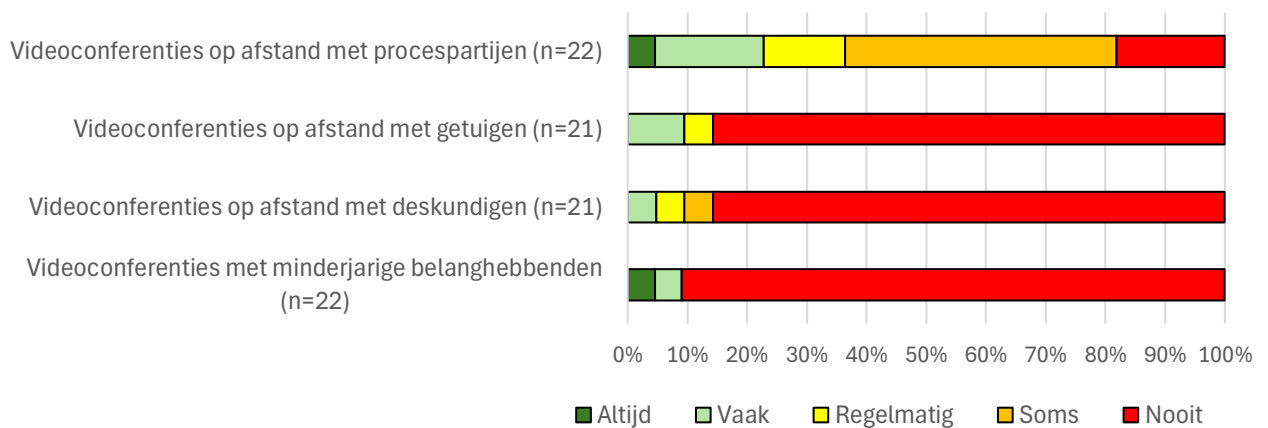
Voor de vraag wat de stand van zaken anno 2024 is van digitale zittingen in het vreemdelingenrecht en hoe de eerder gesignaleerde knelpunten worden ondervangen is voor dit onderzoek gebruik gemaakt van een survey waaraan 22 vreemdelingenrechters hebben deelgenomen, één interview met een vreemdelingenrechter, één interview met een stafjurist vreemdelingenrecht en de twee algemene focusgroepen.

3.4.1 Resultaten uit de survey onder rechters

Ervaringen

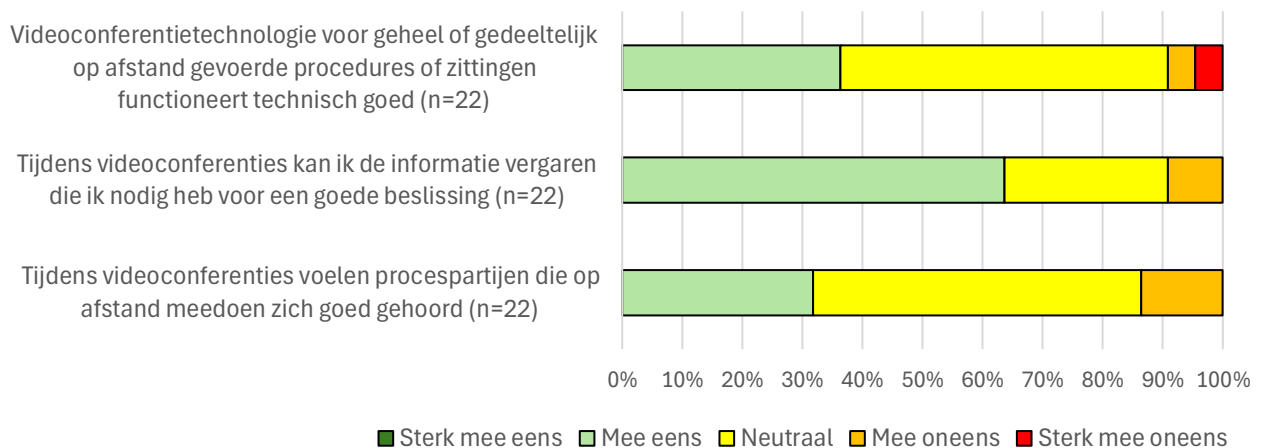
Aan de survey over ‘Rechters en technologie’ hebben 22 rechters die werkzaam zijn in het asiel- en vreemdelingenrecht deelgenomen. Ook hun ervaringen met digitale zittingen blijken sterk uiteen te lopen en ook af te hangen van welke actor digitaal aan de procedure deelneemt (zie figuur 3.7). Zo komen videozittingen met minderjarigen, met deskundigen en met getuigen niet vaak voor, terwijl ruim vier op de vijf rechters ervaring heeft met zittingen waarbij procespartijen online deelnemen.

Figuur 3.7. Ervaring rechters met digitale zittingen (%)

Op de vraag naar het functioneren van de videoconferentietechnologie antwoordt ruim één op de drie rechters dat de technologie goed functioneert, terwijl 9% het daarmee oneens is. Ruim de helft van de rechters antwoordt neutraal (zie figuur 3.8). Bijna tweederde van de rechters meent dat bij een digitale zitting de informatie kan worden vergaard die nodig is voor het nemen van een goede beslissing. 9% is het daarmee oneens, terwijl ruim een kwart van de rechters neutraal blijven. Op de vraag of rechters denken dat procespartijen die op afstand meedoen zich goed gehoord voelen, blijft ruim de helft neutraal. Eén op de drie rechters denken dat partijen zich wel goed gehoord voelen, terwijl 14% meent dat dit niet het geval is.

Figuur 3.8. Mening rechters over videorechtspraak (%)

Voordelen

Aan de rechters is gevraagd welke voordelen zij van videorechtspraak ervaren. Een van de meest genoemde voordelen is de tijds winst en het wegvallen van reistijd voor procespartijen en andere betrokkenen. Dit wordt als prettig ervaren in situaties waarbij partijen anders lange afstanden zouden moeten afleggen, bijvoorbeeld bij deelname van personen die in het buitenland verblijven of ver van de rechtbank wonen. Het beperken van reisbewegingen wordt bovendien als efficiënter en milieuvriendelijker beschouwd.

Een ander voordeel is dat de toegankelijkheid van rechtspraak toeneemt, doordat personen die door ziekte, mobiliteitsproblemen, of andere omstandigheden niet fysiek aanwezig kunnen zijn, toch aan de zitting kunnen deelnemen. Zo kan videorechtspraak ervoor zorgen dat zaken doorgang vinden die anders zouden worden aangehouden, bijvoorbeeld door onvoorziene omstandigheden zoals slecht weer of OV-problemen. Ook kan online deelname de spanning verlagen die sommige jonge deelnemers ervaren wanneer ze in een fysieke zittingszaal moeten verschijnen.

Daarnaast wordt videorechtspraak ervaren als een efficiënte oplossing voor korte zittingen, waarbij fysieke aanwezigheid minder noodzakelijk is. Het biedt mogelijkheden om zittingen beter in te plannen en zorgt voor een lagere belasting van rechtbankfaciliteiten, zoals cellencomplexen voor vreemdelingenbewaring.

Nadelen

Naast voordelen hebben rechters ook verschillende nadelen van videorechtspraak benoemd. Ten eerste benadrukken rechters dat videorechtspraak een afstand creëert tussen de rechter en de procespartijen, maar ook tussen de procespartijen onderling. Dit wordt vooral gevoeld bij complexe of emotioneel beladen zaken, waar persoonlijk contact cruciaal is. Non-verbale communicatie, zoals lichaamstaal en oogcontact, is minder goed waarneembaar, wat kan leiden tot een minder intensieve interactie en een formelere sfeer. Deelnemers lijken minder intensief mee te doen en rechters kunnen niet controleren of de partij op afstand zich aan de regels houdt (bijvoorbeeld of er geen anderen in de ruimte aanwezig zijn die ongeoorloofd invloed uitoefenen). Een rechter waarschuwt dat dit invloed kan hebben op de kwaliteit van de rechtsgang, omdat rechters minder voeling hebben met de zaak en de betrokkenen. In hybride zittingen, waarbij één partij digitaal deelneemt, is het verschil in interactie nog groter.

Een ander veelgenoemd nadeel is de storingsgevoeligheid van de technologie. Rechters melden problemen met de kwaliteit van internetverbindingen, slecht werkende apparatuur, en onhandigheid bij partijen in het gebruik van digitale middelen. Deze technische problemen verstoren de zitting en kunnen leiden tot vertragingen of zelfs uitval van de verbinding. Ook de afhankelijkheid van externe partijen, zoals apparatuur in een detentiecentrum, wordt als probleem genoemd. Als deze niet goed functioneert, is een effectieve behandeling van de zaak lastig.

Juist bij asiel- en vreemdelingenzaken treden tolken vaak op. Een rechter stelt dat zittingen met tolken alleen goed lopen als de tolk en de verdachte in dezelfde ruimte zijn. Bij digitale zittingen verloopt de communicatie via de tolk veel moeizamer dan bij een fysieke zitting.

Ten slotte wordt als nadeel genoemd dat videorechtspraak wel reiskosten uitspaart, maar dat de logistiek van wie wanneer en waar moet deelnemen, vaak moeilijk te organiseren blijkt. Rechters merken dat de rechtbanken nog niet goed zijn ingesteld op de specifieke planningseisen van digitale zittingen, wat kan leiden tot vertragingen of inefficiënties.

Voorkeur

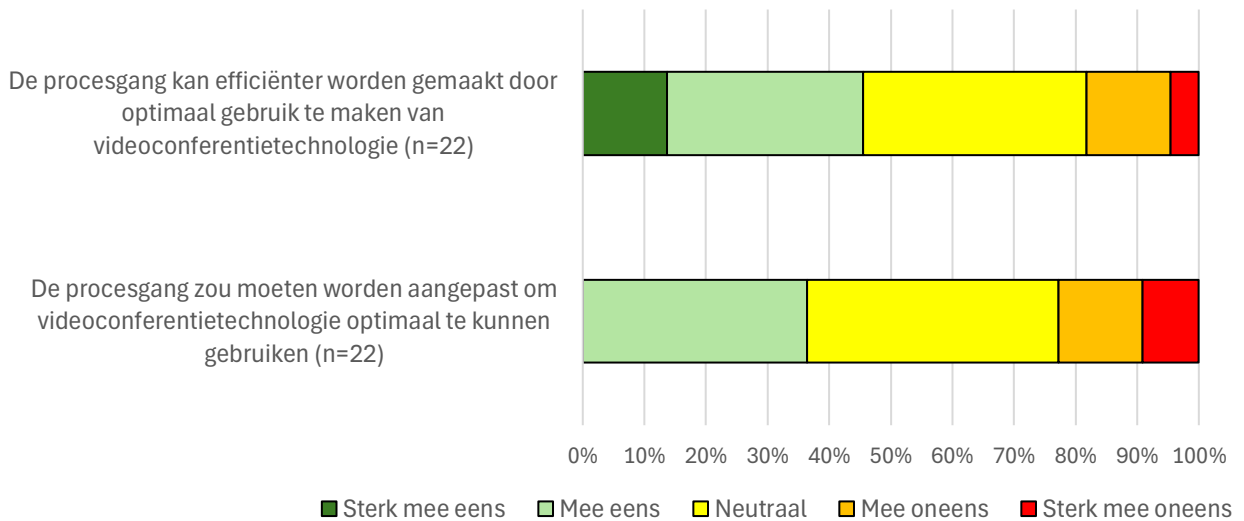
Gevraagd naar hun voorkeur voor een fysieke of een digitale zitting, geeft 62% van de rechters voorkeur aan een fysieke zitting. Een derde geeft aan dat hun voorkeur afhangt van de kenmerken van de zaak of van het type zitting, terwijl 5% geen voorkeur heeft.

Toekomst

Gevraagd naar de toekomst is 45% van de rechters het eens met de stelling dat de procesgang nog efficiënter gemaakt kan worden door optimaal gebruik te maken van videoconferentietechnologie (zie figuur 3.9). Daarentegen denkt 18% dat online zittingen niet tot een efficiëntere procesgang zal leiden, terwijl 36% van de rechters neutraal antwoordt. Daarnaast meent 36% van de rechters dat de

procesgang daarvoor aangepast zou moeten worden, 41% is neutraal en bijna een kwart meent dat de procesgang geen aanpassingen behoeft.

Figuur 3.9. Mening rechters over de toekomst van videorechtspraak (%)

3.4.2 Resultaten uit de interviews en focusgroepen

Voor dit onderzoek is één rechter en één stafjurist van twee verschillende rechtbanken geïnterviewd. Ook in de focusgroepen was een vreemdelingenrechter aanwezig. De bevindingen uit de interviews sluiten aan bij de uitkomsten van de survey. Beide geïnterviewden hebben zitting in de expertgroep vreemdelingenrecht van het Landelijk Overleg Bestuursrecht (LOVB). Tijdens de interviews bleek dat beiden met name spraken vanuit hun ervaring met digitale zittingen binnen hun eigen rechtbank. Het onderwerp digitale zittingen is binnen de expertgroep vreemdelingenrecht geen aandachtspunt en het afwegingskader was nog onbekend bij de geïnterviewden. Het beeld dat de geïnterviewden gaven, sluit aan bij de focusgroep: het uitgangspunt is ‘zitten in de zittingszaal’, zonder digitale verbinding.

Binnen het vreemdelingenrecht bestaat alleen voor bewaringszaken een wettelijke grondslag voor digitale zittingen. De zitting vindt dan hybride plaats, waarbij de vreemdeling deelneemt vanuit het detentiecentrum en overige procesdeelnemers in de zittingzaal zijn. De tolk en de advocaat kunnen kiezen deel te nemen vanuit de zittingszaal of vanuit het detentiecentrum. Het blijkt na de covidpandemie sterk afhankelijk te zijn van de rechtbank of gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot deze vorm van hybride zitting in bewaringszaken. Factoren als afstand naar detentiecentrum Rotterdam (waar de vreemdelingen verblijven) en beschikbare celruimte op een rechtbank spelen daarbij een rol. Eén geïnterviewde licht toe dat in die rechtbank de zittingen in bewaringszaken volledig hybride via MS Teams plaatsvinden. Deze wijze van werken heeft voor deze rechtbank de voorkeur omdat weinig celruimte beschikbaar is, en de afstand naar het detentiecentrum groot is. De videoruimte in het detentiecentrum is via een weekrooster een vaste dag toebedeeld aan deze rechtbank. Ondanks dat de techniek soms hapert en bijvoorbeeld het geluid uitvalt of het geluid slecht is (bijvoorbeeld dat de griffier zit te tikken en dat geluid weer storend werkt voor de advocaat en vreemdeling in de videoruimte), zijn de ervaringen bij deze rechtbank over het algemeen goed. Bewaringszaken zijn geen lange zittingen waardoor deze zaken zich hier goed voor lenen:

Ja, in bewaringszaken is het nog wel meer dan andere zaakstromen in het vreemdelingenrecht dat het heel technisch, juridisch en feitelijk is. Daardoor is de

inbreng van de advocaat behoorlijk groot. Dus vaak is het een steekspel tussen de advocaat en de IND. En als rechter probeer ik dat dan een klein beetje te managen en de regie te voeren en de vreemdeling ook wel op de hoogte te houden. Van waar het dan over gaat of waar het probleem zich op toespitst. Dus zo probeer ik dan de vreemdeling erbij te betrekken. Dus voor wat betreft procedurele rechtvaardigheid maakt het ook niet zo heel veel uit of de vreemdeling nou in de zittingszaal deelneemt of vanuit het detentiecentrum.

Het interview met de stafjurist en de focusgroep daarentegen maakte duidelijk dat andere rechtbanken afzien van het telehoren in bewaringszaken vanwege de technische en logistieke problemen. De afstemming met de Dienst Justitiële Inrichting (DJI) verloopt niet goed. Te vaak is de vreemdeling niet, of niet op tijd in de videoruimte, waardoor partijen en de rechter moeten wachten in MS Teams. Eenmaal bleek de vreemdeling nog onder de douche te staan op het moment dat de zitting begon. Dit geeft ongemakkelijke situaties omdat de rechter dan met één van de procespartijen al in de online ruimte van MS Teams is. De organisatie rond de online zitting, zowel met DJI als met tolk en advocaat neemt te veel tijd in beslag.

In een aantal rechtbanken is geëxperimenteerd met 'telehoren 2.0', waarbij met ketenpartners als DJI gewerkt is aan verbeterde techniek in de videoruimtes in het detentiecentrum en de zittingszalen. De reacties hierover zijn positief. Een speciale telehoorzaal is ingericht, waarin meer camera's zijn opgesteld zodat de gehele zaal zichtbaar is. De rechtbank hoeft geen aparte teamslink aan te maken voor een zitting met 'telehoren 2.0', omdat op een kanaal wordt ingebeld. Deze werkwijze verschilt van de eerdere digitale zittingen, waar soms gezocht moet worden naar de teamslink, en waar een scherm in een reguliere zittingszaal naar binnen wordt gereden. De capaciteit van de telehoorzalen brengt wel weer nieuwe uitdagingen mee:

Ja, wij hebben een telehoorzaal, ik geloof één of twee. Het is ook altijd een beetje een capaciteitsding, omdat wij natuurlijk soort van concurreren met andere teams voor zo'n zaal.

In de zaken buiten de vreemdelingenbewaring zijn alle rechtbanken na de covidpandemie teruggegaan naar het uitgangspunt dat de zitting fysiek in de zittingszaal plaatsvindt. De aanwezigheid van een tolk en de (non-verbale) communicatie met de vreemdeling maken dat een fysieke zitting de voorkeur heeft. Slechts op verzoek van partijen, bijvoorbeeld omdat de procesvertegenwoordiger ziek is, of dat een advocaat of partij in het buitenland is, vinden nog online zittingen plaats. De rechter en griffier bevinden zich dan altijd in de zittingszaal. De rechter beslist over een dergelijk verzoek, en vraagt daarvoor geen instemming van de andere procespartij. De geïnterviewde rechter zegt daarover:

Bij mij is het echt het uitgangspunt: de dienstbaarheid en welwillendheid en het faciliteren. En dat terwijl het principe nog steeds wel is 'zitten in de zittingszaal'. Dat wel.

Het argument dat de vreemdeling niet nog langer moet wachten op een zitting – ook met de beslisachterstanden bij de IND in het achterhoofd - speelt in de afweging een belangrijke rol om een verzoek tot online (hybride) zitting in te willigen.

Wat betreft de techniek wijzen zowel de geïnterviewden als de deelnemers aan de focusgroepen op het gebrek aan professionaliteit van MS Teams. Ook gaf de overgang van Skype naar MS Teams problemen. Bij de inrichting van een nieuw platform moet aandacht zijn voor decorum. Ook wordt genoemd dat het goed zou zijn randvoorwaarden voor procespartijen op te stellen, waar beschikbare apparatuur aan zou moeten voldoen. Een wachtruimte zou bijdragen aan de

professionaliteit. Ook moet de rechtzoekende iedereen die aan de zitting deelneemt kunnen zien op het scherm.

De geïnterviewden benoemen dat het jammer is dat na de covidpandemie nog weinig gebruik wordt gemaakt van online zittingen. Veel collega's hebben weerstand vanwege de technische en praktische problemen. De opgebouwde kennis sijpelt daarmee weg. In die zin moet het beeld uit de survey dat ruim één op de drie rechters vindt dat de videoconferentietechnologie goed functioneert, worden genuanceerd.

3.5 Toezicht

Tot slot staan we in deze paragraaf nader stil bij de bevindingen op het terrein van toezicht op basis van de bevindingen uit de interviews en de focusgroepen.

3.5.1 Resultaten uit de interviews en focusgroepen

Onder het LOV Toezicht vallen zaken die betrekking hebben op curatele, bewind en mentorschap (cbm) of insolventiezaken zoals faillissementen, surseances van betalingen en schuldsaneringen. Online zittingen komen voor bij cbm-zaken, wettelijke schuldsaneringen (Wet schuldsanering natuurlijke personen; hierna Wsnp), faillissementen en homologaties van onderhandse akkoorden (Whoa-procedures). Deze procedures worden hieronder toegelicht. In al deze zaken gaat het om burgers of bedrijven die te maken hebben met financiële problemen of kwetsbare burgers die niet goed voor hun geldzaken, bezit en/of persoonlijke zaken kunnen zorgen. Bij cbm-zaken gaat het per definitie om kwetsbare burgers, bij faillissementszaken kan hier sprake van zijn. Bij Whoa-zaken is dit niet het geval. Het betreft doorgaans (grote) ondernemingen. De informatie in deze paragraaf is gebaseerd op een gesprek met een lid van het dagelijks bestuur van het LOVT en is schriftelijk aangevuld door een andere rechter en het dagelijks bestuur van het LOVT.

Bij cbm-zaken gaat het om kwetsbare burgers die niet goed voor hun geldzaken, bezit en/of persoonlijke zaken kunnen zorgen en de rechter vragen een curator, bewindvoerder of mentor te benoemen die dit voor hen regelt. Een aanvraag voor curatele, bewind of mentorschap kan door de betrokkene zelf worden gedaan, maar ook door bijvoorbeeld de echtgenoot of partner, familieleden, of de instelling die de betrokkene verzorgt of begeleidt. De rechter behandelt het verzoek mondeling tijdens een (niet openbare) zitting. Aanwezig zijn daarbij de verzoeker, de betrokkene, de voorgestelde curator/bewindvoerder/ mentor en eventuele belanghebbende(n). De rechter vraagt de verzoeker, betrokkene en eventuele belanghebbenden naar hun mening over het verzoek en probeert vast te stellen of de betrokkene echt niet voor zijn persoonlijke zaken en/of geldzaken kan zorgen. Tevens probeert de rechter vast te stellen of de betrokkene wilsbekwaam is als het gaat om een verzoek tot ondercuratelestelling. Verder legt de rechter aan de voorgestelde wettelijke vertegenwoordiger uit wat de taken en verplichtingen zijn. Ook vraagt de rechter aan de betrokkenen zelf of zij begrijpen wat curatele, beschermingsbewind of mentorschap betekent.²⁰¹ Na instelling van de maatregel houdt de kantonrechter toezicht op het werk van de curator, bewindvoerder en/of mentor.

In Wsnp-procedures zijn burgers betrokken met problematische schulden. De schuldenaar vraagt de rechter om toegelaten te worden tot de Wsnp. De Wsnp is een schuldsaneringstraject van 18 maanden, waarna de rechter een 'schone lei' kan verlenen. Tijdens het traject mogen schuldenaren geen nieuwe schulden maken en moeten ze zoveel mogelijk van hun schulden aflossen. De rechter benoemt een Wsnp-bewindvoerder die controleert of de schuldenaar zich aan de regels houdt. Tijdens

---

²⁰¹ <https://www.rechtspraak.nl/Onderwerpen/Paginas/default.aspx>, geraadpleegd september 2024

de toelatingszitting controleert de rechter of de schuldenaar aan alle voorwaarden voldoet om toegelaten te worden.²⁰² De rechter houdt toezicht op het werk van de bewindvoerder.

Bij faillissements-procedures gaat het om personen of bedrijven die niet meer in staat zijn om aan hun financiële verplichtingen te voldoen. Een schuldeiser verzoekt om het faillissement. Ook de persoon of het bedrijf zelf kan vragen om failliet verklaard te worden. Na uitspraak van het faillissement wordt er een curator benoemd die het faillissement gaat afwickelen. Er wordt een rechter-commissaris benoemd die toezicht houdt op de curator.

Bij een Whoa-procedure gaat het om ondernemers met schulden. Het doel van de Whoa is om ondernemingen met gezonde bedrijfsactiviteiten, die vanwege een zware schuldenlast failliet dreigen te gaan, te helpen met reorganiseren (herstructureren). Als niet alle schuldeisers akkoord gaan met het plan van de ondernemer om de organisatie te herstructureren en de schulden af te betalen (onderhands akkoord), dan kunnen ze de rechter om uitsluitel vragen. Dit verzoek moet worden ingediend door een advocaat. De advocaat roept, al dan niet op instructie van de rechtbank, belanghebbenden op voor de zitting. Dit kunnen bijvoorbeeld zijn:

- schuldeisers en aandeelhouders die tegen het homologatieakkoord hebben gestemd;
- partijen waarmee de ondernemer via de rechter het contract wil beëindigen om zo een faillissement te voorkomen;
- partijen van wie de voorkeursrechten als schuldeiser veranderen om zo een faillissement te voorkomen.

Een meervoudige kamer beslist. Keuren zij het plan goed (homologatie), dan geldt het akkoord alsnog voor alle betrokken schuldeisers.²⁰³

Binnen Toezicht worden digitale zittingen (soms) gebruikt in de genoemde cbm-, Wsnp- en faillissementszaken, en vrijwel altijd in Whoa-procedures. In cbm-zaken kunnen digitale zittingen plaatsvinden bij een verzoek om een maatregel, bij een klacht over een bewindvoerder, bij machtigingsverzoeken, bij een verzoek om ontslag van de wettelijke vertegenwoordiger of een verzoek om beëindiging van de maatregel. In veel gevallen komt het verzoek om de zitting digitaal te doen vanuit de betrokkene of de bewindvoerder. Als de kantonrechter geen bezwaar ziet, zal aan dat verzoek regelmatig gehoor worden gegeven, tenzij de zaak zich er niet voor leent, bijvoorbeeld in het geval van onenigheid. In dat geval kan de kantonrechter ook nog kiezen voor een hybride variant waarbij een deel van de betrokkenen fysiek aanwezig is op de rechtbank en anderen digitaal aansluiten.

Als het dan gaat over kwetsbare rechtzoekenden bij cbm-zittingen, maar ook bij schuldsaneringszittingen waarbij mensen in een instelling verblijven die eigenlijk niet of nauwelijks mobiel meer zijn, dan is de reis naar de rechtbank zo'n enorme toestand dat juist dan dat digitale alternatief voor die mensen veel laagdrempeliger en eenvoudiger is. En dan kost het ze misschien een kwartiertje of 10 minuten, terwijl ze anders uren moeten reizen. En dat kun je ze eigenlijk niet aandoen.

In Wsnp-zaken worden alleen verzoeken voor digitale zittingen gehonoreerd bij toelatingszittingen en als daar goede redenen voor zijn. Bijvoorbeeld als iemand in een instelling zit.

Bij de Wsnp zijn alleen de toelatingszittingen digitaal, dus iemand wil dan de schuldsaneringsregeling in. Mensen die in een instelling zitten, daar valt over het algemeen weinig van te verwachten in de regeling. Dus die zie je dan vervolgens nooit

---

²⁰² <https://www.rechtspraak.nl/Onderwerpen/Paginas/default.aspx>, geraadpleegd september 2024.

²⁰³ <https://www.rechtspraak.nl/Onderwerpen/Paginas/default.aspx>, geraadpleegd september 2024.

meer terug, want die wachten de termijn van de regeling af en die zijn dan schuldenvrij. Maar voor de toelating willen we ze eigenlijk wel een keer gezien hebben. Ze zitten in een instelling en ze komen daar nooit meer uit. Dat staat vast. Dan willen we die nog wel digitaal horen.

Als iemand thuis woont wordt een verzoek voor een digitale zitting niet snel goedgekeurd. Dit komt ook door de ervaringen tijdens coronatijd waarbij het mensen niet lukte om de verbinding tot stand te brengen of ze te informeel ('met een biertje op de bank') deelnamen aan de zitting.

In faillissements-procedures worden alle partijen opgeroepen voor een fysieke zitting. Er zijn rechtbanken die in de oproep vermelden dat partijen een link kunnen opvragen om digitaal aanwezig te zijn. Als een partij om een link vraagt om digitaal aan te sluiten bij de zitting, wordt dat altijd gehonoreerd door rechtbanken die op deze manier werken.

Bij Whoa procedures komt het initiatief voor een digitale zitting vanuit de rechtbank zelf. De genodigden worden opgeroepen voor een online zitting en als ze daar bezwaar tegen hebben, kunnen ze dat melden en wordt een fysieke zitting gepland. Het aansturen op online zittingen komt vooral voort uit praktische overwegingen. Het zijn procedures bij een meervoudige kamer die door een landelijke pool van ongeveer 22 rechters worden gedaan. Aan een zitting nemen dus rechters van verschillende rechtbanken deel. Om tijdig zittingen te kunnen plannen en reistijd van rechters te besparen, worden deze zittingen vrijwel altijd volledig online gehouden. Dit geldt te meer als er buitenlandse schuldeisers of erg veel partijen bij betrokken zijn. Het komt wel eens voor dat er 80 deelnemers zijn in een zaak. Het zijn geen procedures met kwetsbare burgers, maar het kan soms wel een kleine ondernemer zijn:

Ook de bakker op de hoek kan zo'n procedure doen. Het is wel een kostbare procedure en daarom zie je het niet zo heel vaak, maar het gebeurt wel.

Behalve bij Whoa-zaken is het uitgangspunt bij de bovengenoemde procedures dus een fysieke zitting. Ook omdat er geen wettelijke grondslag is voor een digitale zitting. Alleen als de betrokkene er zelf om verzoekt, wordt een digitale zitting overwogen. Daarbij zal er in een cbm-zaak en (bij rechtbanken die zo werken) in een faillissementszaak sneller besloten worden om de zaak (gedeeltelijk) digitaal te behandelen dan in een Wsnp-zaak. In die afweging zal bijvoorbeeld betrokken worden dat iemand niet in staat is te komen of als dat heel belastend is. Rechters bekijken van geval tot geval of ze daar in mee gaan.

Maar het uitgangspunt is nog steeds dat dat in principe allemaal niet kan een digitale zitting, vanwege het ontbreken aan een wettelijke grondslag. Dus dan moet je van geval tot geval beoordelen of het dan wel of niet kan en is de instemming van partijen gewoon nodig. Dat is volgens mij een beetje de hoofdmoot van die handreiking: partijen moeten het allemaal oké vinden en dan kan eigenlijk alles. Als partijen bezwaar hebben of een van de partijen heeft bezwaar, dan houdt het eigenlijk al op vanwege het gebrek aan wettelijke grondslag.

Het gebruik van en de ervaringen met hybride zittingen verschillen per rechtbank en zijn afhankelijk van de apparatuur ter plekke. De apparatuur verschilt per gerecht en per zittingszaal. Soms is er goede apparatuur voor een hybride zitting, soms wordt een videoset binnengereden (één scherm en één cameragezichtspunt voor de online deelnemer). Sommige locaties hebben redelijk goede ervaringen met hybride zittingen omdat diverse camera's de hele zittingszaal beslaan en kunnen focussen op degene die spreekt. Bij de rechtbank van de geïnterviewde rechter is dit niet het geval. Hybride zittingen worden daarom vermeden en de online zittingen worden vooral via MS Teams gehouden waarbij dus alle aanwezigen online deelnemen. Als nadelen van hybride zittingen worden genoemd:

de grotere kans op technische storingen, problemen met de communicatie en de ongelijkwaardige positie van degene die digitaal deelnemen (gebrek aan *equality of arms*). Technische ondersteuning is wel nog steeds aanwezig.

Als de techniek faalt, dan zijn er mensen van de ICT van de facilitaire dienst die dat komen fixen. Dat is eigenlijk altijd wel aanwezig, maar heel weinig nodig. Eigenlijk zeker nu we Teams hebben, werkt het eigenlijk heel goed. Dat is nog wel een ding in een aantal zittingszalen die zijn voorbereid voor digitale zittingen. Maar dat werkt dan vaak toch niet zo betrouwbaar als gewoon zoals nu achter de laptop. Ik heb er wel de voorkeur om dan niet in de zittingszaal te zitten, maar gewoon op een kantoor achter een laptop en de griffier achter zijn eigen laptop. Omdat dat wel betrouwbaarder is dan in de zittingszaal.

Als een minpunt van Teams-zittingen wordt het gebrek aan decorum genoemd:

Hoe het is, komt denk ik niet heel professioneel over. Dat zei ik net niet, maar dat vind ik ook een van de manco's van die digitale zitting. Het hele idee van je komt bij de rechter is weg en of bij die cbm-zittingen sowieso al nauwelijks aanwezig omdat we het allemaal heel low profile doen zonder toga om het maar zo laagdrempelig mogelijk te houden. Dus daar heeft dat ook wel weer een voordeel. Maar goed, dat slaat dan weer door met 'man thuis met een biertje op de bank'. Dus het idee van ik moet naar de rechter, dat is soms wat weg.

Voor hybride zittingen zou in de toekomst volgens de geïnterviewde rechter meer geïnvesteerd kunnen worden in een betere kwaliteit van de techniek in de rechtszaal. Het voordeel van een zitting in een rechtszaal vindt hij dat het meer decorum heeft. Een ander aandachtspunt voor de toekomst is een wettelijke grondslag voor online zittingen.

Ik denk dat het voor de toekomst een heel mooi instrument is en het zou heel fijn zijn als er wel een wettelijke basis komt. Ik denk altijd dat het aan de behandelend rechter moet zijn om te besluiten om een zitting wel of niet digitaal te doen of bij sommige zaken. Het is gewoon nodig dat mensen in de zittingszaal zijn, omdat je mensen gewoon in de ogen moet kunnen kijken en dat kan in een digitale omgeving natuurlijk niet. Maar voor heel veel dingen denk ik juist dat het echt wel een uitkomst is.

Als die wettelijke basis er is, is de geïnterviewde rechter niet direct een voorstander van het meer toepassen van online zittingen. Hooguit in situaties waarbij schuldenaren lange afstanden moeten overbruggen voor de toelatingszittingen van Wsnp-zaken die doorgaans maar kort duren.

Een ander aandachtspunt is de toegang van rechtzoekenden tot goede apparatuur. Een gemeentelijke voorziening die voorziet in een ruimte waar rechtzoekenden digitaal kunnen deelnemen aan een zitting zou daarvoor een oplossing kunnen zijn. Bij sommige rechtbanken wordt daarvoor al samengewerkt met gemeentes voor mensen die uit een vroegsignaleringstraject voor schuldenproblematiek naar voren zijn gekomen. In Midden-Nederland zijn bijvoorbeeld bij zeven gemeentes goede voorzieningen getroffen op een kantoorlocatie van de gemeente. Voor burgers blijkt dat een fijne optie te zijn. Ook in Limburg (bij de gemeente Weert) zijn goede ervaringen met videorechtspraak. Een dergelijke ruimte kan ook een oplossing zijn voor mensen die voor een zitting - onder andere door het opheffen van kantonlocaties in 2012 - ver moeten reizen en financieel al in een moeilijke situatie verkeren, zoals schuldenaren in Wsnp.

4 Conclusie

In de coronapandemie heeft de Rechtspraak verstrekende maatregelen genomen om de behandeling van zaken zoveel mogelijk doorgang te laten vinden, waarbij op grote schaal gebruik is gemaakt van de inzet van digitale techniek. Daarmee heeft binnen de rechtspraak een forse innovatieslag plaatsgevonden, maar het heeft ook effect gehad op de positie en beleving van kwetsbare rechtzoekenden die met digitale zittingen in aanraking kwamen. In dit vervolgonderzoek is in kaart gebracht op welke manier er thans (anno 2024) in de rechtspraak met digitale zittingen wordt omgegaan en welk beleid er in dit verband is ontwikkeld. Dit afsluitende hoofdstuk geeft antwoord op de volgende onderzoeksvragen, waarbij aan elke onderzoeksvraag een paragraaf is gewijd.

1. Wat is de huidige stand van zaken ten aanzien van de inzet van digitale zittingen bij het horen van kwetsbare rechtzoekenden in de rechtspraak?
2. Welke stappen heeft de Rechtspraak na de coronapandemie genomen om de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij digitale zittingen beter te waarborgen en beleid te ontwikkelen dat eerder gesignaleerde knelpunten ondervangt?
3. Waar liggen in dit opzicht nog mogelijke punten ter verbetering mede gelet op in het buitenland ontwikkelde *best practices*?

4.1 Stand van zaken digitale zittingen

Voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag is ten eerste nagegaan in welke zaken met kwetsbare burgers nog gebruik wordt gemaakt van digitale zittingen en wat het beleid is daaromtrent. Ten tweede zijn de ervaringen met en het draagvlak voor digitale zittingen onder rechters onderzocht. Ten derde is de stand van zaken van de techniek en ondersteuning bekeken. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat het onderzoek beperkt in omvang is geweest in de zin dat er geen uitvoerig kwantitatief of kwalitatief onderzoek heeft plaatsgevonden naar hoe vaak er precies gebruik is gemaakt van de digitale zittingen en in welke specifieke zaken. Het onderzoek strekte ertoe om daarvan een globaal beeld te verkrijgen met het oog op de beantwoording van deelvraag 2 en 3.

Het gebruik en beleid

Online en hybride zittingen vinden nog steeds plaats in straf-, jeugdbeschermings-, vreemdelingenrechtzaken en ook in toezichtzaken met kwetsbare burgers (cbm- en Wsnp-zaken). Echter, de Rechtspraak is wel teruggekeerd naar de situatie waarin de fysieke zitting het uitgangspunt vormt. Het beleid is zodoende 'fysiek, tenzij'.²⁰⁴ Als reden wordt gegeven dat fysieke aanwezigheid optimale communicatie tussen alle betrokkenen in het proces waarborgt, omdat verbale en non-verbale, uitingen beter kunnen worden waargenomen.

Een totaaloverzicht van het aantal digitale zittingen heeft de Rechtspraak niet, maar de omvang is wel veel minder dan tijdens de coronapandemie. Het meest wordt het toegepast in het strafrecht en vreemdelingenbewaring. Binnen het strafrecht (raadkamer gevangenhouding en pro forma zittingen) en vreemdelingenbewaringszaken samen ligt het aantal digitale zaken in 2024 bijvoorbeeld op ongeveer 100 zittingen per week, aldus een van de respondenten. In coronatijd, toen alleen de meest essentiële zaken doorgingen, was dat ruim vier keer hoger.

---

²⁰⁴ Een uitzondering hierop vormen de Whoa-zaken.

Het initiatief om tot een digitale zitting over te gaan, komt in beginsel altijd vanuit een van de partijen of betrokkenen.²⁰⁵ Verzoeken om digitaal aan een zitting te kunnen deelnemen worden alleen gehonoreerd als daar volgens rechters goede redenen voor zijn. Omstandigheden die in dit verband kunnen worden meegewogen, zijn bijvoorbeeld:

- type zitting (voorgeleiding, regie, pro forma);
- aard van de zaak (complexiteit, meervoudig of enkelvoudig, betrokkenheid van een kwetsbare partij, minderjarigen of tolken);
- onmogelijkheid van een fysieke zitting;
- financiële kosten of emotionele belasting voor procesdeelnemers;
- emotionele gehalte van de zaak;
- kans op beïnvloeding buiten beeld;
- voorkomen van reisbewegingen van rechtzoekenden, gedetineerden, getuigen, deskundigen.

Bij de beoordeling of een concrete zaak zich leent voor een digitale zitting, kan een rechter gebruik maken van het 'Afwegingskader en spelregels online zitting' dat in september 2024 is vastgesteld. Het afwegingskader en de spelregels zijn tot stand gekomen na brede interne en externe consultatie. Daarbij zijn ook organisaties betrokken die het 'burgerperspectief' vertegenwoordigen. Het is een document in ontwikkeling, dat kan worden aangepast op basis van voortschrijdend inzicht en naar aanleiding van gesprekken met ketenpartners. Het uitgangspunt is dat zittingen fysiek plaatsvinden, maar dat een digitale zitting een volwaardig alternatief kan zijn. Een ander uitgangspunt is dat de uiteindelijke beslissing of een zitting digitaal plaatsvindt bij de rechter ligt. Voor civiel- en bestuursrechtelijke procedures kan een digitale zitting echter alleen worden ingezet met instemming van partijen, omdat een wettelijk kader ontbreekt. Het voorgaande kabinet heeft toegezegd dit wettelijke kader te regelen, maar dit is nog niet gerealiseerd.

Ervaringen en draagvlak onder rechters

De ervaringen van rechters met digitale zittingen lopen sterk uiteen en verschillen binnen en tussen rechtsgebieden. Deze variëren ook afhankelijk van welke actor in het proces digitaal deelneemt. Zo komen digitale zittingen met minderjarigen en met getuigen zelden voor, terwijl rechters meer ervaring hebben met zittingen waarbij deskundigen of procespartijen digitaal deelnemen.

Rechters noemen verschillende voor- en nadelen van digitale zittingen. Als voordeel wordt genoemd betere toegankelijkheid voor mensen in verband met reistijden, kosten en mobiliteitsproblemen. Maar ook de mogelijkheid om deel te nemen vanuit een vertrouwde omgeving en minder emotionele stress voor rechtzoekenden worden als voordelen genoemd. Veelgenoemde nadelen zijn de kwalitatief minder goede communicatie die digitaal mogelijk is en de storingsgevoeligheid van de technologie. Rechters melden nog steeds problemen met de kwaliteit van internetverbindingen, slecht werkende apparatuur, en onhandigheid bij partijen in het gebruik van digitale middelen. Ook de afhankelijkheid van de kwaliteit van de verbinding en apparatuur van deelnemende partijen, zoals apparatuur in een detentiecentrum of van een procespartij zelf, wordt als probleem genoemd. Als dit niet goed functioneert, is een effectieve behandeling van de zaak lastig.

Techniek en ondersteuning

Een belangrijke randvoorwaarde van het goed functioneren van digitale zittingen is goed functionerende techniek, een goede inrichting van de zittingszaal en technische ondersteuning.

---

²⁰⁵ Een uitzondering vormen de Whoa-zaken.

Voor volledige online zittingen wordt hoofdzakelijk gebruikgemaakt van MS Teams. Over de technische kwaliteit daarvan zijn de geïnterviewde rechters redelijk tevreden. Wel mist het platform een professionele uitstraling, een wachtkamerfunctie waarin met deelnemers gecommuniceerd kan worden en goede mogelijkheden voor vertrouwelijk overleg tussen advocaat en rechtzoekende. Voor hybride zittingen worden aparte systemen gebruikt. Zoals we ook in ons vorige onderzoek constateerden, verschilt de kwaliteit van die apparatuur per gerecht en binnen gerechten per zittingszaal. Het beter inrichten van zittingszalen en tevens het makkelijker kunnen deelnemen aan dergelijke zittingen, is een actiepoint waaraan binnen de rechtspraak wordt gewerkt. In het project Telehoren 2.0 zijn hierin bijvoorbeeld stappen gezet en is gewerkt aan een eenduidige manier voor advocaten of andere partijen om digitale toegang te krijgen.

De Raad voor de rechtspraak is voorts een aanbestedingsprocedure gestart voor het realiseren van een nieuw online platform. De focus ligt daarbij op het ontwikkelen van een voorziening voor generieke digitale zittingen – dus zowel voor online als hybride zittingen - die geschikt is voor alle rechtsgebieden. Er zijn functionele eisen opgesteld waaraan dat platform moet voldoen, zoals gebruiksvriendelijkheid, interoperabiliteit en veiligheids- en privacy vereisten. Het aanbestedingstraject is nog niet afgerond.

Technische ondersteuning voor het houden van digitale zittingen is volgens de geïnterviewde rechters nog steeds aanwezig. Deze ondersteuning betreft zowel het ondersteunen van rechtzoekenden die digitaal willen deelnemen als het (direct) verhelpen van technische storingen.

4.2 Adresseren van knelpunten

Dit onderzoek laat zien dat de Rechtspraak na de coronapandemie verschillende stappen heeft genomen om beleid te ontwikkelen voor digitale zittingen waarmee de eerder gesignaleerde knelpunten worden ondervangen. Dat sluit aan bij de aanbeveling om een toetsingskader ontwikkelen dat als basis zou kunnen dienen voor de beslissing van de rechter om al dan niet te kiezen voor een fysieke, online of hybride zitting (of eventueel een schriftelijke behandeling). Het onderzoek is te beperkt van omvang om te zien of die stappen daadwerkelijk de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij digitale zittingen beter waarborgen. Met name in het geformuleerde afwegingskader zien wij terug dat de rechten van kwetsbare rechtzoekenden een rol spelen bij de beslissing een zitting wel of niet digitaal te laten plaatsvinden. Veelal wordt de instemming van de rechtzoekende gevraagd alvorens tot het digitaal horen van de rechtzoekende wordt overgegaan. In zoverre zijn er stappen genomen om de positie van kwetsbare rechtzoekenden te verbeteren. Niettemin constateren we in ons rapport nog enkele knelpunten, die wellicht nog geadresseerd kunnen worden in het al ingezette plan van aanpak.

Een eerste knelpunt is het ontbreken van een wettelijke grondslag voor het houden van een digitale zitting in verschillende rechtsgebieden. De Rechtspraak heeft de wetgever voldoende duidelijk gemaakt dat wetgeving noodzakelijk is voor verdere doorontwikkeling. Alleen in het strafrecht en voor vreemdelingenbewaring is thans in een wettelijk kader voorzien.²⁰⁶

Een tweede knelpunt ziet op de kwaliteit van apparatuur en technische storingen. De aanbestedingsprocedure voor een nieuw generiek online platform is een stap in de goede richting. In verschillende rechtbanken zijn de zittingszalen verbeterd zowel qua inrichting als apparatuur. Nog niet in alle rechtbanken is dit echter het geval. Ook de kwaliteit van de apparatuur in penitentiaire inrichtingen kan verbeterd worden, net als de kwaliteit van apparatuur van procespartijen (zowel uitvoeringsinstanties als individuele procespartijen). Op sommige locaties zijn rechtbanken een

---

²⁰⁶ Zie art. 131a Sv, art. 97 Vw en het Besluit Videoconferentie (*Stb.* 2022, 465).

samenwerking aangegaan met gemeenten die een ruimte beschikbaar stellen met goede apparatuur en privacy. Het verdient aanbeveling om daar verdere stappen in te nemen.

Een derde knelpunt ziet op de kwaliteit van het digitale platform dat het gebruik van een digitale zitting moet faciliteren. De huidige werkwijze met MS Teams biedt geen mogelijkheid voor break out rooms, om bijvoorbeeld vertrouwelijk overleg met de advocaat mogelijk te maken. Ook het gebrek aan decorum in een digitale omgeving is een aandachtspunt, onder meer omdat het 'gewicht van de zaak' door betrokkenen dan mogelijk minder wordt gevoeld. Inmiddels worden weliswaar logo's gebruikt zodat de omgeving wat meer professioneel oogt, maar het is van belang dat de ontwikkeling van een nieuw platform voorziet in een passende omgeving.

Een vierde knelpunt ziet op communicatieproblemen. In zaken waarin gewerkt wordt met tolken, zoals in vrijwel alle vreemdelingenzaken, is nog geen verbetering te zien. Digitale zittingen lopen vertraging op, zeker als de tolk in de zittingszaal is en de rechtzoekende elders. In jeugdbeschermingszaken blijft voorts de veiligheid een knelpunt. Het is voor de rechter nog altijd onduidelijk of de rechtzoekende alleen in de ruimte is als de zitting digitaal plaatsvindt.

Een vijfde en laatste knelpunt betreft de capaciteit en de logistiek. Hoewel er veel stappen zijn genomen om de capaciteit te vergroten in de coronaperiode door het inrichten van zittingszalen en verhoorlocaties in penitentiaire inrichtingen, is de capaciteit niet onbeperkt en ontstaan er in straf- en vreemdelingenzaken nog steeds logistieke problemen als gevolg van het werken met tijdslots in penitentiaire inrichtingen als een zitting uitloopt. Die problemen worden groter op het moment dat er een nieuwe pandemie zou uitbreken. In het afwegingskader is echter nog niet expliciet aandacht besteed aan de prioritering van zaaksbehandeling in tijden van schaarse middelen. Wij adviseerden eerder om op dit punt wel beleid te ontwikkelen in samenspraak met ketenpartners en andere betrokken organisaties en instanties, waarbij tevens aandacht zou moeten worden besteed aan een grondrechtelijke toets van de prioritering en aan het type zaken dat zich – bij het zich voordoen van een nieuwe pandemie of crisis – wel of juist niet leent voor een digitale zitting.

4.3 Inzichten uit het buitenland en verbeterpunten

Er wordt zoals gezegd een nieuw platform ontwikkeld om het gebruik van online en hybride zittingen te faciliteren. Het is evenwel nog onbekend welke randvoorwaarden daaraan in de aanbestedingsprocedure zijn gesteld. Daardoor is niet mogelijk om al nader op de concrete uitvoering te reflecteren. Uit de internationale literatuur zoals in hoofdstuk 2 uiteengezet, kunnen echter wel aandachtspunten worden afgeleid, die in het kader van dit project ook met de Rechtspraak zijn gedeeld (onder meer in de focusgroepen). Naast de aandachtspunten die we in ons vorige onderzoek constateerden, blijkt uit de literatuurstudie dat vooral kwetsbare rechtzoekenden te maken kunnen krijgen met vooroordelen. Achtergrondgeluiden en -beelden, de manier waarop ze in beeld komen of worden belicht, maar ook technische storingen bij rechtzoekenden kunnen zorgen voor een negatieve beeldvorming bij andere procespartijen.

Een belangrijk eerste aandachtspunt voor het ontwikkelen van een online platform is om vooroordelen zoveel mogelijk te voorkomen. Dat kan onder meer door het creëren van een neutrale digitale/virtuele achtergrond, hetgeen ook nuttig is om de privacy van (kwetsbare) rechtzoekenden te beschermen en kan worden gebruikt om de professionaliteit en het decorum van de zitting en de procedure te verhogen.

Een tweede aandachtspunt is dat de digitale omgeving een ordentelijk verloop van de zitting moet faciliteren door een vaste schermindeling met duidelijke rollen maar ook met mogelijkheden voor vertrouwelijk overleg en wachtkamers waarin deelnemers zich kunnen voorbereiden op wat komen gaat.

Een derde aandachtspunt is dat de omgeving ook geschikt moet zijn voor slechthorenden (bijvoorbeeld door *real time* ondertiteling) en er goede functionaliteiten moeten zijn voor de tolk.

Het creëren van een online omgeving alleen is niet voldoende, het is ook van belang om goede toegang te faciliteren tot die omgeving. Er kan van burgers niet onder alle omstandigheden worden verwacht dat zij zelf over de juiste faciliteiten beschikken. Daarom is het van belang om ook in dit opzicht voorzieningen te treffen door het creëren van ruimtes in de gemeente waar rechtzoekenden in beslotenheid en veiligheid kunnen inloggen op de online omgeving (bijvoorbeeld in een bibliotheek of op het gemeentehuis). Juist kwetsbare rechtzoekenden die niet over de juiste digitale middelen en vaardigheden beschikken, zijn hiermee geholpen.

Voorts is het ook van belang dat beroepsbeoefenaren training krijgen in de omgang met die digitale omgeving, ook om bewustzijn te creëren van de mogelijke risico's en biases die kunnen ontstaan door het digitaal horen.

4.4 Tot besluit

Hoewel er geen uitgebreid kwantitatief en kwalitatief onderzoek heeft plaatsgevonden naar hoe vaak er nu precies gebruik wordt gemaakt van digitale zittingen gerelateerd aan specifieke zaken, is op basis van de interviews en focusgroepen wel duidelijk geworden dat de Rechtspraak na de coronapandemie in de door ons bestudeerde zaaktypen grotendeels is teruggekeerd naar de oude werkwijze waarin de fysieke zitting het uitgangspunt vormt. Digitale zittingen zijn daarmee eerder uitzondering dan regel en worden niet meer heel frequent ingezet. Niettemin ziet de Rechtspraak de digitale zitting voor bepaalde zaken wel degelijk als een volwaardig alternatief en wordt nog steeds gewerkt aan beleid en het creëren van een goede online infrastructuur.

Een vraag die rijst en die mede aanleiding vormde voor ZonMw om subsidie te verlenen voor het onderhavige onderzoek, is of de Rechtspraak thans beter is voorbereid op een eventuele nieuwe pandemie of crisis die de toegankelijkheid van de rechtspraak kan belemmeren. Het antwoord moet in beginsel bevestigend luiden, gelet op de stappen die tijdens de coronapandemie zijn genomen en nu nog worden genomen. Er is inmiddels ruimschoots ervaring opgedaan met de inzet van digitale middelen en er is gebouwd aan een fysieke infrastructuur in rechtszalen en huizen van bewaring waarop men terug kan vallen, bijvoorbeeld bij het horen van gedetineerden of vreemdelingen in bewaring. Tegelijkertijd past daar wel een kanttekening nu de capaciteit beperkt is en de aanbeveling om te komen tot een prioritering van zaken in tijden van crisis (nog) niet is overgenomen. Op dat punt zijn daarom nog stappen te nemen temeer daar met name de positie van kwetsbare rechtzoekenden onder druk komt te staan als de Rechtspraak weer op grote schaal op digitaal horen zou overgaan.

Literatuur

Action Committee on Court Operations in Response to COVID-19 (Overzicht best practices)

Action Committee on Court Operations in Response to COVID-19, [Inventory of Existing Resources on Best Practices for Remote Hearings](#), (overzicht best practices)

Africa Arbitration Academy 2020

Africa Arbitration Academy, [Africa Arbitration Academy Protocol on Virtual Hearings in Africa](#), 2020

Ahmed 2023

S. Ahmed, 'Online Courts and Private and Public Aspects of Open Justice: Enhancing Access to Court or Violating the Right to Privacy?', *The Age of Human Rights Journal* 2023

American Arbitration Association (International Centre for Dispute Resolution) 2021

American Arbitration Association (International Centre for Dispute Resolution), [Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties](#), 2021

Bailenson 2021

J.N. Bailenson, 'Nonverbal Overload: A Theoretical Argument for the Causes of Zoom Fatigue', *Technology, Mind, and Behaviour* 2021/2(1)

Bandes & Feigenson 2021

S.A. Bandes & N. Feigenson, 'Empathy and Remote Legal Proceedings', *Southwestern Law Review* 2021/20

Bannon & Keith 2021

A.L. Bannon & D. Keith, 'Remote Court: Principles for Virtual Proceedings During the COVID-19 Pandemic and Beyond', *Northwestern University Law Review* 2021/115(6)

Bateson 2020

D. Bateson, 'Virtual arbitration: The impact of COVID-19', *Indian Journal of Arbitration Law* 2020/9(1), p. 159-169

Baydoun e.a. 2023

Z.A. Baydoun e.a., [Michigan Office of Administrative Hearings & Rules Standards and Guidelines for Remote Hearings](#), 2023

Bell & Legg 2020

F. Bell & M. Legg, 'Survey of Australia's Federal Courts: Judicial Views of Remote Proceedings Summary of Findings', *UNSW Law Research Paper* 2020/23(18)

Bell & Legg 2020

F. Bell & M. Legg, 'Judging during the COVID-19 pandemic - the Australian Federal Courts' Experience', *Civil Justice Quarterly* 2022/41(3), p. 242-273

Bellone 2013

T. Bellone, 'Private attorney-client communication and the effect of videoconferencing in the courtroom', *Journal of International Commercial Law and Technology* 2013-1

Benninger e.a. 2021

T. Benninger e.a., *Virtual Justice? A National Study Analyzing the Transition to Remote Criminal Court*, (Onderzoeksrapport Stanford Criminal Justice Center), 2021

Beukers & Ridderbos-Hovingh 2023

M. Beukers & C.M. Ridderbos-Hovingh, 'Digitale rechtszittingen; van crisiswetgeving naar een permanente regeling?', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2023/21

Boone, Dubelaar & van Wingerden 2022

M.M. Boone, M.J. Dubelaar & S.G.C. van Wingerden, 'Een meer structurele inzet van de videoconferentie in strafzaken? Lessen uit empirisch-juridisch onderzoek naar de ervaringen met digitaal horen tijdens de COVID19-pandemie', *Nederlands Juristenblad* 2022/97(11), p. 830-836

Braun 2020

S. Braun, "'You are just a disembodied voice really": Perceptions of video remote interpreting by legal interpreters and police officers', in: H. Salaets & G. Brône (eds.), *Linking up with Video: Perspectives on interpreting practice and research*, Benjamins Translation Library 2020

Bruquetas-Callejo, Dubelaar & Geertsema 2022

M. Bruquetas-Callejo, M. Dubelaar & K. Geertsema, 'The lawyer as a key player in guaranteeing access to justice in the digital era', *Recht der Werkelijkheid* 2022 (43) 2, p. 89-111

Chief Justice of New Zealand 2023

Chief Justice of New Zealand, [Digital Strategy for Courts and Tribunals](#), 2023

City of Guelph Provincial Offences (best practices)

City of Guelph Provincial Offences, [User Guide and Best Practices for Remote Hearings in Provincial Offences Courts](#), (best practices).

Communication Access Realtime Translation 2024

[Communication Access Realtime Translation](#), National Association of the Deaf, 2024

Cramwinckel & De Boer 2023

T. Cramwinckel & R. de Boer, 'Digitaal procederen in belastingzaken: een update', *Weekblad Fiscaal Recht* 2023/120

Cramwinckel & De Boer 2023

T.A. Cramwinckel & R.A. de Boer, 'De 'online' zitting in belastingzaken', *Weekblad Fiscaal Recht* 2023/173

Das 2020

A. Das, [‘Terwijl de zon op de terrassen schijnt, vindt de strafrechtspraak plaats in het duister’](#), *Nederland Juristenblad*, 19 juni 2020.

Denvir & Selvarajah 2022

C. Denvir & A. D. Selvarajah, ‘Safeguarding Access to Justice in the Age of the Online Court’, *Modern Law Review* 2022/85(1), p. 25-68

Digitale Overheid 2024

Digitale Overheid, [‘Voor wie is dit belangrijk?’](#), geraadpleegd april 2024

Van Eijndhoven 2024

J. van Eijndhoven, [‘Ambtenaren gebruiken onveilig vergaderprogramma: ‘Data waardevol voor spionnen’](#)”, (Online artikel NOS), 6 juni 2024

Engstrom 2020

D. F. Engstrom, ‘Post-COVID courts’, *UCLA Law Review Discourse* 2020, 68, 246–267

Euronews en Reuters 2023

Euronews en Reuters, [‘US mock trial tests hologram witnesses on the stand’](#), euronews, 14 juni 2023

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) – Working Group on Cyberjustice and Artificial Intelligence (CEPEJ-GT-CYBERJUST) 2021

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) – Working Group on Cyberjustice and Artificial Intelligence (CEPEJ-GT-CYBERJUST), *Selected national good practices on videoconferencing in judicial proceedings: Complement to the CEPEJ Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*, 2021

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) 2021

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*, 2021

Ferguson 2022

A. G. Ferguson, ‘Courts without court’, *Vanderbilt Law Review* 2022/75(5), 1461–1522

Florida Bar 2022

Florida Bar, [‘The Florida Bar Recommended Best Practices for Remote Court Proceedings, \(best practices\)’](#), 2022

Florida Supreme Court 2020

Florida Supreme Court, [‘Best Practices: Facilitating Remote Appearance Technology for the Court and the Litigants in the Domestic Relations Divisions, \(best practices\)’](#), 2020.

Glas, Geertsema & Bruning 2022

L.R. Glas, K.E. Geertsema & M.R. Bruning, 'Rechtspraak tijdens corona. Over kwetsbare rechtzoekenden en hun grondrechten', *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten* 2022/21

Judicial College ETBB committee 2020

Judicial College ETBB committee, '[Good Practice for Remote Hearings](#)', 2020

Gori & Pahladsingh 2021

P. Gori & A. Pahladsingh, 'Fundamental rights under Covid-19: an European perspective on videoconferencing in court', *ERA Forum* 2021/21, p. 561–577

Grieshofer 2023

T. Grieshofer, 'Remote Interpreting in Immigration Tribunals', *International Journal for the Semiotics of Law* 2023/36, p. 767–788

Huang e.a. 2023

K. S. Huang e.a., 'COVID-19 and Dispute Resolution in China: Trends in Arbitration and Litigation', *Asian Journal of Comparative Law* 2023/18(1), p. 81 – 90

International Council for Commercial Arbitration (ICCA) & the International Bar Association (IBA) 2019

International Council for Commercial Arbitration (ICCA) & the International Bar Association (IBA), *ICCA-IBA Joint Task Force on Data Protection in International Arbitration*, 2019

Jackson & Krantz 2022

K. Jackson & Krantz LLP, '[Best Practices for Attending a Hearing via Zoom](#)', *JDSupra*, 15 July 2022

Johnson 2023

S. Johnson, '[Colombian Court Holds Hearing in Metaverse – Metaverse Bitcoin News](#)', *businessnews*, 17 February 2023

Judicial College 2020

Judicial College, '[Good Practice for Remote Hearings](#)', May 2020

Jukes 2024

C. Jukes, 'Remote Hearings: Driving Efficiencies and Flexibility in the Court Room, England and Wales', (Presentatie HM Courts & Tribunals Service) 2024

Kamber 2022

K. Kamber, 'The Right to a Fair Online Hearing', *Human Rights Law Review* 2022/22(2), p. 1–21

Kim 2020

K. Kim, *Seoul Protocol on Video Conferencing in International Arbitration*, 2020

Van der Kraats 2021

K.G.F. van der Kraats, 'Corona en de civiele rechtspraak: elk nadeel heeft een voordeel?', *Ars Aequi* 2021, p. 301-306.

Kunkel, Ray & Bryant 2022

T. Kunkel, B. Ray & K. Bryant, *Adoption of Virtual Services in Judicially Led Diversion Programs: Final Findings*, (Onderzoeksrapport National Center for State Courts and Rulo Strategies), 2022

Lea 2023

L.P. Lea, 'New technologies in the court: Remote hearings and hybrid interpreting during the pandemic', *Across Languages and Cultures* 2023/24(3)

Legg & Song 2021

M. Legg & A. Song, 'The Courts, the Remote Hearing and the Pandemic: From Action to Reflection', *UNSW Law Journal* 2021/44(1), p. 126-166

Van Lent & Malsch 2021

L. van Lent & M. Malsch, 'Gaten in de openbaarheid: Rechtbankverslaggeving na één jaar corona', *Nederlands Juristenblad* 2021/20, p. 1662-1668

McKay 2016

C. McKay, 'Video Links from Prison: Permeability and the Carceral World', *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 2016-1, p. 21- 37

McKay 2020

C. McKay, 'Glitching justice: Audio visual links and the sonic world of technologised courts', *Law Text Culture* 2020

McKay 2015

C. McKay, 'Videolinks from prison: Court 'Appearance' Within Carceral Space', *Law, Culture and Humanities* 2015, p. 242-262

Mentovich, Prescott & Rabinovich-Einy 2023

A. Mentovich, J.J. Prescott & O. Rabinovich-Einy, 'Legitimacy and online proceedings: Procedural justice, access to justice, and the role of income', *Law and Society Review* 2023/57(2), p. 189-213

Michigan Courts 2024

Michigan Courts, Virtual Courtrooms (Benchcards), April 2024.

Muir, Newman & Rossner 2023

B.R. Muir, E.J. Newman & M. Rossner, 'The role of video background cues in the virtual court: a psychological perspective', *Psychology, Crime & Law* 2023, p.1–19

Mulcahy & Tsalapatani 2022

L. Mulcahy & A. Tsalapatani, 'Exclusion in the interests of inclusion: who should stay offline in the emerging world of online justice?', *Journal of Social Welfare and Family Law* 2022/44(4), p. 455–476

Myers e.a., 2006

K. Myers e.a., 'Telepsychiatry with Incarcerated Youth', *Journal Adolescent Health* 2006/38(6), p. 643-648.

National Association of the Deaf 2024

National Association of the Deaf, '[Communication Access Realtime Translation](#)', 2024

National Centre for State Courts 2020

National Centre for State Courts, *Virtual Courtroom Standards and Guidelines*, 2020

Naves 2021

H. Naves, '[Telehoren is een schoolvoorbeeld van ketensamenwerking](#)', *strafrechtketen.nl*, 26 april 2021

Norton 2023

K.L.W. Norton, 'Accessing Justice in Hybrid Courts: Addressing the Needs of Low-Income Litigants in Blended in-Person and Virtual Proceedings', *Georgetown Journal on Poverty Law and Policy* 2023/3

Nylund 2023

A. Nylund, 'Comparative insight on courts and court proceedings during the pandemic', in: K. Gajda-Roszczyńska, *Impact of the COVID-19 Pandemic on Justice Systems*, V&R unipress 2023

Olugasa & Davies 2022

O. Olugasa & A. Davies, 'Remote Court Proceedings in Nigeria: Justice Online or Justice on the Line', *International Journal for Court Administration* 2022/13(2), p. 2-17

Online Dispute Resolution Committee 2021

Online Dispute Resolution Committee, Report of [Online Dispute Resolution Committee](#), *Massachusetts Access To Justice Commission*, 2021

Ostrom 2021

B. Ostrom e.a., *The use of remote hearings in Texas State Courts: The impact on judicial workload* (Onderzoeksrapport National Center for State Courts: Court Consulting Division), 2021

Ostrom e.a. 2021

B. Ostrom e.a., *The Use of Remote Hearings in Texas State Courts: The Impact on Judicial Workload* (Onderzoeksrapport National Center For State Courts | Court Consulting Division), 2021

Pandemic Practices Working Group 2023

Pandemic Practices Working Group, [New York Courts' Response to the Pandemic: Observations, Perspectives, and Recommendations](#), 2023

Peristeridou & de Vocht 2021

C. Peristeridou & D. de Vocht, 'Remote justice en een kindvriendelijk strafproces: De potentiële effecten van videolinks voor jeugdige verdachten', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2021, p. 238-241

Pinsler 2021

J. Pinsler, 'Singapore Civil Procedure and Covid-19' in: B. Krans. A. Nylund (eds.), *Civil Courts Coping with Covid-19*, The Hague 2021

Poland 2015

J.L. Poland, 'Lights, Camera, Emotion!: an Examination on Film Lighting and Its Impact on Audiences' Emotional Response', (Scriptie Cleveland State University), 2015

Prins 2023

C. Prins, 'Politiek, samenleving en rechtspraak: vertrouwen in digitale zittingen', *NJB* 2023/1863, afl. 26.

Quintanilla e.a. (eds.) 2023

V.D. Quintanilla e.a. (eds.), *Accessing Justice with Zoom: Experiences and Outcomes in Online Civil Courts* (Maurer School of Law, 2023)

Radu 2023

A. Radu, '[Property Litigation in the Metaverse: AI Judges and Virtual Courtrooms](#)', LinkedIn, 30 november 2023

Ran 2023

Y. Ran, 'Human Interpreters in Virtual Courts: A Review of Technology-Enabled Remote Settings in Australia', *Journal of Digital Technologies and Law* 2023/1(3), p. 712-724

Rattan, Rattan & Rattan 2021

J. Rattan, E. J. Rattan & V. Rattan, 'The COVID-19 Crisis – the New Challenges Before the Indian Justice and Court Administration System', *International Journal for Court Administration* 2021/12(2)

De Rechtspraak 2023

Rechtspraak, [Jaarverslag 2023](#)

De Rechtspraak, Jaarplan 2024

De Rechtspraak, [Jaarplan 2024: Rechtspraak maakt samenleven mogelijk](#), 2024.

Reus 2022

A.G. Reus, *Online Courts: Comparative Study* (PRK Partners & Masaryk University), 2022

Rickard 2021

E. Rickard, *How Courts Embraced Technology, Met the Pandemic Challenge, and Revolutionized Their Operations*, (Onderzoeksrapport PEW), 2021

Ridderbos-Hovingh e.a. 2022

C. Ridderbos-Hovingh e.a., *Ervaringen met elementen uit de tijdelijke COVID-19-wetgeving Justitie en Veiligheid*, (Onderzoeksrapport Pro Facto), 2022

Rijksoverheid 2024

Rijksoverheid, '[Vaste Internetverbindingen in Nederland](#)', 2024

Rossner & McCurdy 2020

M. Rossner & M. McCurdy, *Video Hearings Process Evaluation (Phase 2)*, (Onderzoeksrapport London School of Economics), 2020

Rossner & Tait 2023

M. Rossner, & D. Tait, 'Presence and participation in a virtual court', *Criminology & Criminal Justice* 2023/23(1), p. 135-157

Rossner 2021

M. Rossner, 'Remote rituals in virtual courts', *Journal of Law and Society* 2021/48(3), p. 334-361

Rossner, Tait & McCurdy 2021

M. Rossner, D. Tait & M. McCurdy, 'Justice reimagined: challenges and opportunities with implementing virtual courts', *Current Issues in Criminal Justice* 2021/33(1), p. 94-110

Sanders 2022

A. Sanders, 'Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic', *International Journal for Court Administration* 2021/12(2)

Saxena 2024

P. Saxena, 'Technological Innovations in India's Legal Sector for Access to Justice During and Post Pandemic', *Law and Development Review* 2024

Sela 2021

A. Sela, 'Diversity by Design: Improving Access to Justice in Online Courts with Adaptive Court Interfaces', *Journal of Law & Ethics of Human Rights* 2021/15(1), p. 125-152

Ter Voert & Glasgow 2021

M. ter Voert & Y. Glasgow, 'Is er toekomst voor onlinezittingen in de rechtspraak?', *Recht der Werkelijkheid* 2021/42(2)

Ter Voert e.a. 2022

M.J. ter Voert e.a., *Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugdbeschermings-, en vreemdelingenrecht* (Onderzoeksrapport Nijmegen-Leiden-Utrecht: Radboud Universiteit-Universiteit Leiden-Universiteit Utrecht), 2022

Turner 2021

J.I. Turner, 'Remote criminal justice', *Texas Tech Law Review* 2021/53(2), p. 197-272

University of Twente 2023

University of Twente, '[Tendrapport Digitale Inclusie: Kerncijfers en beleidsaanbevelingen](#)', (Onderzoek Digitale Inclusie), 2023

Vienna International Arbitral Centre 2020

Vienna International Arbitral Centre, '[The Vienna Protocol: A Practical Checklist For Remote Hearings](#)', 2020

Virtual Courts 2024

Virtual Courts, '[About Virtual Court](#)', May 2024

De Vocht 2023

D.L.F. de Vocht, 'Niet omdat het moet, maar omdat het kan: Hoe verder met telehoren in het Nederlandse strafproces', *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht* 2023/3, p. 142-155

Webster e.a. 2023

E. Webster e.a., "'Court Can Happen Anywhere": Courtroom Workgroup Members' Perceptions of the Challenges and Opportunities of a Transformed Workplace', *Criminal Justice and Behavior* 2023, 1737-1756

Wolfangel 2024

E. Wolfangel, '[Mithören, wenn Beamte sprechen](#)', (Online artikel Zeit Online), 5 Juni 2024

Written evidence submitted by The Law Society 2023

['Written evidence submitted by The Law Society'](#), *The Law Society of England and Wales*, 2023

Regelgeving

The Supreme People's Court, '[Online Litigation Rules of the People's Courts](#)', Fa Shi (2021) No.12

Verordnung über Massnahmen in der Justiz und im Verfahrensrecht im Zusammenhang mit dem Coronavirus ([Covid-19-Verordnung Justiz und Verfahrensrecht](#))

Bijlage 1 Informatieformulier

Universiteit
Leiden

Universiteit Utrecht

Radboud Universiteit

Informatie- en toestemmingsformulier

Onderzoek 'De gevolgen van digitale toegang tot de rechtspraak voor kwetsbare rechtzoekenden post COVID'

U bent uitgenodigd om mee te doen aan een onderzoek van de Radboud Universiteit, de Universiteit Leiden en de Universiteit Utrecht. U wordt verzocht de informatie en de onderstaande toestemmingsverklaring te lezen.

Waarover gaat het onderzoek?

Het doel van het onderzoek is in kaart te brengen hoe het in de Nederlandse rechtspraak is gesteld met de inzet van online zittingen bij het horen van kwetsbare rechtzoekenden na de coronapandemie en te identificeren welke stappen nog kunnen worden genomen om online zittingen en het waarborgen van rechten van kwetsbare rechtzoekenden te verbeteren. De onderzoeksgegevens zullen worden verwerkt in een onderzoeksrapport dat wordt gepubliceerd op de website van de betreffende universiteiten. Dit onderzoek wordt uitgevoerd met subsidie van ZonMw in het kader van het COVID-onderzoeksprogramma.

Wat wordt er van u verwacht?

Voor dit onderzoek vragen we u mee te werken aan een interview. Het interview zal ongeveer een uur duren en kan online plaatsvinden of op een plaats die uw voorkeur heeft. Voorafgaand aan het interview krijgt u een lijst toegestuurd met de onderwerpen waarover we met u willen spreken. Aan het begin van het interview vragen wij u toestemming om een geluidsopname te maken. U kunt ook deelnemen zonder dat een geluidsopname wordt gemaakt. Geluidsopnames worden gewist zodra het gespreksverslag klaar is. U krijgt het gespreksverslag toegestuurd en kunt daar eventueel nog wijzigingen in aanbrengen.

Vrijwilligheid

Deelname aan het onderzoek is vrijwillig. U hoeft geen vragen te beantwoorden waar u liever geen antwoord op geeft, en u kunt op elk moment tijdens het interview uw deelname stoppen en uw toestemming intrekken. U hoeft niet aan te geven waarom u stopt. U kunt tot twee weken na afronding van het gespreksverslag ook uw verslag laten verwijderen door een mail te sturen naar marijke.tervoert@ru.nl.

Wat gebeurt er met mijn gegevens?

Het gespreksverslag wordt geanonimiseerd en bewaard op de beveiligde servers van de Radboud Universiteit, volgens het protocol van de universiteit. Dit protocol is in lijn met de Algemene Verordening Persoonsgegevens (AVG). De geanonimiseerde gespreksverslagen worden tien jaar opgeslagen om wetenschappelijke integriteit te waarborgen. Alleen de onderzoekers krijgen toegang tot het gespreksverslag en het verslag wordt niet voor andere doeleinden gebruikt dan dit onderzoek.

Toestemmingsverklaring

Door toestemming te geven, geeft u aan dat u de bovenstaande informatie heeft gelezen en begrepen en vrijwillig instemt met de hieronder beschreven punten.

- Ik geef toestemming voor deelname aan dit interview als onderdeel van het onderzoek.
- Ik geef toestemming voor het gebruik van de geanonimiseerde transcriptie, incl. citaten, voor onderzoeksdoeleinden.
- Ik begrijp dat deelname aan dit onderzoek vrijwillig is en dat ik op elk moment tijdens het interview mijn recht behoud om mijn deelname aan dit onderzoek in te trekken zonder enige gevolgen.
- Ik begrijp dat alle persoonlijke gegevens uit het interview geanonimiseerd worden en dat de eventuele audio-opname van het interview direct wordt verwijderd na transcriptie.

Vragen of klachten

Mocht u vragen of klachten hebben dan kunt u altijd contact opnemen met de hoofdonderzoeker:
Prof. dr. Marijke ter Voert
marijke.tervoert@ru.nl

Bijlage 2 Topiclijst interviews

Topics interviews rechters 2024

1. Inleiding

- doel van het onderzoek
- anonimiteit
- toestemming tot opname

2. Persoonsgegevens

- functie
- ervaringsjaren
- rechtsgebied/sector

3. Algemene open vraag

- Wat zijn uw ervaringen met online zittingen sinds de beëindiging van de coronamaatregelen?
- wat was positief, wat was negatief?

4. Wordt er nog gebruik gemaakt van online zittingen in uw rechtsgebied?

- aantal zaken
- bij welk type rechtszaken
- verschillen tussen rechtbanken
- op wiens initiatief
- veranderingen sinds corona
- plannen voor de toekomst

5. Van welke vormen van online zittingen wordt gebruik gemaakt?

- hybride of helemaal online
- bij hybride: welke persoon is op afstand
- welke techniek: Teams, CMS, videoconferencing/telehoren, telefonisch, ...
- welke techniek voor welk type zaken
- ondersteuning voor rechtzoekenden
- ondersteuning voor personeel
- veranderingen in techniek, ondersteuning of beleid sinds corona

6. Gebruik (tijdelijke) regeling zaaksbehandeling online zittingen

- ervaringen met het gebruik: bruikbaarheid, ...
- veranderingen/aanpassingen sinds corona (concept afwegingkader)
- hoe wordt rekening gehouden met kwetsbare positie van rechtzoekende
- is instemming vereist van rechtzoekende/verdachte

7. Hoe zou een online zitting er volgens u idealiter uitzien?

8. Adresseren knelpunten tav rechtzoekenden

- welke knelpunten worden ervaren?
- selectie zaken
- communicatie ter zitting (advocaat, tolk)
- ervaren procedurele rechtvaardigheid / day in court

- equality of arms
- rol advocaat

9. Adresseren knelpunten beleid

- tav kwaliteit techniek en ondersteuning
- regeling zaaksbehandeling
- wetgeving

10. Slot

- ben ik iets vergeten te vragen wat u wel had willen vertellen?
- wilt u nog iets zeggen/vragen?
- dank.

Bijlage 3 Opzet focusgroepen

De gevolgen van online zittingen voor kwetsbare rechtzoekenden post COVID

Deelnemers: vertegenwoordigers diverse LOVs
Wanneer: 25 en 27 september 2024
Waar: online

1 Doel focusgroep

Deze focusgroep vindt plaats in het kader van het onderzoek 'De gevolgen van online zittingen voor kwetsbare rechtzoekenden post COVID' dat door ZonMw wordt gesubsidieerd. Het onderzoek wordt uitgevoerd door onderzoekers van de Universiteit Leiden, de Universiteit Utrecht en de Radboud Universiteit. Voor het onderzoek is een internationaal literatuuronderzoek verricht over de periode 2021-2024 naar (1) de gevolgen van hybride/online zittingen voor (kwetsbare) rechtzoekenden, en zijn (2) best practices en nieuwe technologische ontwikkelingen geïnventariseerd. We willen de resultaten daarvan delen in een focusgroep om bij te dragen aan het ontwikkelen van afwegingskader of andere keuzes die voor de rechtspraak van belang zijn in het kader van online zittingen. Voor ons kan de focusgroep inzicht geven in de stand van zaken en eventuele knelpunten waar rechters in verschillende rechtsgebieden mee te maken hebben. Gegevens worden anoniem verwerkt. De resultaten verschijnen in een onderzoeksrapport dat eind dit jaar verschijnt.

2 Vraagstelling onderzoek

Dit onderzoek is een vervolg op ons ZonMw onderzoek, '[Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden](#)' uit 2021. Daarin hebben we een aantal positieve en negatieve effecten geconstateerd van online zittingen:

Negatief:

- bemoeilijkt de (vertrouwelijke) communicatie tussen cliënt en advocaat, en tussen client en tolk;
- non-verbale communicatie is lastiger te interpreteren;
- rechters kunnen moeilijk controleren of (kwetsbare) partijen zich in een veilige situatie bevinden (familie jeugdrecht).
- kan een negatief effect hebben op de ervaren procedurele rechtvaardigheid. Gebrek aan een 'day in court';
- rechtzoekenden realiseren zich niet altijd de volle ernst van de procedure, maken daarom geen gebruik van juridische bijstand of gedragen zich te informeel.
- kan gevolgen hebben voor fundamentele rechten van rechtzoekenden: bv. het recht van effectieve deelname aan het proces en het beginsel van equality of arms; het recht op (vertrouwelijke) communicatie tussen rechtzoekenden en advocaat en tolk; de openbaarheid van de zitting en het vonnis.
- er kunnen (regelmatig) technische storingen optreden; knellende timeslots voor verdachten
- de kwaliteit van apparatuur is niet altijd goed; slechte beeld- en geluidskwaliteit.

Positief:

- efficiëntie en flexibiliteit: zaken kunnen tijdig worden afgerond en hoeven niet te worden uitgesteld als een van de deelnemers niet aanwezig kan zijn.
- kan toegang tot de zitting vergemakkelijken: partijen die normaal gesproken niet aanwezig kunnen zijn vanwege bv. verblijf in het buitenland, handicap of anderszins, kunnen deelnemen.
- minder reis- en wachttijden. Minder reiskosten.
- voor sommige procespartijen is een online zitting minder stressvol als ze vanuit hun vertrouwde omgeving kunnen deelnemen.

Om in de toekomst een beter evenwicht te vinden tussen deze voor- en nadelen is een aantal aanbevelingen gedaan, met name (1) het ontwikkelen van een afwegingskader op basis waarvan kan worden besloten wanneer wordt gekozen voor een fysieke, volledig digitale of hybride zitting (2) het inzetten op duurzame innovatie, onder meer door te investeren in de kwaliteit van digitale zittingen en door randvoorwaarden te ontwikkelen die dergelijke zittingen zoveel mogelijk tot een volwaardig alternatief maken voor fysieke zittingen.

Vraagstelling huidige onderzoek:

Welke stappen heeft de Rechtspraak na de coronapandemie genomen om de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij online zittingen beter te waarborgen en hoe kunnen die rechten in de toekomst worden gewaarborgd?

Deelvragen:

1. Wat is de huidige stand van zaken ten aanzien van de inzet van online zittingen bij het horen van kwetsbare rechtzoekenden in de Rechtspraak?
2. Op welke wijze heeft de Rechtspraak de knelpunten ten aanzien van de rechten van kwetsbare rechtzoekenden bij online zittingen geadresseerd of is ze van plan deze te adresseren bij een mogelijk volgende pandemie of bij toekomstig gebruik van online zittingen?
3. Wat kunnen we leren van bevindingen uit buitenlands onderzoek hierover?

Het onderzoek richt zich op het strafrecht, vreemdelingenrecht, civiel jeugdrecht en toezichtzaken. De rechtzoekenden in deze procedures bevinden zich doorgaans in een kwetsbare (rechts)positie.

3 Agenda focusgroep

Tijdens de focusgroep presenteren we internationale bevindingen met betrekking tot (1) de voor- en nadelen van online zittingen; (2) best practices met betrekking tot platforms en aanvullende maatregelen en aandachtspunten voor een afwegingskader.

3.1 Voor- en nadelen digitale zittingen

Voordelen	Nadelen
Efficiëntie - geen vertraging van zaken bij afwezigheid van deelnemer(s) (bijvoorbeeld quarantaine) - Vermindering reis- en wachttijden - Door kortere reis- en wachttijden, kunnen advocaten, tolken en ander (essentieel) personeel meer rechtzoekenden sneller bijstaan	(Vertrouwelijke) communicatie niet of in mindere mate mogelijk - Geen (vertrouwelijk) (voor)overleg tussen advocaat en cliënt (en tolk indien nodig) bij online deelname op verschillende locaties - moeilijker voor advocaten om (juridisch) advies of (emotionele) steun te geven aan rechtzoekenden - Non-verbale communicatie moeilijker te interpreteren, kan leiden tot zoommoeheid
Flexibiliteit - Verhinderde partijen (buitenland, handicap, enz.) kunnen gemakkelijker deelnemen - Minder stressvol door deelname vanuit vertrouwde omgeving - Nieuwe digitale functies kunnen procedures flexibeler maken en nieuwe, creatieve en effectieve(re) manieren van geschillenbeslechting mogelijk maken (<i>break-out rooms</i>)	Technische storingen + beperkte apparatuur - slechte kwaliteit van beeld/geluid of beperkte apparatuur (kleine schermen, niet geoptimaliseerde software, slechte regie (video en audio)) - Ontevredenheid over hoe procespartijen in beeld komen - Digitale kloof : armere mensen hebben slechtere apparatuur, minder digitale vaardigheden - Bepaalde videoplatforms minder toegankelijk voor procespartijen met zintuiglijke beperkingen (slechthorend, doof of blind) - online kan 'onnatuurlijk' of 'afstandelijk' aanvoelen, moeilijker om emotionele procespartijen online te kalmeren, problemen met <i>conversational turntaking</i>
(Ervaren) procedurele rechtvaardigheid - Grotere ervaren procedurele rechtvaardigheid door: minder stress en gevoelens van (sociale) uitsluiting; minder lange wachttijden en een minder gehaast proces	(Ervaren) procedurele rechtvaardigheid - Lager ervaren procedurele rechtvaardigheid door gebrek aan fysieke ' <i>day in court</i> ', missen decorum, zich niet serieus genomen voelen - Procespartijen maken minder gebruik van juridische bijstand of gedragen zich te informeel omdat zij zich de ernst van de procedure niet realiseren

Voordelen	Nadelen
Openbaarheid van de zitting - kan openbaarheid van de Rechtspraak vergoten door praktijken als <i>live streamen</i> voor (besloten) publiek en media - Opnames van digitale zittingen kunnen worden gebruikt om transcripties te maken	Openbaarheid van de zitting - weinig digitale zaken worden <i>gestreamd</i> (beperkingen in aantal en type deelnemers) - <i>Excessive publicity</i> (kan gedrag van procespartijen (negatief) beïnvloeden) - Risico van <i>disruptive justice</i> door (te veel) ongecontroleerde berichtgeving dat een misleidend beeld van de zaak kan schetsen
	Fundamentele rechten (selectie) - Aanwezigheidsrecht - Effectieve deelname aan het proces - <i>Equality of arms</i> - Openbaarheid van de procedure - Recht op eerlijke bewijsvoering/getuigen-verhoor/tolk/informatie over de aard en de oorzaak van beschuldigingen - Vermoeden van onschuld (als gevolg van negatieve <i>biases</i>)
	Tolken - Tolken kunnen zittingen (mogelijk) minder goed volgen, verstaan en vertolken door (1) technische problemen (audio/video), (2) problemen met het ordelijke verloop van de procedure (<i>conversational turn-taking</i> en communicatiemanagement), (3) cognitieve (over)belasting (gemis aan non-verbale communicatie), en (4) (mogelijke) gevoelens van verminderde betrokkenheid - Langere duur van zittingen bij gebrek aan simultane vertaling
	Privacy en (data)veiligheid - Veiligheidsproblemen voor (kwetsbare) procespartijen, moeilijker te controleren of (kwetsbare) partijen zich in een veilige situatie bevinden (jeugdrecht) + andere procespartijen kunnen ontdekken waar bepaalde (kwetsbare) rechtzoekenden zich bevinden op basis van visuele/auditieve <i>background cues</i> - Uitlekken van (gevoelige) data door gebrekkige gegevensbescherming of ongeoorloofde opnames

Vragen:

- Worden knelpunten herkend? Hoe wordt met bepaalde nadelen rekening gehouden?
- Wat is er ten aanzien van deze knelpunten veranderd post COVID?

3.2 Best practises

a. Platform voor het houden van digitale zittingen

Voorwaarden: gebruiksvriendelijk, toegankelijk, goede databeveiliging, professionaliteit (decorum), goede video- en audiokwaliteit, minimale connectiviteitsproblemen, mogelijkheden voor (vertrouwelijk) overleg tussen procespartijen, ordelijk verloop van de procedure kunnen waarborgen.

b. Aanvullende stappen om digitale zittingen zo soepel mogelijk te laten verlopen

- trainingen voor structurele procespartijen
- handleidingen procespartijen
- stabiele technische randvoorwaarden

c. Concept afwegingskader

Aandachtspunten

- Dient digitaal horen een legitiem doel (en is dit zoveel mogelijk in het belang van de rechtzoekende)?
- Heeft een van de procespartijen bezwaar tegen of verzocht om een digitale zitting?
- Zijn alle procespartijen digitaal vaardig en heeft de rechtzoekende toegang tot geschikte apparatuur, een stabiele internetverbinding en een geschikte ruimte om deel te nemen aan de zitting (met een neutrale achtergrond en minimaal achtergrondgeluid)?
- Hoe complex is de zaak (aantal procesdeelnemers, juridische complexiteit, omvangrijk dossier) en wat is de duur van de zitting?

- Is de rechtzoekende kwetsbaar of bevindt de rechtzoekende zich in een kwetsbare of onveilige situatie?
- Wat is het emotionele gehalte van de zaak?
- Heeft de rechtzoekende (of een andere procespartij) een tolk nodig, en kan deze fysiek aanwezig zijn bij de rechtzoekende?
- Wordt er vertrouwelijke informatie besproken?
- Heeft de rechtzoekende (of een andere procespartij) een beperking die het gebruik van digitale zittingen kan bemoeilijken (bijvoorbeeld zintuiglijke beperkingen)?
- Hoe groot is het maatschappelijke belang van de zaak (publiek/media)?
- Heeft de rechtzoekende juridische bijstand (advocaat) en kan deze fysiek aanwezig zijn bij de rechtzoekende?
- Kan de openbaarheid van de zitting worden gewaarborgd (beschikbaarheid livestream, (persoonlijke) link of toegangssleutel)?
- Grondrechtentoets, inclusief de vraag of de rechtzoekende effectief kan deelnemen aan de digitale zitting, niet wordt gemarginaliseerd en effectieve rechtsbijstand heeft.

Vragen:

- Stand van zaken huidige platform/apparatuur in relatie tot genoemde waarborgen
- Stand van zaken huidige afwegingskader in licht aandachtspunten